

Consiliul Național pentru Asistența Juridică
Garantată de Stat

GHIDUL AVOCATULUI

**CARE ACORDĂ ASISTENȚĂ
JURIDICĂ GARANTATĂ DE STAT
COPILOR VICTIME ȘI MARTORI
ÎN PROCESUL PENAL**

Chișinău, 2015

Autori: *Vitalie Rusu*
Arina Țurcan

Responsabil de ediție: *Lilian Darii*, director executiv CNAJGS.

Această lucrare constituie un ghid metodologic destinat, în primul rând, avocaților specializați în acordarea asistenței juridice garantate de stat în cauzele care implică copii, dar care poate fi util și pentru orice alt jurist profesionist interesat de specificul acordării asistenței juridice copiilor aflați în conflict cu legea. Opiniile expuse în prezenta publicație nu reflectă neapărat punctul de vedere al CNAJGS.

Elaborarea acestui ghid a fost realizată de către CNAJGS în conformitate cu „Planul de Acțiuni de implementare a Strategiei de Reformă a Sectorului Justiției pentru anii 2011-2016”, adoptat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 6 din 16 februarie 2012, domeniul specific de intervenție 6.3.1, acțiunea 6.

Rusu, Vitalie.

Ghidul avocatului care acordă asistență juridică garantată de stat copiilor victime și martori în procesul penal / Vitalie Rusu, Arina Țurcan; resp. ed.: Lilian Darii. – Chișinău: Cu drag, 2015. – 112 p.

ISBN 978-9975-4388-9-6.

343.121.5:343.163

R 96

REZUMAT

Independența Republicii Moldova a reușit trecerea la o societate nouă bazată pe principiile democratice ale statului de drept. Manifestând interes față de reglementarea dinamică și adecvată, ferită de ficțiune a activității organelor de drept, legislatorul a adoptat un spectru de norme îngrădite legal în Codul de procedură penală al Republicii Moldova, care au ca scop ocrotirea și realizarea relațiilor juridico-sociale pe baza specificului inconfundabil al noilor principii democratice. Astfel, compartimentul bine cântărit al particularităților de procedură penală în privința minorilor adună un număr considerabil de reglementări care au ca scop ocrotirea drepturilor și intereselor legitime ale copiilor. Aceste norme reprezintă o simbioză a noțiunilor și elementelor care caracterizează legislația nouă, adoptată în baza principiilor democratice. Caracterul lor novator face, pe alocuri, imposibilă înțelegerea lor conceptuală atât în plan legislativ, iar uneori și în plan practic.

Actualmente, una din condițiile necesare funcționării normale a justiției pe cauzele minorilor o constituie reglementarea ei univocă, fapt ce necesită imperativ o apreciere științifică și practică modernă. Aceasta ar duce în mod unic, complet și lipsit de contradicții la soluționarea, sub aspect general, a problemelor de ordin teoretic și practic privind justiția în cauzele penale cu minori și, în special, la „aranjarea” reglementărilor privind reprezentarea intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunilor. Momentul corespunde necesităților vieții sociale contemporane și cerințelor statului de drept spre care tindem. Instituția particularităților de procedură penală în privința minorilor s-a constituit ca o totalitate a normelor ce fixează unitatea funcțională a diferitor organe de drept. În ele sunt stabilite formele de activitate și normele care trebuie să acționeze în cauzele cu minori. Totalitatea normelor ce reglementează specificul procedurii penale în acest domeniu este legată organic și de alte instituții ale dreptului procesual penal, deoarece investigațiile în domeniul justiției juvenile întotdeauna au constituit o direcție prioritară a cercetărilor științifice.

Pentru lucrătorii de râmură problema reprezentării intereselor copiilor martori și victime ale infracțiunilor a fost și continuă să rămână una din cele mai importante în știința procesual penală. În condițiile desfășurării reformei de drept și modernizării legislației procesual penale în vigoare, se impune necesitatea revizuirii multor momente, luându-se în calcul situația nou creată în care se realizează cu pondere deloc neglijabilă justiția penală pe cauzele adolescenților.

Caracterul inedit al acestui Ghid este determinat de faptul că el reprezintă o cercetare științifică complexă în care se ia în vizor analiza în detaliu a particularităților reprezentării intereselor copiilor martori și victime ale infracțiunilor. Momentele expuse sunt utile, în special, sub aspectul aplicabilității practice, având drept efect asigurarea unei reprezentări adecvate a intereselor copiilor martori și victime ale infracțiunilor atât la etapa urmării penale, cât și în cadrul examinării cauzelor penale în instanța de judecată. Recomandările din cadrul Ghidului pot fi luate în vizor în vederea instruirii avocaților implicați în procesul realizării justiției juvenile. Sub aspectul semnificației, Ghidul conține multiple momente de tratare problematizată, specifică și adecvată a particularităților de procedură penală în privința minorilor cu statut de martor și victimă (parte vătămată), întâlnite atât la etapa urmării penale și la cea a examinării cauzei în judecată.

REGLEMENTĂRI INTERNAȚIONALE PRIVIND REPREZENTAREA INTERESELOR COPILOR VICTIME ȘI MARTORI AI INFRAȚIUNILOR

§ 1. Reglementări internaționale universale privind reprezentarea intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunii

Documentele Organizației Națiunilor Unite privitoare la justiția pentru minori au un scop determinant pe măsura cerințelor de viață. Acestea atrag atenția asupra necesității de îndeplinire a obligațiilor pe care și le-au asumat statele membre ale organismului menționat privind introducerea în legislațiile proprii a standardelor internaționale în domeniul vizat. Este vorba, în principal, de realizarea progresivă a unor structuri noi și instituții apte să asigure promovarea politicilor clare cu privire la minori, iar, în măsura în care se preconizează o reformă penală, este necesar a include și reglementări eficiente privind protecția minorilor victime și martori ai infracțiunii.

*Declarația Universală a Drepturilor Omului*¹ este documentul care enunță în mod solemn, pentru prima dată într-o manieră detaliată, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, fiind acceptată aproape unanim, devenind unul dintre cele mai influente documente internaționale în amplul proces de promovare a drepturilor omului [6, pag.56]. Acest document întărește credința că respectarea drepturilor omului și a libertăților sale fundamentale constituie piatra de temelie a oricărei societăți civilizate [9, pag.8]. Declarația, apreciind statutul deosebit al mamei și copilului, face trimitere directă la protecția specială la care aceștia pot pretinde. Astfel, conform art. 25 alin. 2 al Declarației, „mama și copilul au dreptul la ajutor și ocrotire speciale. Toți copiii, indiferent dacă s-au născut în cadrul sau în afara căsătoriei, se bucură de aceeași ocrotire socială”.

În aspectul care ne interesează, vom lua în dezbateră în mod special *Declarația cu privire la Drepturile Copilului*, adoptată în 1924 la Geneva sub auspiciile Ligii Națiunilor. Declarația vizată enunță pentru prima dată, în cele cinci puncte ale sale, necesitatea acordării unei protecții speciale copiilor. Efectul acestei Declarații a fost modest, drepturile copilului fiind examinate doar în contextul măsurilor privind sclavia, comerțul cu copii și munca prestată de aceștia [19, pag.124]. Declarația cu privire la Drepturile Copilului din 1924 a fost primul document internațional care acorda copilului o atenție specială și în care se conținea formularea primară a principiului interesului superior al acestuia. Prevederile celor cinci articole ale Declarației astăzi par firești, dar raportate la contextul epocii erau revoluționare. Importanța Declarației din 1924 constă în faptul că aceasta, pentru prima dată, a indicat necesitatea protecției

¹ *Declarația Universală a Drepturilor Omului*. Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 217 A (III) din 10.12.1948. // *Tratate internaționale*. Vol. I. Chișinău, 2001, pag. 11.

speciale a copilului, fiind punctul de pornire în lupta pentru drepturile copilului și a făcut ca copilul să fie obiectul protecției internaționale [22, pag.26-27].

La 20 noiembrie 1959 de către ONU a fost adoptată **Declarația drepturilor copilului**. Acest document constituia o formulare din 10 principii, pe care toți le acceptau, dar care nu îi obliga juridic. Conform principiului 2, „Copilul se bucură de ocrotire specială și i se vor oferi posibilități favorabile și înlesniri, prin lege și prin alte mijloace, care să-i permită să se dezvolte fizic și moral, spiritual și social, în condiții de libertate și demnitate. Legiferarea acestor obiective va avea drept considerent suprem optima satisfacere a intereselor copilului”. Declarația, în ansamblul său, se centrează pe ideea protecției și bunăstării copilului. Ea nu recunoaște însă copilul ca ființă de sine stătătoare, cu sentimente și dorințe proprii. Copilul rămâne mai degrabă un obiect de preocupare decât o persoană care beneficiază de autodeterminare [19, pag.127-128]. Conceptul de bază al acestei Declarații constă în faptul că „omenirea datorează copilului tot ceea ce este mai bun” [30, pag.15]. Cel mai important moment însă constă în faptul că în Declarație sunt incluse cuvintele „drept” și „are dreptul” [26, pag.13].

Un caracter universal îl au și principiile protecției drepturilor civile, politice, economice, sociale și culturale formulate în **Pactul Internațional din 1966 cu privire la drepturile omului**. Acestea consacră drepturile pentru fiecare, inclusiv pentru copii, însă tratarea drepturilor copilului nu corespundea realității existente. Art. 24 al **Pactului Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice**² conținea trei reguli cu referire la minori: 1. Orice copil, fără nicio discriminare întemeiată pe rasă, culoare, sex, limbă, religie, origine națională sau socială, avere sau naștere, are dreptul din partea familiei sale, a societății și a statului la măsurile de ocrotire pe care le cere condiția de minor (art.24 alin.1); 2. Orice copil trebuie să fie înregistrat imediat după naștere și să aibă un nume (art.24 alin.2); 3. Orice copil are dreptul de a dobândi o cetățenie (art.24 alin.3). De asemenea, în Pactul respectiv se pune accentul pe protecția copilului în contextul exploatării lui, fiind consacrat dreptul minorului la măsuri de protecție din partea societății, statului și familiei în dependență de statutul său de copil. La rândul său, Pactul cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, în art. 10 pct. 3, conține reglementări adresate în mod special minorilor: „măsuri speciale de ocrotire și de asistență trebuie luate în favoarea tuturor copiilor și adolescenților, fără nicio discriminare din motive de filiațiune sau din alte motive. Copiii și adolescenții trebuie ocrotiți împotriva exploatării economice și sociale. Folosirea lor la lucrări de natură a le dăuna moralitatea sau sănătatea, de a le pune viața în primejdie sau de a dăuna dezvoltării lor normale trebuie sancționată prin lege...”.

În contextul studiului întreprins, ne vom opri, în special, și la **Ansamblul Regulilor Minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing)**, aprobate prin Rezoluția 40-33 din 29 noiembrie 1985³. Adoptarea acestui document a marcat o nouă etapă în legislația internațională cu referire la justi-

² *Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice*. Adoptat prin Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 2200 A (XXI) din 16.12.1996. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*. Vol. I. Chișinău, 1998.

³ *Ansamblul Regulilor Minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing)*, aprobate prin Rezoluția 40-33 din 29 noiembrie 1985. În: *Culegere de acte normative naționale și internaționale în domeniul dreptului penal*. IRP. Chișinău, Ed. Cartea Juridică, 2007, Vol. I.

ția juvenilă. Aceste Reguli au instituit obiectivul unor standarde, unor cerințe ale realizării procesului penal în privința persoanelor minore din toate țările lumii, indiferent de nivelul și gradul de dezvoltare social-economică. Documentul vizat are un caracter exhaustiv pentru că ghidează, practic, într-o direcție unică toate aspectele realizării justiției în privința și cu participarea persoanelor cu vârsta sub majorat. În plus, Ansamblul Regulilor Minime reglementează aspecte ce definesc și scot la iveală particularitățile și specificul realizării justiției în cauzele minorilor și cu participarea acestora, stabilesc drepturile și garanțiile procesuale ale celor cu vârsta sub majorat, fixează modalitățile și pârghiile de influențare la nivel de înaltă morală și răspundere a persoanelor din categoria dată în vederea corectării și reeducării lor, precum și multe alte aspecte care au un anumit specific, determinat de categoria vizată de dosare penale [21, pag.40]. Deși mai mult cu referire la copiii delincvenți (suspectați, acuzați sau declarați că au încălcat legea penală), decât la copiii victime sau martori, Regulile vizate obligă statele participante de a adopta un sistem juridic distinct pentru copii, detaliind și o listă de garanții minime în acest sens. Așa, de exemplu, Ansamblul acestor Reguli propune extinderea protecției sociale și legale și la alte categorii de minori în afara celor care intră sub incidența legii penale, *cum sunt minorii cu anumite atitudini comportamentale pentru care ar putea fi pedepsit un adult* (art. 3.1.) și *minorii în pericol căroră ar urma să li se aplice protecție și ajutor social* (art. 3.2.). Art. 15.1 din acest document prevede că „Pe timpul cât durează procedura, minorul are dreptul de a fi reprezentat printr-un consilier sau să ceară desemnarea unui avocat din oficiu, atunci când dispozițiile care prevăd această asistență există în țară”. Totodată, acest alineat nu fixează expres că prevederea ar avea referire numai la minorul învinuit, inculpat sau condamnat, lăsându-ne spațiu de interpretare în sensul că și **victima, partea vătămată minoră**, de asemenea poate beneficia de o astfel de reprezentare. În continuare, art. 15.2 menționează: „Părinții sau tutorele pot participa la procedură și pot fi rugați de autoritatea competentă s-o facă în interesul minorului. Autoritatea competentă poate să le refuze această participare dacă are motive să creadă că excluderea acestora de la proces este în interesul minorului”. Ca finalitate la acest segment normativ, putem menționa că elaborarea de către ONU a Regulilor de la Beijing a determinat fortificarea înfăptuirii unei justiții reale cu referire la minori.

La 20 noiembrie 1989 Adunarea Generală a ONU a adoptat **Convenția cu privire la Drepturile Copilului**. Convenția are un text amplu, coerent, în care copilul este poziționat în raport cu familia, comunitatea, statul și din perspectiva valorilor universale. Reglementările pornesc de la ideea creării unor mijloace specifice de ocrotire și promovare a intereselor copiilor. În conformitate cu acestea, sensul major al protecției copiilor constă nu numai în asigurarea egalității în drepturi, ci mai mult în favorizarea lor. În aprilie 2000, Comisia ONU pentru drepturile omului a adoptat două protocoale opționale la Convenția cu privire la Drepturile Copilului: 1) Protocolul opțional asupra participării copiilor la conflictele armate; 2) Protocolul opțional asupra vânzării, prostituției și pornografiei copiilor. În iunie 2000 acestea au fost votate de Adunarea Generală a ONU. Protocolul opțional asupra participării copiilor la conflictele armate a modificat una din marile prevederi ale Convenției – vârsta minimă de participare a copilului la conflictele armate. Al doilea Protocol prevede obligația statelor de a incrimina în legislația penală vânzarea de copii, prostituția și pornografia copiilor. Republi-

ca Moldova a aderat la această Convenție la 26 ianuarie 1993⁴. Cel de-al doilea Protocol recomandă „reglementarea legală a cazurilor în care copiii care au fost **victimele** unor astfel de abuzuri, precum și a unor măsuri procesuale speciale menite să protejeze drepturile copilului” (art.8).

Deși multe din drepturile prezentate în Convenția respectivă sunt enumerate, sub o formă sau alta, în tratatele internaționale privind drepturile omului, este pentru prima dată când copilul e menționat ca fiind subiectul exclusiv al drepturilor și protecției internaționale [4, pag. 59]. Această Convenție a stabilit noi principii etice și norme internaționale de comportament față de copii. Textul este un document novator, conținând următoarele: 1. *Copilul este o persoană, în această calitate el poate invoca drepturile omului*; 2. *Copilul este dotat cu un statut care-i acordă dreptul de a fi protejat, de a beneficia de diverse prestații (educație, sănătate, securitate socială) și îi permite de a participa în funcție de maturitatea sa la luarea deciziilor esențiale care-l privesc*; 3. *Copilul are o poziție determinată în raportul său cu familia, comunitatea și statul din perspectiva valorilor universale care depășesc specificurile culturale și locale, fără să le nege*. Articolul 16 din Convenție reglementează dreptul copilului la viața personală, care are o importanță majoră în determinarea dreptului copilului de a beneficia de sfat și consultație confidențială. Directivele pentru Rapoartele Periodice care pot fi înaintate de statele părți ale Convenției cu privire la drepturile copilului menționează: „Procedurile de depunere a plângerilor trebuie să prevadă că și copilul poate depune plângere în mod direct sau prin **reprezentanți** și măsurile care se pot aplica, precum și să stabilească vârsta minimă, care să fie confirmată prin legea națională, de la care copilul poate depune plângere sau se poate adresa instanței ori altor autorități competente, fără să fie necesar consimțământul părinților”. Procedurile de intervenție judiciară în cazurile de violență asupra copiilor depind de tipul și gravitatea violenței. În practică există două forme distincte de implicare judiciară: acuzarea făptuitorului sub incidența legii penale ori protejarea copilului prin diverse forme de supraveghere, îndepărtarea făptuitorului sau plasarea copilului în afara domiciliului [6, pag.149-150].

În dezvoltarea continuă a subiectului luat în vizor, ținem a menționa că la Summit-ul internațional pentru copii, care și-a desfășurat lucrările la 30 septembrie 1990, a fost adoptată **Declarația Universală cu privire la supraviețuirea, protecția și dezvoltarea copiilor**. Între obiectivele primordiale, Declarația pune accentul în special pe: 1. *Situația copiilor handicapați și protecția celor aflați în dificultate (alin.11)*; 2. *Șansa copiilor de a-și descoperi identitatea personală într-un mediu protectiv, asigurat de familie sau alte organisme de asistență, dedicate asigurării bunăstării copiilor (alin.5) etc*. La rândul său, cea de-a XXVI-a Sesiune Extraordinară a Adunării Generale a ONU din 10 mai 2002 s-a finalizat cu adoptarea unei Declarații prin care se lansează chemarea de alăturare la o mișcare globală în vederea constituirii unei lumi demne pentru copii. Pentru depășirea problemelor ce țin de repararea prejudiciului cauzat **victimelor** prin infracțiune, sunt foarte importante prevederile **Declarației cu privire la principiile justiției față de victimele infracțiunilor și abuzului de putere**, adoptată de Adunarea Generală a ONU la 29 noiembrie 1985. Declarația în cauză recomandă statelor membre să materializeze în legislațiile naționale atât dreptul victimei la despăgubire din partea persoanei vinovate,

⁴ *Convenția cu privire la Drepturile Copilului, adoptată de Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 44/45 din 20.11.1989. // Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte. Vol. I, Chișinău, 1998.*

cât și dreptul acesteia la ajutorul și susținerea materială, psihologică de care are nevoie. Declarația conține următoarele prevederi care au importanță primordială în vederea depășirii problemelor de reparare a prejudiciilor cauzate victimelor infracțiunii: „1. *Delincvenții sau terțele părți trebuie să acorde restituire echitabilă victimelor, membrilor familiilor acestora ori persoanelor întreținute, care va cuprinde bunurile sustrate sau achitarea în bani a prejudiciului, rambursarea cheltuielilor suportate în urma victimizării, prestarea de servicii și restabilirea în drepturi (art. 8); 2. E necesar ca restituirea să fie considerată de către state ca una dintre măsurile de pedeapsă, fiind incluse în legislație (art. 9).* De menționat în acest context și **Declarația privind criminalitatea și justiția: soluții la provocările secolului XXI și Rezoluția în acest sens**, adoptate de Adunarea Generală a ONU la 4 decembrie 2000 și **Comentariul General al Comitetului pentru Drepturile Copilului nr. 13 din 2011** care inserează dreptul copilului de a fi liber de orice formă de violență.

s 2. Reglementări internaționale cu caracter regional privind reprezentarea intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunii

Convenția Europeană privind Protecția Drepturilor și Libertăților Fundamentale ale Omului din 1950⁵, deși nu a fost elaborată ca un tratat centrat pe copii, a dezvoltat în mare măsură drepturile civile ale copilului în cadrul forurilor regionale dedicate drepturilor omului [23, pag.16]. Cu referire la drepturile copilului, putem distinge câteva aspecte ale documentului vizat: 1. *Acest document nu conține prevederi destinate, în special, copiilor;* 2. *În textul Convenției întâlnim termeni generali, care pot fi interpretați extensiv;* 3. *Convenția Europeană din 1950 (art.1) garantează drepturile și libertățile fixate fiecărei persoane.* Dreptul privind egalitatea copiilor este garantat de art.14 al acestui document internațional, articol care interzice discriminarea în exercitarea drepturilor și libertăților în temeiul vârstei.

Convenția Europeană are o semnificație specială pentru dreptul internațional al drepturilor omului din mai multe motive: a fost primul tratat din lume în materie; a înființat prima procedură și Curte internațională unde se pot adresa plângeri în domeniul drepturilor omului [5, pag.199]; este cel mai dezvoltat și eficient dintre toate sistemele de drepturi ale omului; jurisprudența dezvoltată este mai extinsă în comparație cu orice alt sistem internațional [6, pag.62]. În lipsa unei reglementări cu privire la copii, importanța Convenției Europene este, totuși, incontestabilă. Aceasta rămâne, însă, în multe laturi „oarbă” la drepturile copilului. Convenția face doar trimiteri fragmentare la copii, nereușind să materializeze la nivelul necesar conceptul de drepturi ale omului-copil în acel cadru specific copilăriei, așa cum a fost interpretat în Convenția cu privire la drepturile copilului [14, pag.147].

Un tratat relevant emis în cadrul Consiliului Europei îl constituie **Carta Socială Europeană**, adoptată în 1961 și revizuită în 1996. Acest document stabilește drepturile fundamentale ale ființei umane în domeniul educației, sănătății, nediscriminării, protecției juridice și sociale. Carta Socială Europeană conține un spectru larg de re-

⁵ *Convenția Europeană privind Protecția Drepturilor și Libertăților Fundamentale ale Omului.* Adoptată la Roma la 04.11.1950. A fost semnată de Republica Moldova la 13 iulie 1995, fiind ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.1298-XIII din 24 iulie 1999. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 54-55/502 din 21.08.1999.

glementări cu privire la copii. Astfel, art.16 se referă la protecția copilului în calitate de membru al familiei, la protecția juridică, economică și socială a acestuia. Art.7 consacra protecția copilului în domeniul relațiilor de muncă, iar art.17 prevede, în special, dreptul copiilor și tinerilor la protecție socială, juridică și economică.

Un alt tratat de o importanță majoră este **Convenția Europeană asupra exercitării drepturilor copilului**, din 25 ianuarie 1996 de la Strasbourg (în vigoare din 1 iulie 2000). Documentul este axat pe drepturile copilului, exercitate în cadrul procedurilor familiare care se derulează în fața tribunalelor. Această Convenție, din 26 de articole, reprezintă o completare a Convenției cu privire la drepturile copilului, punând accentul pe acțiunile de ordin procesual care creează posibilități copiilor de a-și exercita drepturile sale. Conform art.1 și art.2 ale acestui document, obiectivul Convenției Europene din 1996 ține de „*promovarea în interesul superior al copiilor a drepturilor acestora, acordându-le drepturi procedurale, și facilitarea punerii lor în practică, urmărind ca ei înșiși sau prin intermediul altor persoane ori organe să fie informați, audiați, reprezentați și autorizați să participe la procedurile ce îi vizează, în fața unei autorități judecătorești*”. Mesajul Convenției rezidă în ideea promovării drepturilor copilului în măsura în care termenul „*promovare*” este mai larg decât cel de „*protecție*”. Astfel, un copil poate deja să-și exercite aceste drepturi în fața unui tribunal național sau altei autorități judiciare. Adoptarea Convenției Europene asupra exercitării drepturilor copilului este un lucru binevenit, aceasta conținând norme de natură să asigure aplicarea drepturilor copilului consacrate în Convenția cu privire la drepturile copilului. Astfel, accentul este pus pe ideea de promovare a drepturilor copilului, în măsura în care termenul „*promovare*” este mai larg decât cel de „*protecție*”. Conform art.8 din Convenția Europeană asupra exercitării drepturilor copilului, „*Copilul are dreptul să solicite și să primească toate informațiile relevante, să fie consultat și să-și exprime opinia, să fie informat cu privire la eventualele consecințe ale aplicării opiniei sale și cu privire la posibilele consecințe ale oricărei decizii*”.

Prin adoptarea **Cartei Drepturilor Fundamentale a UE** la 7 decembrie și intrarea ei în vigoare la 1 decembrie 2009 a fost pusă temelia unui spațiu al libertății, securității și justiției pentru toți cetățenii Europei. Carta consacră toate valorile și drepturile fundamentale existente, expuse anterior într-o măsură mai mare sau mai mică în diverse reglementări internaționale, conținând, printre altele, și dispoziții referitoare la cei cu vârsta sub majorat. Drepturile copilului au fost expres recunoscute în art.24 al Cartei, care include o totalitate de principii fundamentale referitoare la copii: *dreptul copilului la îngrijire necesară bunăstării sale; dreptul copilului la protecție; dreptul de a menține relații personale și contact direct cu ambii părinți; recunoașterea interesului superior al copilului; dreptul la libera exprimare a opiniei și dreptul de luare a opiniei în considerare*.

În scopul completării lacunelor Convenției cu privire la drepturile copilului, precum și altor documente internaționale, la 25.10.2007 în cadrul Consiliului Europei a fost adoptată **Convenția Europeană cu privire la protecția copilului contra exploatării sexuale și abuzului sexual**. Sub aspectul unor puncte forte, în virtutea prevederilor pe care le conține, Convenția impune statelor părți să asigure servicii de asistență și reprezentare adecvate pentru victime. Documentul mai este cunoscut și sub denumirea de „Convenția de la Lanzarote”. Respectivul document recomandă guvernelor realizarea următoarelor obiective: **1. Luarea de măsuri pentru a preveni abuzurile și încurajarea sensibilizării**

profioniștilor care lucrează cu copiii (art.5 pct.1); 2. Asigurarea, prin condițiile impuse candidaților la ocuparea acelor profesii care implică, în mod regulat, contactul cu copiii, că aceștia nu au fost condamnați pentru fapte de exploatare sau de abuz sexual asupra copiilor (art. 5 pct. 3); 3. Asigurarea că copiii primesc, în cadrul învățământului primar și secundar, informații cu privire la riscurile exploatării sexuale și abuzurilor sexuale, precum și cu privire la mijloacele prin care se pot apăra, în funcție de nivelul lor de dezvoltare (art. 6); 4. Punerea în aplicare a măsurilor de protecție și asistență a victimelor abuzurilor, inclusiv a liniilor de sprijin telefonice sau de Internet, asigurarea regulilor de confidențialitate, favorizând raportarea cazurilor de abuz de către profesioniști și luarea de măsuri pentru a sprijini recuperarea victimelor (art. 13); 5. Asigurarea că abuzul sexual și exploatarea sexuală a copiilor sunt incriminate și că infractorilor le sunt aplicate pedepsele corespunzătoare (art. 18); 6. Luarea măsurilor speciale în privința infractorilor sub aspectul minimizării riscurilor de recidivă, colectarea informațiilor referitoare la persoanele care au comis astfel de infracțiuni, asigurând remiterea acestora altor state participante la Convenție.

De menționat că, în vederea protecției copiilor traficați, UNICEF a elaborat un set de acțiuni care se referă în mod special la statutul **copiilor victime** ale traficului din Europa de Sud-Est. În acest sens, în luna mai 2003 de către Grupul de Lucru privind Traficul de Ființe Umane al Pactului de Stabilitate pentru Europa au fost adoptate **Instrucțiunile care stabileau standardele de practici pentru protecția și asistența copiilor victime** ale traficului, din momentul identificării inițiale până la intergarea finală și recuperarea copilului. Aceste Instrucțiuni au reprezentat un instrument important în domeniul protecției drepturilor copiilor, întemeindu-se pe instrumente internaționale și regionale cu privire la apărarea drepturilor copiilor, relevând practicile ce urmau a fi implementate în vederea apărării eficace a drepturilor **copiilor victime**. Instrucțiunile vizate stabileau, printre altele, și asigurarea copilului victimă sub aspectul accesului la asistență juridică. Tot aici se prevedea și asistența juridică a copiilor-victime în aspectul inițierii procedurilor civile împotriva traficantilor și altor persoane implicate în exploatarea lor, ei urmând a fi informați asupra acestui drept, în vederea realizării accesului la justiție [24, pag.306-307].

Ulterior, **Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane**, încheiată la Varșovia la 16 mai 2005, stabilește obiective de urmat printre care se numără și protecția drepturilor fundamentale ale **victimelor** traficului, realizarea unui cadru complet de asistență și protecție a **victimelor și martorilor**.

Consiliul Europei reprezintă acea structură care pe parcursul mai multor ani a elaborat diverse recomandări și reglementări cu implicații inclusiv în problemele copiilor victime, cum ar fi:

- Rezoluția (75) 7 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei din 14 martie 1975 „Cu privire la repararea daunelor morale în caz de leziuni corporale și deces”;
- Rezoluția Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei nr. 27 „Cu privire la compensarea prejudiciului cauzat victimelor prin violență premeditată”, din septembrie 1977;
- Convenția Europeană privind compensarea victimelor infracțiunilor violente din 24 noiembrie 1983 (Strasbourg);
- Recomandarea nr. R (85) 11 „Cu referire la poziția victimei în procesul penal” (Strasbourg, 1985);

- Recomandarea nr. R (86) 4 „Cu privire la violența în cadrul familiei”;
- Recomandarea 1065 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei „Cu privire la comerțul și alte forme de exploatare a copiilor” (Strasbourg, 1987);
- Recomandarea nr. R (87) 20 „Cu privire la reacția socială la delincvența juvenilă” (1987);
- Recomandarea nr. R (87) 19 adoptată de Comitetul de Miniștri la 17 septembrie 1987 „Cu privire la organizarea prevenirii criminalității”;
- Recomandarea nr. R (87) 7 „Cu privire la principiile referitoare la răspândirea videoprogramelor cu caracter violent, brutal sau pornografic” (1989);
- Recomandarea nr. R (91) 11 a Comitetului de Miniștri asupra exploatării sexuale, pornografiei, prostituției și cu referire la traficul de copii și tineri adulți;
- Recomandarea (97) 13 „Cu privire la intimidarea martorilor și a dreptului la apărare”, adoptată la 10 septembrie 1997;
- Recomandarea (2005) 9 „Cu privire la protecția martorilor și a colaboratorilor justiției” din 20 aprilie 2005;
- Decizia Cadru a Consiliului Europei privind statutul victimelor în procesele penale nr.220/JAI din 15 martie 2001;
- Comunicarea Comisiei Europene „Victimele infracțiunilor în Uniunea Europeană – reflecții privind standarde și acțiune” din 14 iulie 1999;
- Carta verde „Compensarea victimelor infracțiunii” a Comisiei Europene din 28 septembrie 2001;
- Directiva Consiliului European 2004/80/EC din 20 aprilie 2004 „Cu privire la despăgubirea victimelor infracțiunilor violente”;
- Directiva Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012, care stabilește normele minime privind drepturile, sprijinul și protecția victimelor crimelor;
- Recomandarea (2009) 10 „Cu privire la Ghidul de Politici pentru strategii naționale integrate în vederea protecției copiilor de la violență” etc.

Recomandarea R (97) 13 „Cu privire la intimidarea martorilor și dreptul la apărare” enunță următoarele principii importante în materia care ne interesează: *a) măsurile legislative și practice adecvate trebuie luate cu deplina respectare a dreptului la apărare; b) în deplina respectare a dreptului la apărare, martorii trebuie să aibă posibilitatea să depună mărturie utilizând asemenea metode încât să fie protejați împotriva oricărui risc de intimidare care ar putea rezulta dintr-o confruntare directă cu acuzatul.* Conform Recomandării R (97) 13, *o protecție specială trebuie acordată copiilor, ca un suport împotriva abuzurilor de autoritate în cadrul familiilor. Copiii trebuie informați cu privire la drepturile lor, în special despre dreptul de a semnala o infracțiune penală. Interesele personale ale copilului trebuie protejate pe tot parcursul procedurii penale de către o instituție socială și, dacă este cazul, de avocați special formați în acest scop.*

Recomandarea (2005) 9 „Cu privire la protecția martorilor și a colaboratorilor justiției” din 20 aprilie 2005 sugerează statelor membre să se inspire, în elaborarea dreptului lor intern și reforma politicii și practicii penale, din principiile enunțate în Anexă și să vegheze ca acestea să fie cunoscute de toate organele implicate, respectiv, instanțele judiciare, serviciile de anchetă și autoritățile de urmărire judiciară, barourile sau insti-

tuțiile sociale abilitate. Astfel, dintre cele 9 principii menționăm următoarele: 1) respectând dreptul la apărare, protecția martorilor, a colaboratorilor justiției și a celor apropiați lor trebuie să fie asigurată, la nevoie, înaintea, în timpul și după proces; 2) ținând cont de principiul liberei aprecieri a probelor de către tribunale și respectând dreptul la apărare, procedura penală trebuie să permită să se ia în considerare efectul intimidării asupra martorilor și să se admită depozițiile făcute în cursul fazei preliminare a procedurii; 3) respectând dreptul la apărare, trebuie luate în considerare modalitățile alternative de probare, permițând protejarea martorilor și a colaboratorilor justiției față de orice risc de intimidare ce ar putea rezulta dintr-o confruntare directă cu acuzatul.

Art. 4 al **Deciziei Cadru a Consiliului European privind statutul victimelor în procesele penale** nr.220/JAI din 15 martie 2001 prevede „măsura în care victimele pot avea acces la consiliere legală, sprijin legal și la orice alt fel de consiliere [15, pag.193]”. Potrivit Deciziei vizate, „Fiecare stat-membru trebuie să se asigure că **victima** are acces în mod gratuit, în cazul în care acest lucru este justificat, la consiliere și, după caz, la asistență juridică, atunci când aceasta poate avea calitatea de parte în procedura penală”.

Și la ziua de azi drepturile copilului constituie un obiectiv de amploare pentru Consiliul European. În acest sens, putem invoca „**Strategia privind drepturile copilului**” pentru perioada 2012-2015, adoptată de această structură la 15 februarie 2012. Documentul are următoarele obiective: 1. promovarea serviciilor și a sistemelor adecvate pentru copii (în domeniul justiției, sănătății și serviciilor sociale); ameliorarea accesului la justiție pentru copii și a tratamentului în domeniul justiției penale, civile, administrative; luarea în considerare a interesului superior al copilului și a opiniilor acestuia în toate deciziile care-i afectează sănătatea; 2. eliminarea tuturor formelor de violență contra copiilor (violența sexuală, traficul de ființe umane, pedepsele corporale și violența în școli); acordarea unei atenții deosebite căsătoriilor forțate și timpurii; asigurarea unui mediu școlar, psihosocial și fizic sănătos care favorizează bunăstarea, eliminarea tuturor formelor de intimidare, discriminare, pedeapsă degradantă și hărțuire; 3. garantarea drepturilor copiilor vulnerabili [22, pag.92-93].

§ 3. Principii internaționale ale protecției drepturilor copiilor victime și martori ai infracțiunii

Principiul nediscriminării. Egalitatea în drepturi și eliminarea oricărei discriminări – postulat al dreptului internațional contemporan – reprezintă fundamentul garantării drepturilor specifice ale omului, în particular ale copilului, care, din cauza imaturității sale fizice și mentale, are nevoie de ocrotire și grijă speciale [6, pag.78]. Art.2 al Convenției privind drepturile copilului, de rând cu art.3 alin.2 și art.4 stabilește obligațiile fundamentale ale statelor părți cu referire la drepturile expuse în Convenție, și anume de a „asigura și respecta” toate aceste drepturi și de a le garanta tuturor copiilor aflați sub jurisdicția statelor fără nicio discriminare. Nediscriminarea conform Convenției cu privire la drepturile copilului constituie un principiu general de o importanță fundamentală. Termenul „discriminare” nu este definit de Convenție. În anul 1989, în cadrul celei de-a 37-a Sesiuni, Comitetul pentru drepturile omului a definit discriminarea ca fiind „orice diferență, excludere, restrângere sau preferință, care se întemeiază pe rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau de altă natură, origine națională sau socială,

proprietate, naștere sau alt statut și care are ca scop restrângerea sau împiedicarea recunoașterii, folosirii sau exercițiului de către toate persoanele, pe bază de egalitate, a tuturor drepturilor și libertăților”⁶. Nediscriminarea și egalitatea în fața legii constituie un singur principiu general fundamental ce stă la baza protecției drepturilor omului [10, pag.21].

Principiul interesului superior al copilului. Acest principiu reprezintă nucleul central și diriguitor al Convenției cu privire la drepturile copilului. Art.3 al Convenției menționează: „În toate deciziile care-i privesc pe copii, fie că sunt luate de instituții publice sau private de ocrotire socială, de tribunale, autorități administrative sau organe legislative, interesele superioare ale copilului trebuie să constituie o considerație primordială”. Autoritățile judiciare și administrative trebuie să aplice principiul în toate deciziile lor. Art.3 impune statelor obligația de a examina dacă interesul superior este garantat în toate deciziile luate cu referire la copii [8, pag.45]. Noțiunea „interes superior al copilului” se tratează în câteva articole ale Convenției, unde este determinată obligația de a fi luate în calcul interesele superioare ale copilului, în calitate de persoană, în situații cum ar fi: 1. *ambii părinți au răspundere comună pentru creșterea și dezvoltarea copilului „și aceștia trebuie să se conducă înainte de orice de interesul superior al copilului” (art. 18); 2. copiii lipsiți de mediul lor familial, temporar sau definitiv, sau care „în propriul său interes nu pot fi lăsați în acest mediu”, au dreptul la protecție și la ajutor special din partea statului (art. 20); 3. în cazul audierii în fața tribunalului, „părinții sau reprezentanții legali ai copilului trebuie să fie prezenți” dacă acest lucru nu este considerat contrar interesului superior al copilului (art. 40 alin.2 lit.b).* În aceeași ordine de idei, ar fi binevenită completarea noțiunii „interesul copilului” cu cea de „previzibilitate”, adică de a fi luat în considerare interesul superior al copilului nu doar în cazul luării deciziei, dar și în planul perspectivei de evaluare previzibilă a situației părților în cauză.

Dreptul copilului la viață, supraviețuire și dezvoltare. Declarația Universală a Dreptului Omului prevede în art.3 că „Oricine are dreptul la viață, libertate și siguranță personală”. Art.6 al Pactului Internațional cu privire la drepturile civile și politice proclamă același principiu: „Dreptul la viață este inerent persoanei umane”. Principiul vizat este stipulat și în art.6 al Convenției cu privire la drepturile copilului. Conform acestuia, „Statele părți recunosc că orice copil are un drept inerent la viață; 2) Statele părți vor asigura supraviețuirea și dezvoltarea copilului”. Dreptul la viață, supraviețuire și dezvoltare este un drept fundamental, considerat „alfa și omega drepturilor omului, primul și ultimul drept al omului, dreptul central din care se nasc celelalte” [2, pag. 101]. Dreptul la viață și dezvoltare este interpretat într-un sens larg, nu se referă doar la aspectele fizice, ci și la cele de ordin calitativ, cum ar fi dezvoltarea mentală, cognitivă, emoțională și socioculturală. Conceptul de „dezvoltare” nu se referă doar la pregătirea copilului pentru maturitate, ci înseamnă asigurarea de condiții optime în prezent pentru deplina exercitare a drepturilor sale [10, pag. 21].

Principiul consultării și respectării opiniilor copilului. Aliniindu-se prevederilor art.19 al Declarației Universale a Drepturilor Omului și art.19 (1) al Pactului Internațional cu privire la drepturile civile și politice, Convenția cu privire la drepturile copilului stipulează în art.12 dreptul egal pentru toți copiii la libera exprimare a opiniilor și la luarea

⁶ Human rights. Committee General comment 18/37 of 9 november 1989 (Non-Discrimination, par. 7).

acestora în considerare [6, pag. 94]. Dispoziția art.12 din Convenție include două alineate prin care: „1. *Statele părți vor garanta copilului capabil de discernământ dreptul de a-și exprima liber opinia asupra oricărei probleme care îl privește, opiniile copilului fiind luate în considerare avându-se în vedere vârsta sa și gradul său de maturitate*; 2. *În acest scop, se va da copilului, în special, posibilitatea de a fi ascultat în orice procedură judiciară sau administrativă care-l privește, fie direct, fie printr-un reprezentant sau o instituție corespunzătoare, în conformitate cu regulile de procedură din legislația națională*”. Dispoziția art. 12 urmează a fi înțeleasă cât mai larg, inclusiv în cazul examinării cauzelor în care copilul ar putea fi inițiatorul procesului (de exemplu, în calitate de *victimă* în cazul relelor tratamente) [12, pag. 150]. Orice copil urmează a fi considerat subiect activ al drepturilor sale. Drepturile copilului, prevăzute în art.12, se referă la toate problemele care privesc interesele copilului sau pot să-i afecteze viața. Art.12 alin.2 prevede faptul că copilului îi trebuie acordată posibilitatea de a se pronunța „*în orice procedură judiciară sau administrativă care-l privește*”. Acestea sunt foarte variate, printre care: audieri în cadrul tuturor procedurilor civile, cum ar fi divorțul, custodia, procedurile de plasare în îngrijire și adopție, schimbarea de nume, cererile judiciare legate de locul de reședință, religie, educație etc.; mai poate fi vorba și despre hotărâri judecătorești în privința cetățeniei, imigrației, statutului de refugiat ori de proceduri penale, inclusiv în cadrul unor tribunale internaționale. Este discutabilă includerea aici a cazurilor în care părinții fac obiectul unei urmăririi penale și ale cărei rezultate îi pot afecta în mod dramatic pe copii. Referirea la „*procedurile administrative*” extinde obiectivele articolului, incluzând, de pildă, deciziile oficiale legate de educație, sănătate, planificare, mediu natural, securitate socială, protecția copilului, dreptul la muncă, administrarea justiției pentru minori [20, pag.427]. Felul în care *opiniile copilului sunt exprimate* diferă în funcție de opțiunile fiecărui stat. Copilul poate fi ascultat: *direct, printr-un reprezentant sau prin intermediul unui organism corespunzător*. *Reprezentantul* poate fi, în general, o persoană în a cărei responsabilitate se află copilul, inclusiv părinții sau susținătorii legali, dar mai poate fi și cineva desemnat pentru a reprezenta copilul într-o anumită problemă – atunci când procedurile se referă la un conflict de interese între copil și părinții săi. *Un organism corespunzător* poate fi considerat o persoană sau o instituție, inclusiv un ONG, care este în măsură să intervină în favoarea copilului. În unele țări se desemnează un funcționar guvernamental pentru problemele copiilor, la nivel național, specializat în asemenea reprezentări [20, pag. 428-429; 6, pag. 97-98].

Acestea sunt forme alternative, fiecare dintre ele și toate deopotrivă fiind destinate asigurării celei mai bune căi posibile de exprimare a copilului în mod liber și informat. Atunci când regulile procedurale implică transmiterea opiniilor copilului prin intermediul unui reprezentant sau al unei instituții, obligația mediatorilor este de a respecta întocmai opiniile copilului. Acest principiu urmează a nu fi confundat cu obligația prevăzută în art.3 – de a lua *interesul superior al copilului* ca prim considerent în toate acțiunile referitoare la copii [13, pag.98].

§ 4. Aspecte de drept comparat privind reprezentarea intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunii

Statele Unite ale Americii. În Statele Unite ale Americii, în vederea investigării faptelor violente în adresa minorilor, au fost instituite reglementări speciale cu referire la adminis-

trarea probelor, urmărirea penală și sancționarea persoanelor care se fac vinovate de comiterea unor astfel de infracțiuni. În acest sens, sunt create structuri speciale (secții) aflate sub administrarea procurorilor, abilitate cu investigarea cazurilor de tratament violent al persoanelor cu vârsta sub majorat. Departamentul de poliție intervine pentru ajutorarea acestor secții prin administrarea materialului probator, destinat să documenteze comportamentul violent manifestat față de copii [28, pag.18]. Pentru aceasta, în anii 1982-1984 au fost adoptate: *Legea privind protecția victimelor și martorilor (The victim and witness protection act)*, care determină realizarea unui echilibru între drepturile victimelor infracțiunilor și drepturile infractorilor în timpul procesului penal și *Legea privind stabilirea Fondului pentru victimele infracțiunii*, care urmărește compensarea și asistarea victimelor infracțiunilor de violență în familie, abuz asupra copiilor și agresiune sexuală. Amenziile strânse de la infractori sunt colectate în acest fond. *Legea privind protecția victimelor și martorilor* prevede, printre altele, și asigurarea cu apărător din oficiu a copiilor victime ale infracțiunilor. Pentru a garanta respectarea drepturilor victimelor infracțiunilor, au fost înființate *Unități privind asistența victimelor/martorilor* în cadrul Parchetelor cu competențe în sprijinirea victimelor cu scopul de a înțelege procesul penal și orientarea către alte instituții locale care oferă servicii specializate pentru victime. Legea cu privire la protecția victimelor și martorilor din 1982 a fost adoptată pentru a intensifica și apăra rolul esențial al victimelor și martorilor în procesul penal și pentru a se asigura că Guvernul face tot posibilul, în limita resurselor de care dispune, ca să asiste victimele și martorii în procesele penale, fără să încalce drepturile constituționale ale apărătorilor reprezentanți. Această lege a constituit un model pentru legislația statelor și guvernelor locale, pentru că, pentru prima dată, erau stabilite drepturile victimelor și ale martorilor, și anume: 1) tratamentul echitabil al victimelor și martorilor în sistemul penal; 2) instituirea pedepselor penale în vederea protejării martorilor și victimelor; 3) acordarea despăgubirilor pentru victime și martori; 4) asigurarea asistenței juridice de care beneficiază martorii și victimele. De asemenea, *Legea drepturilor victimelor, copiilor și martorilor oculari* din 1990 oferă protecție și posibilitatea depunerii de mărturii anonime prin înregistrarea video sau prin live-links pentru persoanele sub 18 ani, situația fiind analizată de la caz la caz. Totodată, în timpul procesului, oficialii responsabili de la biroul procurorului în cooperare cu Serviciul șerifilor SUA asigură victimei o zonă de așteptare aflată într-un loc din care nu este posibil să-l vadă pe inculpat. În anul 1995 au fost puse în aplicare Liniile Directoare privind asistența victimelor și martorilor. Prin modificările realizate în anul 2000 au fost sintetizate cerințele Legii privind protecția victimelor și a martorilor din 1982, ale Legii privind controlul criminalității din 1990, precum și ale Legii privind controlul crimelor comise cu violență din 1994. Acestea constituie principalul reper al agenților Departamentului de justiție în acordarea asistenței și protecției victimelor și martorilor[1, pag. 36].

Marea Britanie și Țara Galilor. Regimul juridic al minorului în Marea Britanie și Țara Galilor evidențiază particularități care țin de însuși specificul sistemului de drept englez bazat, după cum se știe, pe tradiție (cutumă), pe acte ale Parlamentului și pe precedentul judiciar. Caracteristic sistemului penal englez a fost de-a lungul timpului severitatea excesivă. La momentul de față, în cadrul Ministerului de Interne activează servicii ale probațiunii. Oficiile locale ale acestora beneficiază de consilieri locali din cele mai diverse profesii, inclusiv politicieni și profesori universitari. Obiectivele activității de probațiune sunt dic-

tate de nevoile de moment și de perspectivă ale comunității. La realizarea acestor obiective contribuie și filialele din țară ale *Organizației Naționale a victimelor*. Regimul penal diferențiat pentru minori în Marea Britanie și Țara Galilor a fost organizat inițial conform unei legi din 1908, care a prevăzut crearea unor tribunale separate pentru minori, având o dublă jurisdicție: ele judecau atât cauzele penale, cât și pe cele de ocrotire a copilului. Din anul 1925, în structura tuturor tribunalelor au fost incluși ofițeri de probațiune. Sistemul de justiție penală cu referire la minori a fost ulterior reformat prin Legea din 1969, prin care legiuitorul a încercat să se detașeze de modelul „tratamentului” [3, pag.96-97]. Ținem să menționăm și contribuția *Birourilor de legătură pentru tineret*, care au în componența lor un ofițer de probațiune, un ofițer de poliție, un lucrător social și, adeseori, un reprezentant al învățământului școlar [11, pag.134]. În anul 1993 în Marea Britanie a fost adoptată Legea privind combaterea tratamentului violent al copiilor, iar în anul 1991– Actul cu privire la copii, care a proclamat îngrijirea acestora ca fiind reflectarea supremă a voinței societății, document în baza căruia urmează a fi elaborate proceduri și standarde speciale privind orientarea spre protecția și ajutorarea **copiilor victime** ale infracțiunilor [29, pag.270-271]. Potrivit Actului Justiției Criminale englezești (*Criminal Justice Act 1988*), o persoană, alta decât acuzatul, poate depune mărturie grație unei linii de televiziune în cadrul unui proces de punere sub acuzare, dacă acesta este sub 14 ani sau infracțiunea este una din cele enumerate în text ca act de cruzime asupra unui minor de 16 ani sau act impudic. De asemenea, când minorul are nevoie de o protecție specială (infracțiuni sexuale), judecătorul trebuie să prevadă ca mărturia să se facă prin înregistrare video sau să se stabilească o legătură directă (live link) între martor și persoanele care participă la audiere. În acest fel se evită o întrevedere traumatică pentru minor [16 pag.192].

Scotia. Pe durata perioadei premergătoare adoptării Legii din 1968 a asistenței sociale, tratamentul aplicat minorilor era similar cu cel al majorității statelor din Europa. Această lege a instituit un șir de structuri extrajudiciare menite să intervină pentru a asigura protecția minorilor sub 16 ani. Legea a creat anumite organe locale (*Children’s panel*) în cadrul cărora activau pe bază de voluntariat consilii de audiere a minorilor (*Children’s Hearings*), coordonate de un Raportor (*Reporter*), remunerate de autoritățile locale și investite de lege cu putere de a decide în sensul de a estima dacă trebuie să intervină sau nu în cauzele cu minori. Din anul 1971, Consiliile de Audiere a minorilor au substituit tribunalele pentru minori. În competența acestora intra examinarea cauzelor minorilor infractori, cât și a copiilor lipsiți de grija părintească sau **victime** ale infracțiunilor.

Țările Nordice. Aici întâlnim un model cu preponderență extrajudiciar, implicând protecții ale minorului atât în familie, cât și în cadrul comunității, la general. În *Suedia*, conform Legii din 1 ianuarie 1982, problemele minorilor țineau de competența Comisiilor locale de ajutor social. Comisiile respective, activând în fiecare comună, au menirea de a asigura fiecărei familii sau persoane servicii informaționale și de asistență socială. În situația luării unor anumite hotărâri cu referire la minori, aceste structuri urmează să ceară consimțământul minorului în cauză sau al reprezentantului său legal. Când măsura nu este acceptată, dar se consideră că este spre binele minorului, este sesizat tribunalul administrativ care o impune. În *Norvegia*, conform Legii din 17 iulie

⁷ Comitet al Copilăriei.

1953 cu privire la protecția copilăriei, măsurile în care sunt implicați minorii sau cu privire la minori sunt supuse unor reguli procedurale stricte, destinate a garanta respectarea drepturilor minorilor [3, pag.103-104].

Danemarca. Prima lege specială de protecție a copilăriei a fost adoptată în anul 1905, fiind reglementată crearea *Consiliului de tutelă*. Ulterior, prin Legea din 1933 acest Consiliu a fost înlocuit printr-un *Comitet de Protecție a copilăriei*, care avea reprezentanțe în fiecare comună. Aceste Comitete aveau în componența lor psihiatri, psihologi-pedagogi, juriști și asistenți sociali. În caz de necesitate, Comitetul intervenea nemijlocit sau prin intermediul tribunalului în vederea luării măsurilor de protecție față de minori.

Belgia. Legea din luna aprilie 1965 cu privire la protecția tinerilor stabilea un sistem dublu de protecție a celor cu vârsta sub majorat, și anume: 1. sistemul social, reprezentat de Comitetele de protecție a tinerilor din subordinea organismului social pentru acordarea măsurilor de ajutor minorilor; 2. sistemul judiciar, prin intermediul tribunalului tineretului, creat în structura tribunalelor de prima instanță. Aceste tribunale aveau competența, printre altele, de a întreprinde acțiuni în privința părinților care nu-și onorau obligațiile față de propriii copii.

Italia. Este țara care a creat un sistem foarte elaborat de protecție a *martorilor și victimelor minore*. În acest sens, a fost instituită audierea de la distanță prin intermediul unei legături audiovizuale (sunet și imagine). La această audiere avocatul reprezentant al martorului sau al victimei minore se poate afla alături de persoana care este audiată, putând comunica fără a fi auziți de terțe persoane [16, pag.192].

În **Germania** Legea privind protecția martorilor din 30 aprilie 1998 permite ca audierea unui martor minor să fie înregistrată video, în special martorii sub 16 ani. Audierea se poate efectua și în alt loc decât în sala de audiere, în scopul de a-l proteja pe minor. Programele de protecție a martorilor nu sunt destinate pentru minori sau tineri adulți a căror sănătate a fost afectată de situația de martor sau victimă a unei infracțiuni serioase. Chiar dacă aceștia s-ar putea simți amenințați și de aceea ar putea necesita asistență psihiatrică sau ajutor financiar, această categorie nu face parte din grupul țintă al oficiilor de protecție, ci mai degrabă al serviciilor pentru asistență (inclusiv juridică) acordată *victimelor*. Singurele excepții de la această regulă sunt cazurile în care există un pericol concret pentru o astfel de persoană în situația în care depune mărturie în instanță, iar mărturia este esențială pentru succesul urmăririi penale a infractorului [18, pag.159].

În **Austria** a fost reglementată posibilitatea ca victimele actelor de violență să nu fie obligate să depună mărturie în instanță atunci când este prezent infractorul, iar un amendament din 1993 prevede posibilitatea victimei de a depune mărturie într-o cameră separată. În scopul protecției victimei, aceasta poate cere excluderea publicului când depune mărturie.

Un model specific în sensul care ne interesează întâlnim în **Elveția**, acesta fiind instituit prin Legea federală asupra victimelor din 04.10.1991, care conține dispoziții specifice referitoare la protecția martorilor. Măsurile justificate din punct de vedere victimologic sunt prevăzute de art.5 (Protecția personalității prin pronunțarea cu ușile închise și renunțarea la confruntarea cu prevenitul) și art.7 (Asistența juridică a victimelor).

În **România** asistența judiciară se acordă, conform legii, doar la cerere și numai dacă victima cooperează cu organele judiciare. Conform legii speciale (Legea nr.211/2004), victimele au dreptul să primească asistență juridică obligatorie pentru a putea să-și exercite drepturile în cadrul procedurilor penale prevăzute, în toate fazele procesului penal și să-și susțină cererile și pretențiile civile față de persoanele care au săvârșit infracțiunile fixate expres în lege. În majoritatea cazurilor, victimele cuprinse în programe de asistență ale organizațiilor non-guvernamentale beneficiază de asistență juridică, precum și în alte probleme care au legătură cu infracțiunea [17 pag.45].

Statele membre ale CSI. O atenție deosebită în paragraful supus cercetării urmează a fi acordată sistemului de norme privind protecția intereselor minorilor în legea procesual penală și penală a statelor membre ale CSI. Reformările social-juridice realizate în domeniu sunt fundamentate pe cerințele internaționale referitoare la prioritatea protejării personalității umane, a drepturilor și libertăților ei, pe asigurarea primordială a intereselor copiilor în toate domeniile vieții. Acești factori, precum și obligativitatea tradițiilor juridice și a mentalității juridice au determinat, în mare parte, reacția statelor membre ale CSI la reformarea legii penale și procesual penale, mai cu seamă în legătură cu criminalizarea atentatelor la adresa minorilor. Unificarea spațiului juridic al statelor membre ale CSI constituie necesitatea obiectivă și firească a dezvoltării relațiilor dintre state, garantul asigurării securității valorilor vitale importante ale personalității, societății și statului. Astfel, „în situația menținerii unui spațiu criminal unic, caracterul uneori contradictoriu al legislației statelor membre ale CSI nu poate asigura materializarea unor acțiuni ale organelor judiciare coordonate reciproc în sfera combaterii criminalității” [25]. Un pas important în acest sens l-a constituit adoptarea, la 17 februarie 1996, în cadrul celei de-a VII-a ședințe plenare a Adunării Generale Interparlamentare a statelor membre ale CSI, a Codului penal model al statelor CSI – document cu un caracter de recomandare pentru țările care fac parte din această structură [27, pag.92-150]. Influența acestuia este vizibilă în legile penale ale statelor CSI, ceea ce instituie standarde unice în sfera protecției intereselor minorilor victime ale infracțiunilor.

§ 5. Practica CtEDO cu privire la protecția intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunii

Studierea în permanență a bogatului arsenal de hotărâri ale Curții Europene a Drepturilor Omului este un element indispensabil în formarea inițială și continuă a juriștilor naționali. În deosebi, actualmente când jurisprudența CtEDO a devenit parte a sistemului național având prioritate asupra normelor interne, cunoașterea suficientă a poziției instanței internaționale referitor la diferite probleme este determinantă în pronunțarea unor hotărâri legale și echitabile [7, pag.7]. Ținem să menționăm că, sub aspect practic, foarte puține plângeri au fost depuse direct de copii în fața Curții, existând obstacole juridice, economice și sociale care împiedică copilul să se bucure de acces la legislația și justiția internațională. Principalele obstacole în acest sens constau, pe de o parte, în lipsa de informații pentru copil cu privire la drepturile lui și, în al doilea rând, în lipsa capacității juridice a copilului de a acționa în dreptul intern [22, pag.80-81]. Prin extinderea prevederilor Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților

Fundamentale, orice copil poate să-și valorifice drepturile lezate prin sesizarea unei autorități judecătorești. Percepând violarea de către stat a cel puțin unuia dintre articolele Convenției, copilul poate adresa o cerere Curții Europene a Drepturilor Omului. Copilul poate formula însuși cererea sau prin intermediul părintelui în custodia căruia se află, unui tutore sau a unui funcționar oficial desemnat să-l reprezinte ori pur și simplu prin intermediul avocatului său (*Cauza K.L. ș.a. vs Regatul Unit*, Cererea nr.28945/95, 1998). În afară de cazul în care reprezentantul este un părinte în custodia căruia se află copilul sau un tutore legal, Curtea va solicita dovada autorității respective de a acționa în calitate de reprezentant. Curtea a făcut reper la tot mai larga recunoaștere a vulnerabilității copiilor și la necesitatea de a le asigura protecție specifică în interesul lor în sensul prevederilor Convenției ONU cu privire la Drepturile Copilului și ale Convenției Europene privind exercitarea drepturilor copilului, cât și la faptul că situația copiilor impune o analiză atentă: copiii trebuie să se bucure de fiecare dată de sprijinul altei persoane care să înainteze cererile în numele lor și să le reprezinte interesele (*Cauza P.,P. și T. vs Regatul Unit*, 22 E.H.R.R., CD 148) [6, pag.52-53].

Întâlnim și cazuri în care copiii s-au adresat cu cereri din propriul lor nume, la acestea fiind atribuite cauzele: *Tyrer vs Marea Britanie* cu privire la aplicarea pedepsei corporale⁸; *Aydin vs Turcia* privitor la violul și tortura unui minor aflat în custodie⁹; *Siliadin vs Franța* cu privire la sclavia domestică¹⁰. În prezent Curtea depinde în mare parte de voința părinților și/sau reprezentanților legali ai copiilor din moment ce este cert faptul că aceștia de cele mai dese ori depun plângeri în materia dreptului familiei, considerând că apără nu doar propriile interese, ci și interesele pe care le consideră ca fiind ale copiilor. Totuși, faptul că puțini copii au depus direct plângeri în fața Curții nu înseamnă că aceasta nu a examinat cauze privind drepturile copiilor. Curtea a avut ocazia de a se pronunța cu referire la actele de violență fizică asupra copiilor ce au avut loc în familie, realizând aplicarea art.2 (dreptul la viață) și art.3 (interzicerea torturii), de exemplu, în cauza *E. și alții vs Marea Britanie*¹¹. În situația dată a fost constatată încălcarea art.3 al Convenției sub aspectul obligațiilor statului în legătură cu eșecul autorităților competente și serviciilor sociale sub aspectul obligației lor de a proteja copiii. În speța respectivă, minorii petiționari au fost victimele abuzului sexual și fizic din partea tatălui lor, care, aflându-se sub exigența măsurii de libertate supravegheată, nu a respectat-o, iar serviciile sociale și organele de poliție nu au intervenit în situația creată fiind înștiințate în acest sens. În altă cauză, *Z. și alții vs Marea Britanie*¹², Curtea a pus accentul pe responsabilitatea exclusivă a serviciilor sociale, implicate în cauza a patru copii abandonați de părinți, rămași în condiții insalubre și igienice nesatisfăcătoare pe o perioadă de câțiva ani. În pofida situației existente și cunoscute de serviciile sociale, acești copii nu au fost incluși în categoria celor aflați în situații de risc. Prin soluția pronunțată în această cauză, Curtea a constatat încălcarea art.13 din Convenție, fiind dată în vileag imposibilitatea minorilor de a interveni în fața autorității judiciare în vederea reclamării daunelor

⁸ Comitet al Copilăriei.

⁹ Case of *Aydin vs Turkey*, 25.09.1997.

¹⁰ Case of *Siliadin vs France*, 26.07.2005.

¹¹ Case of *E. et al. vs The United Kingdom*, 26.11.2002.

¹² Case of *Z. et al. vs The United Kingdom*, 10.05.2001.

suportate din neglijența autorităților locale. Un anumit interes reprezintă și cauza *K.U. vs Finlanda*¹³ cu referire la domeniul telecomunicațiilor. În cazul dat, Curtea a subliniat riscul de „amenințare potențială” pe care o poate constitui rețeaua Internet pentru un copil și a aplicat conceptul de obligații pozitive în lumina art.8 al Convenției. Cererea se referea la un copil de 12 ani, victimă a unei postări, de către un necunoscut, pe un site matrimonial a unui anunț cu caracter sexual. Tatăl copilului a fost în imposibilitate de a urmări făptașul, deoarece legislația finlandeză nu permitea poliției sau justiției să solicite furnizorului de servicii Internet de a identifica autorul anunțului. Constatând un dezechilibru între confidențialitatea datelor puse la dispoziția serviciilor Internet și protecția copilului, Curtea a constatat violarea art.8 al Convenției [22, pag.82-83].

Pentru a evidenția specificul protecției intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunii prin prisma practicii CtEDO, putem invoca multiple hotărâri ale Curții în acest sens, precum:

- cauza *Opuz vs Turcia* din 09 iunie 2009 (comportamentul violent al tatălui față de copil);
- cauza *Osman vs Marea Britanie* din 28 octombrie 1998 (hărțuirea elevului de către profesor și inacțiunea organului judiciar în vederea contracarării acestor acte);
- cauza *Okkali vs Turcia* din 17 octombrie 2006 (neacordarea protecției speciale necesare minorului în cadrul procedurilor efectuate în privința acestuia de organul judiciar);
- cauza *Mubilanzia Mayeka Kaniki Mitunga vs Belgia* din 12 octombrie 2006; cauza *Guvec vs Turcia* din 20 ianuarie 2009 (condamnarea unui minor de 15 ani de către o instanță pentru adulți și neacordarea asistenței juridice necesare acestuia);
- cauza *X vs Republica Federală Germană* din 19 martie 1981 (încălcarea reglementărilor referitoare la audierea minorului);
- cauza *S.N. vs Suedia* din 2 iulie 2002 și cauza *Baegen vs Olanda* din 27 octombrie 1995 (hotărârea ține de clarificarea unor aspecte referitoare la procedura de audiere a victimei (părții vătămate) minore pe parcursul efectuării urmăririi penale și examinării cauzei penale în instanța de judecată) etc. [7, pag.17-17; 27; 45; 48-50; 76; 82].

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandroiu Loredana. Introducerea programelor de protecție a martorilor la nivel comunitar și extracomunitar. Legea și Viața, ianuarie 2008.
2. Balahur D. Protecția dreptului copilului ca principiu al asistenței sociale. București, 2001.
3. Brezeanu Ortansa. Minorul și legea penală. Ed. All Beck. București, 1998.
4. Buergental T. Dreptul internațional al drepturilor omului. Ed. ALL. București, 1996.
5. Ciucă A. Drept internațional public. Ed. Cugetarea. Iași, 2000.
6. Ciugureanu-Mihailuță Carolina, Osmochescu Nicolae. Protecția internațională a drepturilor copilului. Editura ASEM. Chișinău, 2009.
7. Dolea Igor, Zaharia Victor. Jurisprudența CtEDO și interesele copilului. Ed. Cartea Juridică. Chișinău.
8. Flammer A. Wer weiss dann, wann das Kind (ganzheitlich) wohl ist? // Le bien de l'enfant, Verlag Rueger, Zurich/Chur, 2003.

¹³ Case of *K. U. Vs Finlanda*, 02.12.2008.

9. Jafa C. Protecția drepturilor omului. Editura Fundației Chemarea. Iași, 2000.
10. Ghid de aplicare practică a Convenției cu privire la drepturile copilului. UNICEF, Chișinău, Ed. Cartier, 2001.
11. Graham Gilles. Rolul integrării sociale în pedepsirea infractorilor – o cheie a justiției mileniului trei. R.S.P., nr.1/1995.
12. Hodgkin R., Newell P. Implementation handbook for the Convention on the rights of the child. UNICEF, 2000.
13. Hodgkin R., Newell P. Ghid de aplicare practică a Convenției cu privire la Drepturile Copilului. UNICEF. Ed. Cartier. Chișinău, 2001.
14. Lansdown G. European Convention on Human Rights. Implication for Children. UK, 1997.
15. Măgureanu Alexandru Florin. Statutul victimelor infracțiunilor în cadrul procedurilor penale conform reglementărilor comunitare. Dimensiunea științifică și praxiologică a dreptului. Materialele Conferinței științifice internaționale „Contribuții la dezvoltarea doctrinară a dreptului”. Chișinău, 2009.
16. Mihuț Elena Ana, Moca Demian. Ascultarea martorului protejat. Protecția datelor de identitate ale acestuia. Forța probantă a declarațiilor martorului protejat. Dreptul, Nr. 6/2006.
17. Nistoreanu Cristian. Unele particularități de ascultare a victimelor traficului de persoane care sunt folosite ca martori. Legea și viața, decembrie 2010.
18. Romișan Ciprian Raul. Protecția martorilor – programe din Italia, Olanda și Germania. Dreptul, Nr. 5/2004.
19. Rusu Vitalie, Balan Oleg, Neagu Gheorghe ș.a. Dicționar de drept internațional umanitar. Ed. Pontos. Chișinău, 2007.
20. Santos Pais M. Manual de raportare a respectării drepturilor omului conform prevederilor a șase instrumente pentru drepturile omului. Geneva, Biroul Comisarului pentru drepturile omului, 1997.
21. Stamatini Ștefan, Gheorghieș Alexandru. Particularitățile aplicării măsurilor preventive în privința minorilor. Material didactico-științific. Chișinău, 2013.
22. Țarălungă Victoria. Particularitățile protecției internaționale a drepturilor copilului. Monografie. Bălți, 2012.
23. Van Bueren G. Child rights in Europe. Strasbourg: Council of Europe publishing, 2007.
24. Zubco Angela. Protecția juridică a copiilor-victime ale traficului de ființe umane. Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”. Vol. II, 2006.
25. Волженкин Б. В. Пояснительная записка к Модельному Уголовному кодексу для государств-участников Содружества Независимых Государств. //http://pravoved.urfac.spb.ru.
26. Городецкая И. К. Международная защита прав и интересов детей. //Изд. Международные отношения, М., 1972.
27. Модельный Уголовный кодекс для государств-участников СНГ // Известия вузов. Правоведение, 1996, № 1.28.
28. Новшества в расследовании случаев бытового насилия и жестокого обращения с детьми // Борьба с преступностью за рубежом (по материалам зарубежной печати). Ежемесячный информационный бюллетень). М., Вып. 3.
29. Пудовочкин Ю. Е. Ответственность за преступления против несовершеннолетних. Юридический Пресс Центр. Санкт-Петербург, 2002.
30. Шнекендорф З. К. Путеводитель по Конвенции о правах ребенка. М., 1997.

INSTITUȚIA REPREZENTĂRII COPILOR VICTIME ȘI MARTORI ÎN PROCESE PENALE

§ 1. Reprezentanții legali ai copiilor victime și martori în procesul penal

Accesul copiilor victime și martori în procesul penal la reprezentare juridică legală este un element determinat de particularitățile de dezvoltare cognitivă și socială în raport cu vârsta acestora.

Copiii în vârstă de până la 18 ani au capacitatea de exercițiu limitată și își exercită drepturile procesuale prin intermediul reprezentanților legali, adică a părinților, înfietorilor, tutorilor sau curatorilor. Această particularitate a procesului derivă din faptul că copiii nu au cunoștințe și nici experiența necesară pentru a participa independent în procedurile judiciare.

Identificarea reprezentantului legal în care copilul victimă sau martor are încredere are o mare însemnătate, deoarece prezența sau sfaturile acestei persoane pot influența în mod deosebit declarațiile victimei și martorului, îi pot înlătura nesiguranța, acordându-i liniștea necesară pentru darea declarației.

Potrivit art. 77 alin. (1) din Codul de procedură penală, reprezentanții legali ai victimei, părții vătămate sunt părinții, tutorii sau curatorii lor. Dacă copilul victimă nu are părinți sau alte rude apropiate, în calitate de reprezentant legal poate fi autoritatea tutelară.

În alin.(4) al aceluiași articol se indică expres că nu se admite în procesul penal în calitate de reprezentant legal al victimei, părții vătămate persoana căreia i se incumbă cauzarea, prin infracțiune, a prejudiciului moral, fizic sau material.

Pentru a se asigura că interesele părții vătămate sunt reprezentate de acele persoane care îi sunt apropiate copilului și în care el are încredere, legiuitorul a prevăzut în art.77 alin. (3) Cod de procedură penală că organul de urmărire penală sau, după caz, instanța de judecată, prin hotărâre motivată admite în calitate de reprezentanți legali ai părții vătămate pe unul din părinți, înfietori, tutori sau curatorii. Prioritate are cea candidatură dintre părinți, înfietori, tutori sau curatorii care este susținută de toți ceilalți reprezentanți legali sau de către minor. Prezența la procedurile judiciare a reprezentantului legal ce se bucură de încrederea copilului îi dau acestuia un plus de încredere și îi mărește șansa de relatare a adevărului, contribuind și la soluționarea justă a cauzei. De regulă, copiii devin circumspecți sau suspicioși în privința onestității reprezentantului legal atunci când acesta se află în relații de căsătorie/concubinaj, rudenie cu învinuitul/inculpatul. Asemenea situații pot apărea și în cazul copiilor victime ai infracțiunilor cu caracter sexual, când în calitate de învinuit/inculpat apare concubinul mamei sau în procesele de violență în familie intentate împotriva unui părinte ori membru al familiei. Situații bazate pe circumspecție și neîncredere pot apărea și atunci când relația tutorelui/curatorului cu copilul este una ostilă și neprietenoasă.

În aceste împrejurări, avocaților ce apără interesele victimei sau martorului minor se recomandă să afle de la copil care este persoana în care acesta are încredere și cine ar fi indicat să-l însoțească pe parcursul audierii și să îl reprezinte în procedurile judiciare. Dacă în timpul interviului cu clientul avocatul află că persoana care a fost admisă în calitate de reprezentant legal este în incompatibilitate de a participa în această calitate sau nu îi inspiră încredere copilului, nu se bucură de afecțiunea acestuia, atunci este cazul să informeze organul de urmărire penală sau, după caz, instanța de judecată și să facă demersurile necesare pentru înlocuirea reprezentantului legal. În motivarea necesității de schimbare a reprezentantului copilului victimă vă recomandăm să faceți uz de evaluările psihologice primare sau complexe care pot fi solicitate psihologului ce asistă copilul în proces, psihologului școlar sau serviciului de asistență psihopedagogică.

În cazul copiilor aflați în tutelă/curatelă, se recomandă avocaților să solicite de la autoritatea tutelară o informație ce reflectă sinteza evaluărilor anuale, în partea ce ține de calitatea relației socioafective existentă între tutore/curator și minorul aflat în asistență.

Avocatul care reprezintă interesele copiilor victime și martori în procesele penale are misiunea de a oferi consultație juridică copilului și reprezentantului legal al acestuia.

De multe ori reprezentanții legali ai copiilor victime și martori în procesele penale nu au studii juridice, nu au interacționat anterior cu sistemul de justiție și nu-și cunosc drepturile și obligațiile în cadrul procesului. Unii reprezentanți pot fi speriați deoarece au fost și ei victimizați de învinuit/inculpat și se confruntă cu probleme de ordin psihologic sau social. De aceea recomandăm avocaților să asculte calm cele relatate de copil și reprezentantul său, să-i încurajeze, să pună întrebări pentru a epuiza orice incertitudine, curiozitate sau neliniște în legătură cu procesul penal.

Pe tot parcursul acordării asistenței juridice copiilor martori sau victime, avocatul trebuie să urmărească asigurarea confortului psihologic și securității prin respectarea prevederilor legale și a drepturilor fiecărei persoane.

Pentru a vă asigura că sunteți înțeleși, vă recomandăm să oferiți consultația juridică într-un limbaj nonjuridic accesibil beneficiarului. Consultația reprezentantului legal al copilului victimă sau martor urmează să includă informații privind:

- drepturile și obligațiile de care beneficiază copilul victimă sau martor în procesul penal, precum și reprezentantul acestuia;
- modul în care își pot exercita drepturile indicate;
- procedurile juridice aplicabile.

Asistența juridică a copilului victimă sau martor urmează să includă și ajutorul în elaborarea unor documente, orientarea către instituțiile competente să-i acorde asistență psihologică, socială sau de altă natură. Prin prezentarea mijloacelor legale care stau la îndemâna reprezentantului legal al copilului victimă, avocații pot încuraja apelarea la ajutorul psihologului sau al altor specialiști.

Drepturile reprezentantului legal al copilului sunt specificate în art.78 Cod de procedură penală.

Conform prevederilor Codului de procedură penală, reprezentantul legal dispune și de alte drepturi decât cele din art.78, cum ar fi:

- dreptul de a dispune de toate informațiile legate de copil în limba maternă sau în limba pe care o înțelege;
- dreptul de a beneficia în mod gratuit de serviciile unui translator;
- dreptul de a discuta cu avocatul în mod confidențial în problemele ce țin de soarta copilului;
- dreptul de a lua cunoștință de rezultatele expertizei și de a pune întrebări expertului;
- dreptul de a face copii de pe materialele dosarului penal;
- dreptul de a apăra interesele minorului prin orice mijloc legal.

Participarea în calitate de reprezentant legal al victimei încetează în următoarele situații:

- dacă după recunoașterea persoanei ca reprezentant al victimei, părții vătămate se constată lipsa de temeieri pentru a menține persoana în calitatea respectivă. Într-o astfel de situație organul de urmărire penală sau instanța încetează participarea acestei persoane în calitate de reprezentant;
- atribuțiile reprezentantului legal au fost suspendate/retrase de persoanele care i-au delegat inițial aceste atribuții, cum ar fi situația anulării tutelei/curatelei în privința copilului pe care îl reprezintă;
- persoana numită în calitate de reprezentant legal refuză să participe în continuare în această calitate.

Dacă pe parcursul procesului persoanele minore au împlinit vârsta de 18 ani, calitatea de reprezentant legal se sistează, iar organul de urmărire penală sau instanța de judecată poate să se limiteze la audierea părinților ori a persoanelor care îi înlocuiesc în calitate de martori.

Codul familiei stipulează că părinții au dreptul de a reprezenta copilul și de a-i apăra interesele legitime. În contextul prevederilor legale enunțate, reprezentanții legali ai martorilor minori sunt părinții. În situația în care martorii nu au părinți, atunci în procesul judiciar aceștia vor fi reprezentați de tutori/curatori sau autoritatea tutelară.

În art. 91 Cod de procedură penală se indică că reprezentantul legal al martorului minor are dreptul să știe despre citarea de către organul de urmărire penală sau de instanță a persoanei ale cărei interese le reprezintă, să o însoțească și să asiste la acțiunile procesuale cu participarea acestuia.

Drepturile reprezentantului legal al copilului martor sunt specificate în art. 91 alin. (2) Cod de procedură penală.

§2. Participarea autorității tutelare în calitate de reprezentant legal al copiilor victime și martori în procesul penal

În practică deseori se aduc critici în ceea ce privește participarea autorității tutelare în calitate de reprezentant legal al copiilor implicați în proceduri judiciare. Criticile aduse acestui serviciu de reprezentare se referă atât la identificarea autorității tutelare competente a delega reprezentanți, cât și la calitatea serviciilor prestate. Prin adoptarea și intrarea în vigoare a Legii nr.140 din 16.06.2013 cu privire la protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți¹⁴ s-a oferit o claritate în

¹⁴ Publicată la 02.08.2013 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.167-172, art.534; în vigoare din 01.01.2014.

ceea ce privește competența și atribuțiile autorității tutelare în procesul de reprezentare a copiilor implicați în procese judiciare. Evident că și după intrarea în vigoare a Legii enunțate nu au fost epuizate toate neclaritățile privind participarea autorității tutelare în calitate de reprezentant legal al copiilor victime și martori în procesul penal, fapt pentru care ne-am propus să abordăm acest subiect într-un paragraf separat.

Numirea autorității tutelare ca reprezentant legal al copilului de regulă poartă un caracter expres, iar prezența reprezentanților acestei instituții este mai mult formală. Multitudinea obligațiilor puse în sarcina autorității tutelare, resursele umane limitate, fluctuația mare de cadre produc carențe ce vizează lipsa unei continuități între fazele procesuale din punctul de vedere al desemnării persoanei ce ar reprezenta interesele copilului. În acest context, apar situații când pentru fiecare fază procesuală, urmărire penală, judecată în primă instanță, apel, uneori și pentru fiecare ședință de judecată este desemnat câte un nou reprezentant al autorității tutelare. Există însă și practici pozitive, când autoritatea tutelară participă atât la acțiunile de urmărire penală, cât și în faza judecării cauzei.

În asemenea situații se recomandă avocaților să facă demersuri în adresa autorității tutelare prin care să solicite ca pe dosarul în care participă victime și martori copii să fie delegată una și aceeași persoană. În demersul respectiv se recomandă a indica că este preferabil a fi delegată ca reprezentant legal al copilului victimă sau martor persoana care a stabilit contacte cu copilul și se bucură de încrederea acestuia. În argumentarea solicitării avocatul poate invoca necesitatea protejării psihicului copilului și asigurarea continuității lucrărilor aferente dosarului.

Conform art. 7 lit. h) din Legea nr.140 din 14.06.2013, autoritatea tutelară teritorială, prin intermediul secțiilor/direcțiilor asistență socială și protecție a familiei/Direcției municipale pentru protecția copilului Chișinău, asigură reprezentarea intereselor și a drepturilor copiilor în instanța de judecată.

Având la bază norma legală citată concluzionăm că apărarea intereselor martorului și ale victimei minore într-un proces penal revine autorității tutelare teritoriale, în situația în care aceasta a fost recunoscută în modul stipulat de lege în calitate de reprezentant legal al minorului.

Autoritatea tutelară este chemată în procesul penal în calitate de reprezentant legal al copiilor cu statut de victimă sau martori atunci când părinții acestora:

- sunt decedați, fapt confirmat printr-un certificat de deces;
- au fost decăzuți din drepturile părintești, fapt confirmat printr-o hotărâre a instanței de judecată;
- au fost declarați ca fiind incapabili, fapt confirmat printr-o hotărâre a instanței de judecată;
- au fost declarați dispăruți fără urmă, fapt confirmat printr-o hotărâre a instanței de judecată;
- au fost declarați decedați, fapt confirmat printr-o hotărâre a instanței de judecată;
- i-au abandonat, fapt confirmat la fel printr-o hotărâre a instanței de judecată.

Dacă pe parcursul derulării procesului penal părinții au fost restabiliți în drepturile părintești sau copilul a fost adoptat, calitatea de reprezentant legal al copilului va fi dobândită de părinți sau adoptatori.

În Legea nr. 140 din 14.06.2013 se indică că autoritatea tutelară intervine în apărarea/reprezentarea și a intereselor copiilor care au părinți, dar care temporar au rămas fără îngrijire părintească. Reieșind din prevederile art.14 din Legea menționată, autoritatea tutelară va interveni în calitate de reprezentant legal dacă victima sau martorul minor se află în una din situațiile enumerate:

- părinții lipsesc o perioadă mai mare de 30 de zile din cauza aflării la tratament în condiții de staționar în instituții medicale, fapt confirmat prin certificatul medical eliberat de instituția medicală corespunzătoare;
- părinții se află în arest, fapt confirmat printr-o hotărâre a instanței de judecată;
- copilul victimă sau martor într-un proces penal este luat de la părinți fără ca aceștia să fie decăzuți din drepturile părintești, fapt confirmat printr-o hotărâre a instanței de judecată;
- părinții lipsesc fiind anunțați în căutare de către organele de drept pentru comiterea de infracțiuni, fapt confirmat printr-un act eliberat de organul de poliție;
- părinții au fost pedepsiți cu privațiune de libertate, fapt confirmat printr-o hotărâre a instanței de judecată;
- părinții ale căror date de identitate nu sunt cunoscute;
- în privința părinților sunt în derulare procese judiciare privind declararea lor ca fiind dispăruți fără urmă sau decedați.

În practică deseori apar neclarități cu referire la reprezentarea intereselor copiilor victime sau martori care au părinții plecați peste hotare, iar copiii nu se află în nici o formă de protecție. În situația în care Republica Moldova se confruntă cu un exod al populației, deseori organul de urmărire penală și instanțele de judecată întâmpină dificultăți în identificarea reprezentantului legal al copilului. Într-o astfel de situație, calitatea de reprezentant legal al copilului victimă sau martor revine tot autorității tutelare, care ținând cont și de opțiunea copilului va numi o persoană ce va participa în procesul penal până la momentul identificării părinților.

O altă situație confuză cu referire la identificarea reprezentantului legal apare atunci când copilul cu statut de victimă sau martor în procesul penal este plasat în sistemul de protecție socială, cum ar fi centrul de plasament, casa de tip familial ori serviciul de asistență parentală profesionistă.

Conform prevederilor art. 144 alin.(1) din Codul familiei, în cazul în care asupra copiilor întreținuți și educați în instituțiile de stat nu este instituită tutela (curatela), obligațiile tutorelui (curatorului) sunt puse pe seama administrației instituției respective. Altfel spus, dacă copilul martor sau victimă într-un proces penal este plasat într-o instituție de tip rezidențial (internat) sau într-un centru de plasament atunci reprezentantul legal al copilului va fi managerul instituției respective. În practică copilul aflat în plasament este reprezentat de autoritatea tutelară. În astfel de situații se recomandă avocaților care reprezintă interesele copiilor aflați în plasament să solicite ca managerul instituției educative să fie recunoscut în calitate de reprezentant legal. Evident că avocatul va face uz de această recomandare doar după ce consultă opinia copilului pe care îl reprezintă. Considerăm că managerul instituției poate cunoaște mai bine copilul, a interacționat și comunicat mai mult timp cu el și prezența acestei persoane ar putea

să-i inspire minorului mai multă încredere decât atunci când o persoană necunoscută îi reprezintă interesele.

Copilul cu statul de victimă sau martor care este plasat într-o casă de tip familial va fi reprezentat în procesul penal de părintele-educator, obligație stipulată în pct.35 din HG nr.937 din 12.07.2002 „Cu privire la aprobarea Regulamentului casei de copii de tip familial”¹⁵.

Legea nu oferă o claritate cu referire la reprezentarea legală a copilului victimă sau martor plasat în serviciul de asistență parentală profesionistă. Conform Regulamentului cadru cu privire la serviciul de asistență parentală profesionistă, aprobat prin HG nr.1361 din 07.12.2007¹⁶, asistentul parental profesionist are doar responsabilități ce țin de creșterea, întreținerea și educarea copilului aflat în asistență, nu și de reprezentare. Având în vedere faptul că asistentul parental este persoana ce oferă îngrijire, educare și afectivitate copilului, considerăm că numirea acestuia în calitate de reprezentant legal al victimei sau martorului minor ar facilita interacțiunea copilului cu sistemul de justiție și i-ar oferi o stare de confort psihologic și siguranță în timpul procedurilor judiciare.

§3. Asistența juridică garantată de stat solicitată în vederea reprezentării intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunii

Conform prevederilor art. 19 alin.(1¹) din Legea nr.197 din 26.07.2007 privind asistența juridică garantată de către stat, copiii victime ale infracțiunilor au dreptul la asistență juridică calificată.

În situația în care minorul este victimă a unei infracțiuni, reprezentantul legal al copilului victimă poate solicita de la Oficiul teritorial al Consiliului Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat (CNAJGS) desemnarea unui avocat. Asistența juridică se acordă indiferent de nivelul de venit al solicitantului.

În această situație, intervenția avocatului pe caz se va face în baza deciziei coordonatorului Oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat și a mandatului.

Intervenirea avocatului pe caz poate fi și în cazul încheierii unui contract de asistență juridică cu reprezentantul legal al copilului, cu prezentarea mandatului semnat de către acesta.

În practică se pot întâlni situații când, după prima întâlnire cu avocatul, reprezentantul legal al copilului refuză să semneze mandatul avocatului pe motiv că s-a împăcat cu agresorul. Într-o astfel de situație, pentru a asigura protecția copilului victimă se recomandă să se depună în scris o sesizare cu referire la situația copilului victimă către autoritatea tutelară.

Prin această sesizare avocatul va informa instituțiile abilitate prin lege cu atribuții de protecție a copilului cu referire la situația copilului care este victimă, circumstanțele în care i-a devenit cunoscut cazul și care au determinat imposibilitatea asistării copilului victimă, acțiunile întreprinse de avocat până la acel moment și probele care au fost obținute.

¹⁵ Publicată la 25.07.2002 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.106-109, art.1055.

¹⁶ Publicată la 21.12.2007 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.198-202, art.1436.

Totodată, se va solicita acestor instituții să întreprindă, conform competenței, măsuri de protecție și apărare a copilului victimă și să informeze despre rezultatele examinării sesizării depuse pe acest caz, în termenele prevăzute de legislația în vigoare.

§4. Participarea psihologului la examinarea cauzelor cu participarea copiilor victime sau martori în procesul penal

Ascultarea copiilor în cadrul procedurilor judiciare este un proces dificil și ridică probleme speciale. Audierea copilului de o persoană care nu are specializări și instruirii adecvate poate avea consecințe nefaste asupra copilului implicat în procedurile judiciare.

Audierea unui copil reprezintă un act procedural pentru a cărui reușită este necesară respectarea mai multor reguli de bază, cum ar fi participarea psihologului.

Psihologul este specialistul care posedă cunoștințe în dezvoltarea copilului și tehnici de asistență a acestuia. Calitatea procesuală a psihologului este de specialist.

Potrivit art.87 Cod de procedură penală, specialist este persoana invitată pentru a participa la efectuarea unei acțiuni procesuale în cazurile prevăzute de Cod și care nu este interesată de rezultatul procesului penal. Specialistul trebuie să posede suficiente cunoștințe și abilități pentru acordarea sprijinului necesar organului de urmărire penală sau instanței de judecată. Specialistul este invitat în instanță sau la organul de urmărire penală pentru a face concluzii directe. Opinia expusă de specialist nu substituie concluzia expertului.

În calitate de specialist, psihologul poate oferi organului de urmărire penală și/ sau instanței de judecată informații cu referire la dezvoltarea psihologică a copilului victimă sau martor, gradul de traumatizare a victimei, precum și pronosticul în ceea ce privește reabilitarea acestuia prin urmarea unui program de asistență. Psihologul va putea prezenta informațiile descrise doar ca urmare a unor măsuri de intervenție realizate prin utilizarea diferitor probe de evaluare (ex. aplicarea testelor psihologice, realizarea interviului), ceea ce presupune comunicarea și interacțiunea prealabilă cu copilul.

O altă sarcină a psihologului este de a facilita comunicarea dintre copilul victimă sau martor cu persoanele implicate în procesul de realizare a actului de justiție. Psihologul care asistă la audierea copilului are și sarcina de a-l sprijini pe procuror, judecător sau avocat să învingă sfiala copilului și să obțină de la acesta declarații veridice. În alte împrejurări, el trebuie să tempereze tendința copilului de a descrie faptele într-o manieră creativă și fantezistă.

Dacă audierea copilului se va realiza în condiții speciale, conform prevederilor art.110¹ din Codul de procedură penală atunci minorul nu va interacționa cu procurorul, judecătorul de instrucție etc., iar sarcina facilitării interviului legal va fi realizată de intervievator.

Pentru a realiza sarcinile descrise, psihologul este în drept să pună întrebări minorului, iar la sfârșitul audierii să ia cunoștință de procesul-verbal sau, după caz, de declarațiile scrise ale minorului și să facă observații în scris referitor la plenitudinea și corectitudinea înscrierii lor. Aceste drepturi sunt explicate psihologului înainte de începerea audierii minorului, despre ce se face mențiune în procesul-verbal respectiv.

În calitate de apărător al copilului victimă sau martor, se recomandă ca avocatul să depună efortul necesar în vederea:

- neadmiterii la audierea copilului, în calitate de psiholog, a persoanelor care nu au comunicat, nu au stabilit contacte cu copilul din timp și, de asemenea, a persoanelor care au studii în psihologie, dar nu activează în acest domeniu;
- admiterii psihologului ce urmează a fi citat care, conform specificului activității sale, prestează muncă în domeniul educației, instruirii sau consilierii copiilor de aceeași vârstă cu cel audiat și/sau este specializat în asistarea copiilor victime.

Astfel, la prezentarea psihologului se recomandă a cunoaște: ce pregătire psihologică are persoana invitată în calitate de specialist, care este experiența de muncă în domeniul psihologiei, care este vârsta beneficiarilor cu care lucrează specialistul invitat (ex. copii de vârstă preșcolară, școlară, adolescenți, tineri, adulți, bătrâni), când a cunoscut copilul ce urmează a fi audiat și care au fost metodele de evaluare utilizate pentru cunoașterea nivelului de dezvoltare intelectuală a copilului și alte aspecte legate de viața psihică a acestuia.

Lipsa specializării în asistarea copiilor de vârsta celui audiat, nepracticarea activității în domeniul psihopedagogiei, precum și nerealizarea unui interviu prealabil cu copilul constituie temei pentru a cere înlăturarea psihologului și înlocuirea cu altul care corespunde rigorilor specificate.

BIBLIOGRAFIE

1. Atasiei I., Ivănușcă N., Luca S., Luca C., Măgurianu L., Mighiu C., Muntean D., Stoieneț A., *Justiția pentru minori în interesul superior al copilului. Practici de lucru cu copilul victimă*. Asociația Magistraților Iași, Organizația Salvați Copiii – Filiala Iași, 2008.
2. Buneci P., Butoi I.T., *Martorul pe terenul Justiției – perspectiva procesual penală și psihologică*, Editura Pinguin Book, 2004.
3. Dolea I., Zaharia V., Țurcan A., *Identificarea și protecția copiilor vulnerabili sub vârsta răspunderii penale sau a celor în conflict cu legea penală*, Ed. Cartea Juridică, Chișinău, 2013.
4. Pivniceru M. M., Luca C., *Ghid de audiere a copilului în proceduri judiciare*, Editura Hamangiu, 2009.
5. Rotaru V., Zaharia V. ș.a., *Ghidul avocatului care acordă asistență juridică garantată de către stat copiilor în conflict cu legea*, Chișinău, 2013.

SPECIFICUL REPREZENTĂRII INTERESELOR COPILOR VICTIME ȘI MARTORI AI INFRACTIUNII LA ETAPA URMĂRIII PENALE

§ 1. Instituția reprezentării în cauzele penale cu minori la etapa urmăririi penale

În tot cursul procesului penal, părțile (inclusiv partea vătămată) au dreptul să fie asistate sau, după caz, reprezentate de un apărător ales sau de un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat. Organul de urmărire penală este obligat să asigure participanților la procesul penal deplina exercitare a drepturilor lor procesuale, asigurând părților în proces dreptul la asistență juridică calificată din partea unui apărător ales de ele sau a unui avocat care acordă asistență juridică garantată de stat, independent de acest organ. Apărătorul (avocatul)¹⁷ participă în mod obligatoriu la procesul penal dacă se stabilește că cel ce necesită asistență juridică nu a pășit dincolo de perioada minoră de viață. Astfel, minoritatea este irelevantă sub aspectul asistenței juridice obligatorii. Minorul beneficiază de asistență juridică obligatorie dacă această stare există în cursul procesului penal [29, pag.206].

Apărarea, reprezentarea minorilor exercitată de avocat în activitatea procesuală penală, este orientată spre acordarea asistenței juridice necesare prin utilizarea mijloacelor și metodelor prevăzute de lege. Dacă pe dosarele penale în care participă victime și martori minori se pune acordul apărării, apoi activitatea procesuală a apărătorului reprezentant constituie în esență nu o apărare pur și simplu, dar, pe de asupra, și o contribuție la protejarea drepturilor procesuale și intereselor legale ale acestora. Participarea apărătorului în procesul penal care așează cazul minorului are drept obiectiv de a supraveghea împlinirea aspectelor astfel „ca informația privind circumstanțele cauzei să fie acumulată prin metode legale și materializată într-o formă necesară”. Pe parcursul desfășurării urmăririi penale, apărătorul reprezintă interesele minorului, îi acordă asistență juridică prin toate mijloacele și prin cele mai reale metode neinterzise de lege. În funcție de ipostaza procesuală și de calitatea faptei celui apărât în proces, avocatul dispune de un șir de împuterniciri a căror realizare ține de deslușirea și de protejarea drepturilor și intereselor minorilor. După natură în sine a lucrurilor, organul de urmărire penală trebuie să întreprindă toate măsurile necesare pentru a asigura prezența apărătorului în toate cazurile de antrenare a copilului victimă sau martor în acțiunile de urmărire penală, armonizând în acest sens dispozițiile constituționale și cele procesuale penale. Renunțarea minorului victimă a infracțiunii la apărător nu poate fi acceptată de către organul de urmărire, deoarece aceasta este de natură de a atrage consecințe

¹⁷ Profesia de avocat este organizată și funcționează în prezent în baza dispozițiilor cuprinse în Legea nr.1260-XV cu privire la avocatură din 19 iulie 2002. Vezi în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.126-127.

care afectează caracterul imperativ al normei procesuale ce stabilește obligativitatea figurării acestuia în cauzele penale cu minori. Importanța serviciilor acordate de avocat persoanelor minore este una evidentă, în acest sens în literatura de specialitate vorbindu-se chiar și despre necesitatea introducerii instituției *avocatului juvenilist* și a avocaturii juvenile [5, pag.64-67].

Particularitatea reprezentării intereselor copiilor martori și victime ale infracțiunilor constă în aceea că ea se realizează nu numai în conformitate cu regulile generale, dar și cu cele speciale ale procedurii penale. Din această cauză, apărătorul trebuie să cunoască multilateral aceste reguli și să le respecte. Apărătorul determină în esență momentele la care trebuie de atras atenție deosebită în timpul studierii materialelor dosarului, ce întrebări trebuie clarificate în discuțiile cu minorii și la efectuarea actelor de urmărire la care trebuie să participe. Statutul procesual al avocatului este stabil, în timp ce poziția lui depinde de caracterul dosarului penal, de circumstanțele cauzei și probele descoperite, de atitudinea persoanei apărate (reprezentate) față de cele stabilite în cauza penală [35, pag.10-11]. Apărarea trebuie să cunoască prevederile legislației, să mai dispună adăugător și de anumite deprinderi pedagogice, de minimul de cunoștințe din domeniul psihologiei. După lege, nu se admite apărarea, reprezentarea în același timp a minorilor și persoanelor adulte, așa cum acest moment poate influența negativ asupra copilului.

În cele din urmă, se poate conchide că scopul participării apărătorului reprezentant în cauzele minorilor constă în protejarea intereselor legale ale copiilor și asigurarea unei influențe educative maxime a justiției penale asupra acestora [34, pag.37].

În dreptul procesual penal, aplicarea instituției de reprezentare legală este generată de incapacitatea sau capacitatea de exercițiu limitată a unor participanți la cazul care se judecă. Concluziv, în procesul penal, total incapabili sunt considerați cei recunoscuți astfel în ordinea procedurii civile sau penale ori acei care nu au încă 14 ani, iar de capacitate de exercițiu limitată dispun minorii cu vârsta între 14 și 18 ani. Drepturile acestor subiecți pot fi exercitate de către reprezentanții lor legali sau reprezentanții în bază de contract: părinții, înfietorii, tutorii sau curatorii care le și reprezintă interesele, precum și avocații împuterniciți să le reprezinte interesele.

Prin reprezentanți se înțeleg persoanele împuternicite să îndeplinească acte procesuale în numele și în interesul unor părți din proces, care nu doresc sau nu pot să se prezinte la chemarea organelor judiciare. Partea vătămată (victima) și martorul nu pot fi reprezentate în cazul actelor la care se cere prezența personală. Sarcina apărării, protejării și reprezentării intereselor minorului nu este pe deplin plasată asupra reprezentantului său legal, aceasta fiind parțial realizată și de către apărător [28, pag.131-135]. Delimitarea între reprezentarea legală și participarea avocatului în cauzele cu minori (reprezentare contractuală) se efectuează în baza următoarelor criterii: 1) activitatea procesuală a reprezentantului legal este determinată, de obicei, prin relațiile de rudenie cu persoana reprezentată, iar cea a avocatului – de obligațiunile profesionale, de practica și cunoștințele acestuia; 2) reprezentantul legal este, în majoritatea cazurilor, persoană apropiată sau rudă cu minorul reprezentat, iar apărătorul – subiect care acordă asistență juridică.

La etapa urmăririi penale, organul de urmărire penală admite prin ordonanță în ipostază de participant independent al procesului penal, adică în calitate de reprezen-

tant legal al părții vătămate minore pe unul dintre părinți, tutori, înfietori ori curatori. De asemenea, în calitate de reprezentanți ai victimei, părții vătămate minore pot participa și avocații. În acest sens, copilul victimă a infracțiunii sau reprezentantul legal al acestuia poate să depună o cerere la Oficiul Teritorial al CNAJGS, la organul de urmărire penală sau la instanța de judecată în vederea acordării asistenței juridice calificate. Pentru reprezentarea legală este specific și faptul că ea se realizează în baza legii, independent de voința persoanei a carei interese sunt reprezentate. Reprezentarea intereselor minorului constituie o obligațiune procesual juridică a părinților, infietorilor etc. Avocatul reprezentant al victimei minore în procesul penal „nu are poziția procesuală de parte, ci este subiect procesual ce se situează doar pe poziția procesuală a părții pe care o apără, fără însă a se confunda cu aceasta” [21, pag.18]. În proces, reprezentanții legali participă ca: 1) subiecți de protejare a drepturilor și intereselor legale ale minorilor; 2) subiecți-titulari ai drepturilor și obligațiilor ce țin de educarea copiilor; 3) subiecți ce urmăresc protejarea și apărarea drepturilor personale patrimoniale.

Instituția reprezentării în procesul penal este specifică și unui astfel de subiect al activității procesual penale precum este martorul. Legea de procedură penală admite posibilitatea martorului de a beneficia de serviciile unui avocat în calitate de reprezentant în vederea acordării de asistență juridică necesară (art.17 alin.(4) Cpp). Această prevedere urmează a fi luată în calcul, în special, în cazurile când martorul este minor, fiind stabilită, fixată expres prevederea că „la audierea martorului minor participă reprezentantul lui legal, precum și, după caz, reprezentantul lui conform prevederilor art.91 și art.92” (art.481 alin.(3) Cpp).

s 2. Garantarea dreptului la apărare (reprezentare) al victimei și martorului în procesul penal. Intervenirea avocatului reprezentant în cauza penală

În conformitate cu art.1 alin.(3) din Constituție, Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate. În vederea realizării politicii sociale a statului, de rând cu garanțiile declarate în Constituția Republicii Moldova, o importanță primordială o are și stabilirea garanțiilor protecției sociale. Una din modalitățile protejării sociale a populației o constituie oferirea asistenței juridice (în special a celei gratuite) persoanelor în ordinea prevăzută de lege.

Tot în Constituția Republicii Moldova, în art.20 se stipulează că „Orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele lor legitime. Nicio lege nu poate îngrădi accesul la justiție.” [30, pag. 40]. Conform art.26 din Constituție, dreptul la apărare este garantat. Fiecare om are dreptul să reacționeze independent, prin mijloace legitime, la încălcarea drepturilor și libertăților sale. În tot cursul procesului, părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu. Astfel, Constituția Republicii Moldova (art.26) înscrie în conținutul dreptului la apărare posibilitatea de a beneficia de asistență juridică calificată. Asistența juridică, fiind o parte componentă a dreptului la apărare, este înfăptuită de persoane cu statut special, împuternicite prin lege, care poar-

tă denumirea de apărători. Astfel, statul acordă asistență juridică cetățenilor pentru că aceasta este prevăzută în Constituția Republicii Moldova (art.26) și în Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (Convenția Europeană pentru Drepturile Omului), ratificată de Parlamentul Republicii Moldova la 24.07.1997. În vederea îndeplinirii prevederilor constituționale expuse mai sus și a prevederilor Legii cu privire la avocatură, sunt stabilite condițiile și modul de acordare a asistenței juridice persoanelor fizice și juridice în Republica Moldova. Asistența juridică garantată de stat se acordă cetățenilor Republicii Moldova în limitele stabilite de Legea nr.198-XVI din 26.07.2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat. De asemenea, asigurarea dreptului la apărare este un principiu fundamental al procesului penal, potrivit căruia dreptul de apărare este garantat învinutului sau inculpatului, precum și celorlalte părți pe tot parcursul procesului penal, în condițiile prevăzute de lege. Actul procesual efectuat cu încălcarea dreptului de apărare al părții și prin care se cauzează o vătămare care nu poate fi înlăturată altfel sau cu încălcarea dispozițiilor privitoare la asistența obligatorie a inculpatului se sancționează cu anularea aceluia act. Pentru garantarea dreptului de apărare al bănuțului, învinutului, inculpatului, precum și al celorlalte părți, în Cpp sunt prevăzute dispoziții care asigură realizarea acestui drept [26, pag.95].

Dreptul de apărare nu trebuie confundat cu asistența apărătorului. Dreptul de apărare constă în totalitatea prerogativelor, facultăților și posibilităților pe care, potrivit legii, le au justițiabilii pentru apărarea intereselor lor. Asistența apărătorului este unul din componentele dreptului de apărare și se realizează prin darea de sfaturi și îndrumări, întocmirea de cereri și demersuri [9, pag.173]. Conform art.17 Cpp: „În tot cursul procesului penal, părțile (bănuțul, învinuțul, inculpatul, partea vătămăată, partea civilă, partea civilmente responsabilă) au dreptul să fie asistate sau, după caz, reprezentate de un apărător ales sau de un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat. Organul de urmărire penală și instanța judecătorească sunt obligate să asigure participanților la procesul penal deplină exercitare a drepturilor lor procesuale. La audierea părții vătămăate și a martorului, organul de urmărire penală nu este în drept să interzică prezența avocatului invitat de persoana audiată în calitate de reprezentant”. Astfel, apărarea fiind una dintre funcțiile procesuale, înseamnă nu doar apărarea de învinuire, acuzare sau pedeapsă, exercitată de inculpat, reprezentantul său legal sau apărător, ci chiar și apărarea intereselor spirituale, materiale și personale ale tuturor participanților la proces. [19, pag.229]

Dreptul la apărare este unul complex, acesta cuprinzând următoarele aspecte: 1) posibilitatea părților de a se apăra singure în procesul penal; 2) obligația organelor judiciare de a avea în vedere, din oficiu, și aspectele favorabile părților; 3) posibilitatea sau, în cazurile prevăzute de lege, obligația acordării asistenței juridice în procesul penal [29, pag.108; 24, pag.149]. Dreptul la apărare nu se reduce doar la realizarea acestuia prin intermediul sau numai cu prezența unui avocat. Toți participanții la procesul penal sunt asigurați sub aspectul deplinei exercitări a drepturilor lor procesuale în condițiile prevăzute de lege, aici fiind incluse posibilitățile, prerogativele și facultățile exercitării apărării unei persoane. Astfel, dreptul la apărare implică și dreptul persoanei de a se apăra singură, cu excepția situațiilor de participare obligatorie a apărătorului. Conform art.66 alin.(1) Cpp: „Învinuțul sau, după caz, inculpatul are dreptul la apărare. Organul de

urmărire penală sau, după caz, instanța de judecată îi asigură învinuitului, inculpatului posibilitatea de a-și exercita dreptul la apărare prin toate mijloacele și metodele neinterzise de lege”. De asemenea, victima infracțiunii are dreptul să fie consultată de un avocat pe tot parcursul procesului penal ca și celelalte părți în proces (art.58 alin.(4) pct.1 Cpp); să fie asistată, în condițiile legii, de un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat în cazul în care nu dispune de mijloace bănești pentru a plăti avocatul (art.58 alin.(4) pct.2 Cpp¹⁸). Partea vătămată, de asemenea, are dreptul de a fi reprezentată de un avocat ales, iar dacă nu are mijloace pentru a plăti avocatul, să fie asistată în condițiile legii, de un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat (art.60 alin.(1) pct.18 Cpp).

La rândul său, și martorul este în drept să se prezinte la audiere cu avocatul invitat, acesta reprezentându-i interesele cu ocazia efectuării acestui act de urmărire penală (art.17 Cpp). În acest sens, vine și art.90 alin.(12) pct.10 din Cpp care prevede expres că: „la participarea din cadrul urmăririi penale, să fie asistat de un apărător ales de el ca reprezentant”. Continuăm cu prevederile art.92 intitulat „Avocatul martorului”, care reiterează prevederea conform căreia „Persoana, fiind citată în calitate de martor, are dreptul să invite un avocat care îi va reprezenta interesele în organul de urmărire penală și o va însoți la acțiunile procesuale efectuate cu participarea sa”. Chestiunea referitoare la participarea avocatului reprezentant la audierea martorului minor pare să fie lăsată la latitudinea organului de urmărire penală sau a reprezentantului legal al acestuia, dacă e să luăm în calcul conținutul textului expus în art.481 alin.(3) Cod de procedură penală: „La audierea martorului minor participă reprezentantul lui legal precum și, după caz, reprezentantul lui conform prevederilor art.91 și art.92”. Astfel, practic toate părțile au dreptul la asistență juridică, asigurată de o persoană calificată (avocat). Activitatea avocatului se realizează prin consultații și cereri cu caracter juridic, asistență și reprezentare juridică în fața organelor judiciare și prin orice alte mijloace și căi proprii exercitării dreptului de apărare, în condițiile legii. Faptul că în anumite cazuri apărarea este obligatorie, reprezintă o garanție pentru înfăptuirea în cele mai bune condiții a justiției în cazurile respective [20, pag.48]. Orice persoană are dreptul la asistență juridică calificată. În condițiile legii, avocatul asigură asistența și reprezentarea juridică în fața instanțelor judecătorești, organelor de urmărire penală, autorităților cu atribuții jurisdicționale, notarilor și executorilor judecătorești, organelor administrației publice, instituțiilor și altor persoane juridice, pentru apărarea și reprezentarea cu mijloace juridice specifice a drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale oricărei persoane fizice și juridice¹⁹.

Au dreptul la asistență juridică calificată persoanele specificate în art.19 alin.(1) și alin.(1¹) din Legea nr.198-XVI din 26.07.2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat. Astfel, copilul victimă a infracțiunii sau reprezentantul legal al acestuia poate să depună o cerere la Oficiul teritorial, la organul de urmărire penală sau instanța judecătorească în vederea acordării asistenței juridice calificate. Cererea de acordare a asistenței juridice calificate se înaintează de persoana care întrunește condițiile art.19 alin.

¹⁸ Profesia de avocat este organizată și funcționează în prezent în baza dispozițiilor cuprinse în Legea nr.1260-XV cu privire la avocatură din 19 iulie 2002. Vezi în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.126-127.

¹⁹ Prevederea pendulează spre caracterul imperativ în situația în care victima infracțiunii este o persoană minoră.

(1) și alin.(1¹) din Legea nr.198-XVI din 26.07.2007. Cererea de acordare a asistenței juridice calificate se întocmește după un model aprobat de Consiliul Național. Decizia de acordare a asistenței juridice calificate copilului victimă a infracțiunii se emite de către Coordonatorul Oficiului teritorial și se aduce la cunoștința solicitantului în cel mult 3 zile lucrătoare. Drepturile și obligațiile avocatului care acordă asistență juridică calificată copilului victimă a infracțiunii se atestă prin decizie privind acordarea de asistență juridică. Decizia privind acordarea asistenței juridice calificate va conține: a) data și locul emiterii; b) numele și prenumele persoanei care a emis-o; c) denumirea organului emitent; d) numele și prenumele solicitantului; e) forma asistenței juridice solicitate; f) temeiurile de acordare sau refuzul de a acorda asistență juridică calificată; g) numele, prenumele, coordonatele avocatului desemnat să acorde asistență juridică calificată; h) modul și termenul de contestare a deciziei; i) altă informație relevantă.

La numirea avocatului, Coordonatorul Oficiului teritorial va ține cont de cererea solicitantului privind desemnarea unui anumit avocat, gradul lui de antrenare în executarea unor alte decizii privind acordarea asistenței juridice calificate, precum și de alte circumstanțe relevante. Avocații care acordă asistență juridică calificată activează în baza standardelor de calitate și normelor privind volumul de lucru stabilite de Consiliul Național, beneficiază de garanțiile de independență prevăzute în Legea cu privire la avocatură. Împuternicirile avocatului se confirmă prin mandat. Formularul mandatului este un document de strictă evidență. Conținutul, forma și modul de utilizare a mandatului se aprobă de către Guvern.

Avocatul intervine în procesul penal în vederea reprezentării intereselor victimelor minore sau a martorilor minori la desemnarea de către Coordonatorul Oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat în cazul cererilor sau solicitărilor de acordare a asistenței juridice calificate. Pentru confirmarea calității și împuternicirilor sale în vederea intervenirii în procesul penal, avocatul urmează să prezinte mandatul care-i confirmă împuternicirile. Avocatul care pretinde să participe în cauza dată în calitate de avocat reprezentant, dar nu prezintă documentul ce îi confirmă calitatea și împuternicirile de apărător nu este admis să participe la desfășurarea procesului penal în calitatea respectivă, fapt asupra căruia se adoptă o hotărâre motivată. Avocatul desemnat să acorde asistență juridică calificată copilului victimă a infracțiunii poate fi înlocuit, prin decizia Coordonatorului Oficiului teritorial, în următoarele cazuri: a) la cererea scrisă, întemeiată a solicitantului de asistență juridică calificată; b) la cererea scrisă, întemeiată a avocatului care acordă asistență juridică calificată; c) în cazul depistării unui conflict de interese sau unor alte circumstanțe în a căror virtute avocatul desemnat nu poate acorda asistență juridică calificată pe o anumită cauză.

§ 3. Interviu cu copiii victime și martori beneficiari ai asistenței juridice garantate de stat

În sens larg, prin interviu înțelegem un proces axat pe comunicare prin intermediul căruia sunt obținute informații cu scopul de a-l evalua pe intervenient. Este deci o metodă structurală cu obiectivul de a cunoaște o altă persoană. Interviuul este conceput astfel încât să-l determine pe specialist să ia decizii împreună cu interviueatul. Se pot utiliza interviuri cu diferite categorii de beneficiari: minorul în conflict cu legea, victi-

ma (partea vătămată), membri ai familiei minorului și alte categorii ce dețin informații despre beneficiar, oferite voluntar. De obicei, prin interviu sunt urmărite obiective cum ar fi: motivarea acțiunii, delimitarea tensiunilor personale ale beneficiarilor, înțelegerea motivației acțiunii, evaluarea impactului și a riscului social al faptei comise etc. Totodată, interviul reprezintă demararea serviciului de tratament și poate constitui începutul procesului de reabilitare și/sau resocializare. Pentru realizarea diverselor obiective, mai ales că pot fi diferite și categoriile de populație investigate, sunt utilizate diverse tehnici de interviu, determinate adesea de finalitățile demersului, dar și de regula multiplicării metodologice, precum: a) ascultarea activă; b) ascultarea cu a treia ureche; c) discuția în contradictoriu; d) repetiția [4, pag.152-153].

Specific interviului este și punerea unor întrebări conductive. Este bine ca de fiecare dată minorul să știe scopul interviului și consecințele acestuia, astfel încât această tehnică să fie privită ca ceva necesar, ce face parte din sarcinile profesionale [10, pag. 225-227]. Interviul inițial cu victimele minore trebuie să se realizeze cu luarea în calcul a următoarelor laturi: 1) tratarea cu respect; 2) luarea în serios a temerilor și nevoilor lor de protecție; 3) informarea asupra a ceea ce urmează să se întâmple, desfășoare în continuare; 4) oferirea posibilității de a lua singuri decizii, dar în cunoștință de cauză, drept rezultat al asistenței juridice acordate; 5) informarea corectă și completă asupra drepturilor și obligațiilor lor; 6) păstrarea confidențialității asupra unor amănunte furnizate de victimă; 7) lipsa sau prezența necesității de a sesiza anumite autorități responsabile de protecția copilului minor, victimă a infracțiunii sau martor.

În cadrul interviului realizat cu referire la partea vătămată minoră sau martorul minor, accentul urmează a fi pus pe acumularea următoarelor informații care pot avea importanță în cadrul cauzei penale: 1) datele despre partea vătămată minoră/martorul minor (numele, prenumele, data nașterii, domiciliul și numărul de telefon); 2) datele despre starea sănătății părții vătamate minore/a martorului minor; 3) datele cu privire la părinții minorului cu statut de parte vătămată sau martor; 4) datele cu privire la locul de studii a minorului sau cu referire la încadrarea acestuia în câmpul muncii; 5) datele despre fapta comisă cu referire la partea vătămată minoră/cu privire la fapta în care minorul are statutul de martor; 6) stabilirea de comun acord a tacticii, specificului și strategiilor de reprezentare a intereselor și de acordare a asistenței juridice.

Cu ocazia realizării interviului, avocații reprezentanți ai părților vătamate minore și ai martorilor minori urmează să ia în calcul următoarele particularități ale interviului realizat cu beneficiarii din categoria vizată: a) copiii cedează în fața maturilor în ceea ce privește capacitatea de a conștientiza pe deplin evenimentul și nu întotdeauna pot să evidențieze principalul, atrăgând atenție doar la acele fapte care prezintă interes pentru ei sau le provoacă o puternică stare emoțională; b) copiii, mai des decât maturii, greșesc atunci când determină distanțele, perioadele de timp, consecutivitatea acțiunilor și evenimentelor; c) copiii manifestă o excitație emoțională mai pronunțată, posedă un caracter dezichilibrat, ceea ce se răsfrânge asupra declarațiilor pe care le fac; d) comportamentul minorului nu rareori este condiționat de tendința de a demonstra și a apăra maturitatea și independența sa, de teama unei aprecieri negative din partea celor apropiați [25, pag.24].

În final, putem declara că interviul realizat de avocatul reprezentant cu partea vătămată minoră sau cu martorul minor, beneficiari ai asistenței juridice garantate de

stat, constituie premisa luării cunoștinței de circumstanțele cauzei, stabilirii contactului psihologic cu partea vătămată, martorul minor, fiind garantul obținerii unui succes de viitor în aspectul acordării asistenței juridice în cauza respectivă.

§ 4. Participarea avocatului reprezentant al victimei minore la faza pornirii urmăririi penale

Oferind avocatului reprezentant statut de „consilier” independent asupra întrebărilor juridice, legea procesual penală l-a înzestrat cu anumite împuterniciri specifice activității prejudiciare și, în special, pentru etapa de pornire a urmăririi penale. Legea îi oferă acestuia posibilitatea (din păcate, adeseori limitată) de a realiza o activitate de verificare și control la etapa de pornire a urmăririi penale [36, pag.7]. Apărarea persoanei reprezentate de către avocat de la orice atentate ilegale în cadrul procesului penal prejudiciar se realizează prin intermediul unui spectru larg de acțiuni, însă în primul și în cel mai important mod – prin participarea avocatului la clarificarea și stabilirea circumstanțelor de facto ale cauzei penale.

Împuternicirile procesuale ale avocaților privitor la administrarea probelor și participarea lor la diferite etape ale verificării și aprecierii probelor, cu toate că sunt reglementate de lege (art.100, art.101 Cod de procedură penală) lasă mult de dorit cu referire la acest domeniu. Avocatul reprezentant este în drept de a administra probe prin solicitarea și prezentarea de obiecte, documente și informații necesare pentru acordarea asistenței juridice; prin convorbirile cu persoanele fizice asupra faptului dacă acestea sunt de acord să fie audiate în modul stabilit de lege; prin solicitarea certificatelor, caracteristicilor și a altor documente din diverse organe și instituții; prin solicitarea opiniei specialiștilor pentru explicarea chestiunilor care necesită cunoștințe speciale (art. 100 alin. (2) și art. 101 Cod de procedură penală). Consecutivitatea și volumul prezentării probelor acumulate de avocat în interesul persoanei reprezentate se determină reieșind din tactica apărării pe care acesta urmează să o coordoneze cu persoana reprezentată, de exemplu, să fie prezentate organului de urmărire penală toate probele sau numai o parte din acestea. Avocatul reprezentant al părții vătămate minore poate alege tactica prezentării probelor acumulate la etapa pornirii urmăririi penale în procesul luării de cunoștință cu materialele cauzei penale. Se admite și demonstrarea probelor în procesul efectuării anumitor acțiuni de urmărire penală pentru a combate anumite fapte nefavorabile pentru persoana reprezentată. Deseori, chiar la prima etapă a „fixării procesuale” a anumitor obiecte, documente sau informații, organul de urmărire penală ajunge la concluzia că acestea nu sunt necesare cauzei și dispune restituirea lor persoanelor de la care au parvenit. În acest context avocatul însă poate considera că obiectele și documentele respective ar avea importanță pentru cauză, rezervându-și posibilitatea de a le utiliza pe viitor în procesul apărării clientului său [31, pag.15]. Analiza comparată a prevederilor art.45 din Legea nr. 1260-XV din 19.07.2002 cu privire la avocatură și a reglementărilor art. 68, art. 100 și art. 101 Codul de procedură penală demonstrează că la etapa pornirii urmăririi penale avocații au dreptul de a efectua diverse acțiuni în vederea acumulării informațiilor cu caracter probator în condițiile lipsei unei asigurări forțate a realizării acestora: să solicite informații, referințe și copii ale actelor necesare pentru acordarea asistenței juridice; să

solicite concluzii ale anumitor specialiști; să solicite obiecte, documente și informații necesare acordării asistenței juridice etc. Mult mai complicate sunt întrebările legate de participarea avocaților la efectuarea acțiunilor de urmărire penală – acțiuni procesuale de percepere și cunoaștere asigurate prin constrângerea statală și realizate numai de către organele publice specializate.

În acest sens, susținem opinia precum că avocatul este un subiect al probatoriului în cadrul procesului prejudiciar nu numai din considerentul participării acestuia la acumularea și formarea probelor, dar și în baza faptului că el are dreptul de a le verifica, a le aprecia și a lua în baza acestui fapt anumite hotărâri procesuale (determinarea poziției pe dosar, administrarea de probe noi, formularea anumitor cereri și demersuri către organul de urmărire penală) [37, pag. 8]. Cu o minuțiozitate deosebită avocatul urmează să efectueze cercetarea corpurilor delictive (ceea ce este foarte actual la momentul de față). Avocatul este obligat, în primul rând, să verifice cât de adecvat sunt reflectate particularitățile de importanță probatorie ale acestor obiecte în procesele-verbale respective. Pentru aceasta este necesară examinarea nemijlocită a obiectelor corpuri delictive de către avocat [32, pag. 228]. O importanță deosebită în cadrul probatoriului la etapa de pornire a urmăririi penale o are efectuarea acțiunilor procesuale, care constituie mijlocul de bază al administrării probelor în cadrul procesului penal. În calitatea sa de participant la realizarea acțiunilor procesuale, avocatul reprezentant este abilitat cu următoarele drepturi: de a solicita aplicarea mijloacelor tehnico-științifice în vederea fixării ordinii și conținutului acțiunii de urmărire penală; de a înainta cereri și demersuri cu referire la introducerea în procesul-verbal al acțiunii de urmărire penală a anumitor informații; de a solicita expunerea observațiilor sale în procesul-verbal al acțiunii de urmărire penală, iar în caz de necesitate de a solicita chiar și completarea acestuia; de a semna procesul-verbal al acțiunii de urmărire penală realizate cu participarea sa. Avocatul nu este în drept să refuze semnarea procesului-verbal privind acțiunea de urmărire penală, însă poate să-și expună observațiile pe care le are.

Concluzia, constatarea specialiștilor poate avea o importanță mare pentru avocat din considerentul că urmează a fi utilizată la etapa inițială a verificării informațiilor cu privire la infracțiune, precum și datorită faptului că poate servi în calitate de probă importantă, fundamentată pe anumite cunoștințe speciale. Avocatul urmează să atragă atenție asupra faptului că la etapa pornirii urmăririi penale specialistul nu a cercetat obiectul necesar pe deplin în vederea emiterii constatării tehnico-științifice sau nu a utilizat toate metodele necesare de investigare, constatare ori concluzia acestuia poate avea un caracter probabil, prezumtiv, ipotetic. Ulterior, avocatul reprezentant al părții vătămate minore își poate invoca absolut argumentat dreptul de a solicita efectuarea unei expertize dacă aceasta nu a fost efectuată, iar dacă a fost realizată, poate cere efectuarea unei expertize suplimentare sau repetate. În practica probatoriului la etapa pornirii urmăririi penale avocații folosesc foarte activ diverse adresări procesuale – cereri, plângeri, demersuri care reprezintă prin sine o formă prevăzută de lege de reacționare la anumite fapte juridice ce apar până la momentul pornirii urmăririi penale. În afară de aceasta, adresările avocaților figurează în calitate de surse de informare cu referire la circumstanțele faptului investigat, având calitatea de mijloc de probă – și anume, *alte documente*.

§ 5. Implicarea avocatului reprezentant al victimei minore în cadrul probatoriului

Orice caz de urmărire penală obligă organul de urmărire penală să acumuleze probe, să le cerceteze obiectiv și deplin, să statueze asupra împrejurărilor infracțiunii concrete [33, pag. 17]. Dacă vorbim despre minori, pe lângă împrejurările care urmează a fi dovedite într-un proces penal (art. 96 Cod de procedură penală), urmează a fi examinate și circumstanțele specifice numai pentru minori (art. 475 Cod de procedură penală). Procesul probatoriului pe cazurile minorilor dispune de câteva momente specifice pe care considerăm necesar să le menționăm: a) prezența posibilă a unei motivări copilărești; b) perceperea redusă, comparativ cu adulții, a caracterului și conținutului circumstanțelor faptei percepute, observate.

Victima minoră trebuie investigată în corelație cu fapta săvârșită la adresa ei, deoarece gradul și caracterul pericolului social al infracțiunii relevă nivelul de pericol social al infractorului. Prospectarea particularităților activității psihologice a victimelor minore, precum și a reacțiilor emoționale, a capacităților și stărilor psihice ale acestora este posibilă ca rezultat al realizării expertizei judiciare psihologice sau psihiatrice. Organul de urmărire penală sau instanța de judecată urmează să aprecieze infracțiunea săvârșită la adresa copilului victimă a infracțiunii și persoana învinuitului în unitate și corelație. Uneori acestea iau în considerare faptul că legea pune în legătură aplicarea măsurilor mai dure de pedeapsă penală cu prezența anumitor circumstanțe agravante la adresa copilului victimă, din punct de vedere social și psihologic. De aici devine evidentă legătura inseparabilă între aprecierea importanței material-juridice a circumstanțelor ce caracterizează infracțiunea comisă la adresa minorului și calificarea acesteia în vederea individualizării răspunderii penale a infractorului. Activitatea unui avocat în procesul penal pornește de la contactul direct și nemijlocit al acestuia cu potențialul client. Din punctul de vedere al avocatului, acest pas are o importanță covârșitoare pentru evoluția ulterioară a cazului, deoarece atunci când instanța de judecată cercetează o cauză anume, aceasta încearcă să stabilească împrejurările de fapt care au dat naștere litigiului sau care constituie infracțiune. Deși noul Cod de procedură penală al Republicii Moldova nu a materializat ideea așa-numitei cercetări, investigații paralele, în cadrul căreia apărătorul (avocatul) ar fi fost abilitat cu dreptul cu a strânge probe de sine stătător, de rând cu partea acuzării, acesta a lărgit esențial drepturile avocatului în domeniul respectiv, introducând elemente suplimentare ale contradictorialității în procesul penal. Art. 100 alin.(2) din Codul de procedură penală prevede modalitatea de colectare, administrare a probelor de către avocatul reprezentant al părții vătămate minore admis în proces, și anume: 1) să solicite obiecte, documente și informații necesare pentru acordarea asistenței juridice, inclusiv să poarte convorbiri cu persoane fizice, dacă acestea sunt de acord să fie audiate în modul stabilit de lege; 2) să solicite certificate, caracteristici și alte documente din diverse organe și instituții care pot să le elibereze în modul stabilit; 3) în interesul asistenței juridice, să solicite, cu consimțământul persoanei pe care o apără, opinia specialistului pentru explicarea chestiunilor care necesită cunoștințe speciale.

Practica solicitării obiectelor, documentelor și a informațiilor necesare cauzei penale din perspectiva funcției apărării de către avocatul reprezentant este destul de funcți-

onală. Apare doar o singură întrebare – cum se va proceda dacă organele sau instituțiile interpellate refuză să elibereze obiectele, documentele sau informațiile cerute? În așa situații, soluția ar putea fi găsită prin intermediul solicitării de la organele sau instituțiile ierarhic superioare sau prin atacarea acestui refuz în instanța de judecată. Dacă însă refuzul de a elibera anumite obiecte, informații sau documente este motivat prin faptul că ele constituie secret de stat, secret comercial sau bancar etc., considerăm că ar fi necesar de a înainta un demers organului de urmărire penală sau instanței de judecată care examinează cauza cu privire la solicitarea și prezentarea obligatorie a acestora de către organele sau instituțiile care le dețin.

Conform art. 100 alin. (2) Cod de procedură penală, în scopul administrării probelor, apărătorul admis în proces este în drept „să poarte convorbiri cu persoanele fizice dacă acestea sunt de acord”. Acest drept este folosit de cele mai multe ori în vederea depistării unor potențiali martori, care pe viitor ar putea fi audiați în baza unui demers al avocatului reprezentant al părții vătămate. Legea procesual penală nu reglementează ordinea perfectării rezultatelor chestionării sau a convorbirilor. Presupunem că acestea urmează a fi expuse în scris, în formă liberă de către avocatul părții vătămate, însă ar fi bine dacă acest moment ar fi realizat nemijlocit de către cel chestionat, fapt care urmează a fi confirmat prin semnătura lui. Ar fi rațional de a utiliza în cazul convorbirii, chestionării (desigur, numai cu acordul persoanei în cauză) a înregistrării audio. Documentul întocmit ca rezultat al chestionării (convorbirii) trebuie să conțină datele necesare cu privire la cel chestionat (numele, prenumele, prenumele tatălui, vârsta, domiciliul, datele din actul de identitate etc.), precum și în privința avocatului care a realizat audierea. Deoarece legea permite convorbirile cu persoanele doar cu acordul lor, acest acord trebuie expus obligatoriu în formă scrisă. Este necesar de a atrage atenție și asupra faptului că în cazul chestionării persoanelor avocatul trebuie să manifeste un anumit grad de prudență pentru a evita reproșurile precum că într-un fel sau altul ar fi influențat asupra conținutului depozițiilor martorului potențial. Un spectru larg de întrebări apare în cazul realizării unei alte împuterniciri a avocatului reprezentant – administrarea probelor prin intermediul obținerii obiectelor, documentelor și a altor informații (art. 100 alin. (2) pct.1 Cod de procedură penală). Spre deosebire de pct. 2 alin.(2) al normei nominalizate, unde este vorba despre certificate, caracteristici și alte documente din diverse organe și instituții, pct.1 prevede dreptul avocatului de a obține obiecte, documente și informații fără a indica din partea căror structuri și de la cine ele urmează a fi transmise, primite. În cazul dat, ca și în privința convorbirilor cu persoanele fizice și chestionării acestora, legea procesual penală nu reglementează ordinea în care apărătorul urmează să primească obiectele, documentele și informațiile necesare acordării asistenței juridice. În procesul realizării acestui drept sau, cum îi mai putem spune, a acestei împuterniciri a apărătorului apar un șir de întrebări. Reieșind din cerințele admisibilității, utilității, pertinentei și concludenței probelor în procesul penal, este necesar ca informațiile obținute și prezentate de avocat să fie asigurate prin corespunderea acestora prevederilor legale. În acest scop, în cazul oferirii avocatului a anumitor documente și obiecte din partea unor persoane, ar fi necesară întocmirea unui document bilateral (în formă liberă) în care se va fixa cine, cui și ce transmite. Avocatul are dreptul să solicite, cu consimțământul persoanei pe care o reprezintă, opinia specialistului pentru explicarea chestiunilor

care necesită cunoștințe speciale. Dreptul de a implica specialistul este prevăzut de art. 100 alin. (2) pct. 3 din Codul de procedură penală. De obicei, la aceasta se recurge când este necesar de a obține consultația unui specialist competent asupra temeiniciei concluziilor expertizei realizate pe care apărarea le consideră ca fiind dubioase sau suspecte. Fără îndoială, o atare consultație nu substituie concluziile de expertiză, însă poate servi temei pentru a pune la îndoială formulările expertului, inițiind efectuarea unei expertize suplimentare sau a contraexpertizei.

§6. Particularități ale asistenței juridice a avocatului reprezentant acordate victimei pe durata desfășurării procesului penal

Prin instituirea unui sistem eficace de garanții procesuale împotriva oricăror îngrădiri sau limitări, se înlătură posibilitatea ca organele judiciare să comită abuzuri, fiind protejate drepturile și interesele legale ale persoanelor participante. Existența unor mijloace de asigurare a drepturilor pe care le au persoanele în procesul penal reprezintă o necesitate și totodată o expresie a democratismului legislației contemporane, care se sprijină pe fundamentele statului de drept [29, pag.43]. Astfel, legea de procedură penală instituie și unele garanții ale reprezentării intereselor persoanelor care au avut de suferit anumite prejudicii, daune morale, fizice și materiale de pe urma comiterii faptelor infracționale (victimele, părțile vătămate). În acest sens pot fi invocate prevederile art. 58 alin. (3) pct. 11 Cod de procedură penală în care se menționează că victima beneficiază de dreptul „să fie asistată, la acțiunile procesuale efectuate cu participarea ei de un avocat”; art. 58 alin. (4) pct.1 și pct. 2 Cod de procedură penală care materializează prevederea că „victima unei infracțiuni, indiferent de faptul dacă este recunoscută în calitate de parte vătămată sau parte civilă, dispune, de asemenea, de următoarele drepturi:

- 1) să fie consultată de un avocat pe tot parcursul procesului penal ca și celelalte părți în proces;
- 2) să fie asistată, în condițiile legii, de un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat în cazul în care nu dispune de mijloace bănești pentru a plăti avocatul”.

Cerința este una imperativă, în special, în situația în care acordarea asistenței juridice garantate de stat este necesară în vederea reprezentării (apărării) intereselor unei persoane minore victimă sau parte vătămată a infracțiunii. Aici ținem a mai invoca și prevederile art. 60 alin.(1) pct. 18 din Codul de procedură penală care stipulează că partea vătămată are dreptul „să fie reprezentată de un avocat ales, iar dacă nu are mijloace pentru a plăti avocatul, să fie asistată, în condițiile legii, de un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat”.

Drepturile victimei (în special ale celei minore) sunt tratate prin prisma conexiunilor între procedura penală și psihologie (trăirile victimei, atitudinile profesioniștilor sau voluntarilor care intervin, opiniile publicului față de victimă), dar și între normele internaționale. Drepturile victimei și cele ale acuzatului nu sunt în mod necesar concurențiale, ci se pot completa, fără să se excludă unele pe celelalte²⁰. În legislația procesual penală a Republicii Moldova, victimelor infracțiunii (inclusiv celor minore) li

²⁰ Art.4 alin.1) al Statutului profesiei de avocat, nr.302 din 08.04.2011.

s-a recunoscut întotdeauna posibilitatea de a obține calitatea de parte în proces sub forma subsidiară a părții vătămate. Rolul de actor al procesului penal echitabil oferă victimei constituite ca parte vătămată dreptul de a cere organelor judiciare să efectueze orice act necesar aflării adevărului. Se recunoaște o participare directă a victimei în procesul penal, având dreptul de a iniția și de a promova desfășurarea urmăririi penale. Dispozițiile privind drepturile victimei sunt inspirate din principiul egalității armelor, principiu care constituie una dintre componentele garanției unui proces echitabil [17, pag.108]. Persoana vătămată prin infracțiune poate apărea în procesul penal în diferite poziții procesuale. Astfel, în funcție de natura prejudiciului suferit și de manifestarea de voință, persoana vătămată poate avea fie calitatea de parte vătămată, fie calitatea de parte civilă sau poate avea ambele calități. Când cel ce a suferit un prejudiciu de natură fizică, morală sau materială își manifestă dorința de a participa la procesul penal în legătură cu tragerea la răspundere penală a inculpatului, acesta dobândește calitatea de parte vătămată, iar atunci când acționează în legătură cu tragerea la răspundere civilă, cel vătămat dobândește calitatea de parte civilă. Când persoana vătămată nu participă la proces nici în calitate de parte vătămată, nici în calitate de parte civilă, ea poate fi ascultată ca martor [18, pag.248]. Procedura penală trebuie să conserve echilibrul drepturilor părților, care este garanția fundamentală a bunei justiții; ea trebuie să ofere, în condiții de contradictorialitate și în mod echitabil, oricărei părți armele pentru a-și prezenta propria cauză în condiții care să nu creeze situații de dezavantaj în comparație cu partea adversă. Constituită ca parte, victima are dreptul să participe în procesul penal în condiții de egalitate cu celelalte părți [16, pag.212]. Ținând cont de principiile și standardele europene, victimele beneficiază de patru categorii de măsuri, și anume: 1) informarea victimelor infracțiunii cu privire la drepturile lor; 2) consilierea psihologică; 3) asistența juridică gratuită garantată de stat; 4) compensarea financiară de către stat a victimelor unor infracțiuni²¹.

Victimele beneficiază de un cumul de drepturi, care nu este asigurat decât dacă victima, prin asistența acordată de avocatul reprezentant, este plasată în centrul dispozițiilor judiciare, psihologice și sociale, în cadrul unei strategii eficiente, destinate să recreeze legăturile rupte prin săvârșirea infracțiunii [2, pag. 426]. Din perspectiva studiului realizat, prezintă interes subiectul privind asistența juridică garantată de stat de care beneficiază victima, în cazul nostru, cu vârsta sub majorat. Informarea victimei pornește de la ideea că o informare corectă și completă a acesteia constituie prima condiție pentru realizarea drepturilor și pentru ameliorarea situației sale. Informarea victimei se realizează în două modalități: în mod direct de către judecător, procuror sau polițist și prin intermediul unei linii telefonice disponibile permanent. Informațiile furnizate victimelor privesc: serviciile și organizațiile care asigură consiliere psihologică sau orice alte forme de asistență a victimei în funcție de necesitățile acesteia; organul de urmărire penală la care poate face plângere; dreptul la asistență juridică și unde se poate adresa pentru exercitarea acestui drept; condițiile și procedura pentru acordarea asistenței juridice garantate de stat; drepturile procesuale ale victimei, ale părții vătămate etc. Asigurarea asistenței juridice gratuite se acordă la cerere, mai multor categorii de victime, ținând

²¹ *Cauza Pellisier și Lassi vs Franța*. Hotărârea CtEDO din 25 martie 1999.

seama de gravitatea infracțiunii, cât și de situația materială a victimei. Asistența juridică gratuită se acordă, în primul rând, victimelor directe ale infracțiunilor grave săvârșite cu violență sau ale infracțiunilor grave privind viața sexuală, dar poate fi acordată și **victimelor indirecte** ale unor infracțiuni grave (în special, copiilor aflați la întreținerea victimelor directe decedate în urma infracțiunilor) [1, pag. 37-38]. Reprezentarea intereselor și asistența juridică acordată victimelor infracțiunilor cuprinde asistența în vederea: reparării prejudiciului material cauzat prin atentatele contra patrimoniului și acțiunilor violente (infracțiuni contra vieții și sănătății persoanei); compensării daunei morale (atât prin achitări materiale, cât și prin alte forme de reparare a daunei); reabilitării moral-psihologice a persoanei vătămate, precum și apărării acesteia împotriva victimizării repetate. Sub aspect teoretic și în baza practicii existente în statele lumii, pot fi propuse următoarele soluții: 1) repararea prejudiciului cauzat victimei în urma infracțiunii prin compensări de către stat; 2) repararea prejudiciului cauzat victimei prin încasarea de la delincvent; 3) repararea prejudiciului cauzat victimei prin achitarea primei de asigurare, în cazurile în care această persoană anterior a fost asigurată împotriva infracțiunilor; 4) repararea prejudiciului cauzat victimei din contul donațiilor benevole ale membrilor comunității, din sentimentul solidarității față de persoanele vătămate (fonduri, organizații obștești); 5) reabilitarea fizică și moral-psihologică, reintegrarea socială a victimelor, care cuprinde tratamentul rănilor, patologiilor, depresiilor, depășirea complexului de vinovăție, acordarea ajutorului psihologic, social, juridic, formarea opiniei publice în favoarea victimei, crearea unui confort moral la nivelul micromediului social al victimei; 6) realizarea programelor și măsurilor de apărare fizică a victimelor împotriva atentatelor în perioada postinfracțională [14, pag. 104-105].

De asemenea, este necesar de a ține cont de faptul că semnele (trăsăturile) victimei au importanță juridico-penală atunci când au fost reflectate (sau puteau fi reflectate) în conștiința vinovatului, adică când acestea au fost cuprinse (sau puteau fi cuprinse) de intenția ori imprudența acestuia. Așadar, importanța juridico-penală a circumstanțelor ce caracterizează personalitatea victimei consistă în: 1) determinarea gradului de pericol social atât al infractorului, cât și al infracțiunii comise de acesta; 2) clarificarea conținutului psihologic real al infracțiunii; 3) calificarea corectă a faptei comise; 4) stabilirea rolului real și a gradului de vinovăție a infractorului la comiterea infracțiunii; 5) individualizarea pedepsei ținându-se cont de personalitatea victimei, deoarece semnele ce caracterizează victima, stipulate în legea penală, influențează nu numai asupra calificării faptei, dar pot fi luate în considerare și ca circumstanțe agravante [15, pag. 89] (cum ar fi în cazul nostru comiterea infracțiunii în privința unei persoane cu vârsta sub majorat). Trebuie reținut și faptul că legislația penală conține norme în structura cărora sunt incluse semne ce caracterizează persoana vătămată și comportamentul acesteia: 1) particularități ale personalității victimei și statutului său (femeie, minor etc.); 2) comportamentul victimei; 3) starea victimei în momentul săvârșirii infracțiunii (stare de neputință, stare periculoasă pentru viață etc.); 4) relațiile dintre victimă și infractor; 5) trăsăturile ce caracterizează dauna pricinuită victimei [15, pag. 89].

În cadrul procesului trebuie respectate, pe de o parte, interesele societății, infractorului și victimei, iar pe de altă parte, este necesar să fie asigurată echitatea tuturor părților. În urma nerespectării acestor interese, consecințele sunt diferite. Așa, de exem-

plu, spre deosebire de încălcarea drepturilor fundamentale ale învinuitului, încălcarea drepturilor fundamentale ale părții vătămate nu poate implica schimbarea sentinței pronunțate de instanțele superioare. Nerespectarea acestor drepturi nu determină respingerea probelor ca inadmisibile sau emiterea unei sentințe de achitare. Procesul penal în sine nu conține sancțiuni pentru nerespectarea drepturilor victimei, ci prevede doar câteva garanții juridice ale acestor drepturi. Sub un alt aspect apar contradicții dintre stat și interesele victimei. Participarea părții vătămate la examinarea cauzei întărește, de regulă, poziția acuzării. Anume așa este situația când victima apare ca ajutor al acuzării. Apariția victimei în calitate de parte independentă poate schimba balanța dintre interesele învinuitului și ale acuzării în favoarea acuzării. În unele cazuri, interesele statului și ale victimei nu coincid și, ca rezultat, pot apărea disensiuni serioase. Partea vătămată poate fi împotriva deciziei de încetare a procesului, din cauza insuficienței probelor sau bazându-se pe principiul utilității urmăririi penale. În multe țări, victimele au dreptul să „intenteze proces” în instanță sau să atace decizia de încetare a procesului. Asemenea instituții permit părții vătămate să dispună de unele garanții contra abuzului sau corupției. Pe de altă parte, victima poate să se pronunțe contra intentării dosarului penal. De obicei, în unele cazuri, procesul poate fi pornit doar la cererea victimei sau cu acordul acesteia [15, pag.89]. La acordarea asistenței juridice părții vătămate, avocatul reprezentant al acestuia urmează să diferențieze comportamentul persoanei vătămate în baza caracteristicilor sociale în: a) pozitiv (săvârșirea infracțiunii anume în legătură cu comportamentul socialmente acceptabil al victimei) și b) neutru. În primul caz, răspunderea penală a subiectului care a cauzat o daună persoanei vătămate, de regulă, se intensifică [15, pag.89].

Conform prevederilor legii, avocatul cu statut de reprezentant al victimei minore urmează să se implice în clarificarea următoarelor laturi ale activității procesuale penale:

1) solicitarea de la organul de urmărire penală a unui certificat asupra faptului că victima s-a adresat cu o cerere sau a unei copii de pe procesul-verbal în cazul în care de către victimă a fost înaintată o cerere orală;

2) solicitarea și prezentarea de documente în vederea justificării cererii înaintate de către victimă;

3) explicarea victimei minore a tuturor drepturilor procesuale de care dispune și a obligațiilor pe care le are;

4) să intervină în vederea înaintării cererilor suplimentare;

5) să ceară de la organul de urmărire penală prezentarea de informații asupra soluționării cererii înaintate de victimă;

6) să intervină cu cerere, cu explicarea conținutului victimei minore, în vederea recunoașterii acesteia în calitate de parte vătămată în cauza penală;

7) să înainteze cerere de recunoaștere a părții vătămate minore în calitate parte civilă;

8) să intervină pe segmentul aplicării măsurilor de protecție, în caz de necesitate;

9) să atace ordonanța de neîncepere a urmăririi penale și să ia cunoștință de materialele în baza cărora a fost emisă această ordonanță;

10) să-i explice victimei minore consecințele juridice ale denunțării false sau ale oferirii de declarații cu bună știință false.

Odată cu atribuirea față de minor a statutului de parte vătămată, se largesc simțitor pârghiile și posibilitățile avocatului reprezentant al acestuia de a interveni în cauza penală, în acest sens el implicându-se pe următoarele direcții:

- 1) prezentarea documentelor și a mijloacelor de probă pentru a fi atașate la dosar;
- 2) înaintarea obiecțiilor asupra acțiunilor organelor de urmărire penală și ale instanțelor de judecată;
- 3) luarea la cunoștință cu materialele de urmărire penală la momentul finalizării urmăririi penale, intervenind cu anumite cereri și demersuri pe acest segment, în caz de necesitate pentru completarea urmăririi penale;
- 4) participarea la examinarea materialelor cauzei în ședința de judecată;
- 5) adresarea către organul de urmărire penală în vederea informării despre toate hotărârile adoptate cu referire la drepturile și interesele părții vătămate minore reprezentate, să obțină copii de pe hotărârile luate cu ocazia acțiunilor efectuate în cauza penală;
- 6) înaintarea plângerilor, din numele și cu acordul minorului reprezentat, împotriva acțiunilor și hotărârilor organului de urmărire penală și să atace hotărârea instanței privitor la prejudiciul cauzat;
- 7) participarea la încheierea actului de împăcare dintre partea vătămată și învinuit la etapa urmăririi penale și partea vătămată și inculpat cu ocazia examinării cauzei în judecată;
- 8) reprezentarea intereselor părții vătămate minore în cadrul căilor ordinare de atac;
- 9) explicarea părții vătămate minore a consecințelor juridice în caz de oferire a declarațiilor cu bună știință false sau de refuz de a face declarații.

§ 7. Participarea avocatului la acțiunile de urmărire penală efectuate cu participarea copiilor victime și martori (confruntarea, prezentarea spre recunoaștere, verificarea declarațiilor la fața locului etc.)

Desemnat fiind cu ocazia asistenței juridice a martorului minor sau a părții vătămate minore, avocatul-reprezentant are dreptul legal, dar pe lângă acesta și obligația de a interveni cu ocazia actelor de urmărire penală efectuate cu participarea persoanelor minore ale căror interese le reprezintă.

Prezentarea spre recunoaștere. Prezentarea spre recunoaștere ca act de urmărire poate fi împovărată de particularitățile de comportament ale minorilor antrenați în procesul penal. Faptul poate fi determinat de următoarele laturi:

- 1) o parte de adolescenți tratează acțiunea drept o distracție;
- 2) altă parte, dimpotrivă, manifestă intimidare/jenare/tulburare care persistă în fața consecințelor necunoscute legate de momentul vizat.

Lucrurile sunt luate în considerare de organul de urmărire și rațional este să i se explice minorului în cuvinte simple și clare scopurile și cauzele efectuării actului respectiv de urmărire [34, pag.122-123]. Cei cu activitatea pe teren nu scapă din vedere și alt moment: minorii se află aproape întotdeauna în zona unei insuflări sporite și tocmai de aceea se interzice orice "ajutor suflat" din partea cuiva în cazul în care aceștia declară că le vine greu să recunoască cutare obiect sau persoană. În această situație, avocatul ce reprezintă

interesele minorului este în drept să-i recomande adolescentului varianta comportabilă de a nu se grăbi cumva, de a se concentra la rece, de a examina cu toată atenția posibilă o dată și încă o dată ceea ce i se prezintă spre recunoaștere. Uneori minorul are îndoieli, întâlnește baraje într-o privință sau alta, declară că-i este teamă să nu se înșele cumva. Atunci, fără a scăpa momentul, situația poate fi schimbată într-o altă direcție: minorul poate fi întrebat cine dintre persoanele prezentate pentru a fi recunoscute are asemănări cu individul despre care s-au făcut depoziții, în ce constau aceste asemănări. Fără doar și poate este, necesară precauția, cu atât mai mult atunci când copilul pus în situația de a recunoaște obiecte sau persoane este de vârstă fragedă. De asemenea, trebuie ales locul și timpul prezentării spre recunoaștere, în plus să fie create și condiții apropiate de cele în care minorul parte vătămată sau martor a perceput altădată persoane sau obiecte. Trebuie luat sub control și faptul că, pomenindu-se în ambianța încordată și neobișnuită a prezentării spre recunoaștere, minorii se pierd cu firea, se simt imobilizați, partajați, iar comportamentul infractorului prezent îi determină schimbări volitiv-emoțive, influențând asupra psihicului și dispoziției lui. De aceea, până la începerea actului de urmărire la care ne referim, avocatul reprezentant este dator să întreprindă toate măsurile de rigoare pentru a exclude o eventuală și, după toți parametrii, o posibilă influență negativă a infractorului asupra minorului. Dacă se întâmplă să nu-și expună părerea în timpul efectuării actului cu pricina, atunci după finisarea lui este necesar de a chestiona copilul aparte, de a folosi cele mai efective mijloace de control în scopul clarificării exhaustive a cauzelor unui astfel de comportament. Dacă măsurile aplicate nu vor avea efectul firesc, atunci prezentarea spre recunoaștere urmează a fi încetată, iar în procesul-verbal se fixează nu numai direcția, mersul, insuficiența probelor, dar și cauzele nefinisării acestui act de urmărire. De multe ori se întâlnesc și cazuri în care pe parcursul efectuării urmăririi penale se stabilește cu regret că minorul nu poate face o descriere precisă a trăsăturilor persoanei de care se interesează organul de drept, dar afirmă că este capabil s-o recunoască dacă o va întâlni. În astfel de situații colaboratorii poliției (lucrătorii operativi) vizitează împreună cu minorul locurile unde persoana dată în căutare poate fi observată. În cazul depistării ei, prezentarea spre recunoaștere poate să nu se mai efectueze, deoarece situația dictează necesitatea interogării minorului în calitate de martor.

Confruntarea. Confruntarea este o excepție de la regula audierii separate a persoanelor, acestea fiind ascultate împreună [27, pag.249; 38, pag.134]. Merită menționat că în timpul interogării, avocatul reprezentant cu plenipotență trebuie să planuiască ordinea de materializare a confruntării, să clarifice și să nu marginalizeze atitudinea copilului față de cazul respectiv, ajutându-l să-și facă ordine în gânduri. În context se va lua în considerare și alt aspect: adesea la momentul confruntării adolescenții își pot modifica depozițiile anterioare, nu răspund la întrebări, ba chiar pot refuza definitiv la realizarea acestui act de urmărire. Iar aceasta – fie de frica răfuiei din partea infractorilor, fie din cauza stării emoționale, fie din ambiția de a nu se „păta” sau din teama de a-și pierde autoritatea în fața semenilor săi. În asemenea cazuri, la audierea copilului este util să fie găsită formula cea mai exactă pentru a fi neutralizate cauzele și comportamentul ”amical” care convine cuiva, pentru a fi spulberate temerile și a i se insufla convingerea care-l determină să-și dea seama de necesitatea absolută a realizării acestui

act de urmărire. Dacă tendința de a convinge copilul în necesitatea și efectul pozitiv al confruntării nu s-a încununat de succes, se recomandă să se fixeze în procesul-verbal rezultatul interogării minorului și cauzele refuzului. Finalizarea scripturală constituie o dovadă că organul de urmărire penală a întreprins măsuri scrupuloase în toate direcțiile posibile pentru realizarea confruntării, dar obiectivul nu a fost atins din cauza nedorinței copilului. Dacă, în definitiv, se consideră că toate șansele de până la acest moment au fost epuizate cu desăvârșire și nu mai rămâne niciun semn de îndoială asupra posibilității îndeplinirii actului de confruntare, atunci stabilirea adevărului și lichidarea contradicțiilor urmează a fi efectuate prin intermediul altor acțiuni de urmărire penală.

Verificarea declarațiilor la locul infracțiunii. Verificarea declarațiilor la locul infracțiunii are ca scop principal acumularea informației suplimentare în raport cu aceea care a fost obținută în urma interogării persoanei. Realizarea acestui act cu participarea minorilor martori sau victime ale infracțiunilor este esențialmente rațională dacă:

1) în timpul audierii, copilul nu a putut indica sigur liniile precise și așezarea obiectului de interes pentru organul de urmărire, dar dă de înțeles că este în stare să arate încăperea, căile de acces etc.;

2) se urmărește o reprezentare precisă, etapizată a acțiunii care interesează;

3) circumstanțele de importanță pentru cauză pot fi stabilite sau verificate numai la fața locului și numai în urma participării minorului chestionat;

4) la momentul intervenției organului de urmărire penală a fost afectată sau schimbată atmosfera inițială de la fața locului, iar clarificarea și restabilirea ei este principal necesară pentru investigarea cauzei.

§ 8. Participarea avocatului reprezentant la audierea copiilor martori și victime în procesele penale

Participarea avocatului reprezentant la audierea copiilor martori în procesele penale. Calitatea de martor, în special, cea de martor minor încubă anumite drepturi, la acest capitol fiind înscris, în parte, și dreptul de a fi reprezentat (art. 92, art. 481 și art. 481¹ Cod de procedură penală). Astfel, art. 92 alin.(1) menționează: „Persoana, fiind citată în calitate de martor, are dreptul să invite un avocat care îi va reprezenta interesele în organul de urmărire penală și o va însoți la acțiunile procesuale efectuate cu participarea sa”. Conform art. 481 alin. (3) din același Cod, „La audierea martorului minor participă reprezentantul lui legal, precum și, după caz, reprezentantul lui conform prevederilor art. 91 și art. 92”. La rândul său, art. 481¹ stabilește dreptul martorului minor „de a fi reprezentat la toate etapele procesului de un reprezentant legal și avocat”. Martorul minor nu depune jurământ în procesul realizării actului de audiere.

Audierea martorului minor nu poate dura mai mult de 2 ore fără întrerupere, iar în total nu poate depăși 4 ore pe zi. Reieșind din prevederile art.481 alin.(1) Cod de procedură penală, la audierea martorului minor este obligatorie și participarea pedagogului sau a psihologului. Cu ocazia asistării și reprezentării intereselor martorului minor, asupra avocatului sunt plasate următoarele sarcini:

1) de a reprezenta martorul minor în toate etapele procesului;

2) de a respecta confidențialitatea pe toată durata procesului;

- 3) de a explica martorului dreptul de a nu se incrimina pe sine însuși și pe rudele sale;
- 4) de a asista martorul minor reprezentat pe toată durata acțiunii procesuale la care participă acesta;
- 5) de a înainta cereri și demersuri în interesul martorului minor reprezentat;
- 6) de a face obiecții asupra acțiunilor organului de urmărire penală și de a cere includerea acestora în procesul-verbal al acțiunii procesuale;
- 7) de a lua cunoștință de procesele-verbale ale acțiunilor procesuale la care împreună cu martorul minor a participat și de a cere completarea sau includerea obiecțiilor lor în procesul-verbal respectiv;
- 8) de a explica martorului minor întregul spectru de drepturi și obligații și, respectiv, conținutul acestora în legătură cu deținerea calității procesuale de martor;
- 9) de a explica consecințele negative ce pot surveni drept rezultat al refuzului de a face declarații sau al dării cu bună știință a declarațiilor false.

Martorul minor cu vârsta între 16 și 18 ani dispune de toate drepturile și obligațiile unui martor, de dreptul de a fi informat despre toate cererile făcute de reprezentantul lui, precum și de a formula obiecții asupra acestor acțiuni. În cazul în care, după o discuție în comun, martorul minor nu și-a retras obiecțiile, reprezentantul legal trebuie să-și retragă cererea. Atât cât, în procesul penal, prin firea lucrurilor, victimele nu-și pot reconstitui probele cu acte (sau alte probe materiale), apelul în procesul penal la declarațiile martorilor este inevitabil, ca o manifestare și a dreptului la protecție al victimelor faptelor infracționale (victimelor criminalității); mai exact, ca o manifestare a dreptului victimelor criminalității la accesul la justiție și la tratamentul echitabil [6, pag.75]. Declarațiile martorilor și ale părții vătămate nu sunt doar un mijloc de stabilire a noilor circumstanțe, dar sunt în același timp un mijloc eficient de stabilire a pertinentei, de verificare și concretizare a circumstanțelor care deja au fost stabilite prin intermediul altor probe. În cadrul probatoriului, acționând principiul necesității de a se recurge la orice mijloc de probă, pentru aflarea adevărului în cauză, legiuitorul a înțeles să nu-i lipsească pe minori de posibilitatea de a fi ascultați ca martori [8, pag.205]. Dintre factorii care influențează în mod particular audierea martorilor minori, avocatul reprezentant urmează să rețină: vârsta acestuia, dezvoltarea fizică și psihică, mediul din care provine, condițiile de audiere și tactica adoptată de organul judiciar. Pe de altă parte, procesul formării declarațiilor martorului minor reprezintă o serie de aspecte particulare legate de emotivitatea ridicată, lipsa experienței de viață, nivelul scăzut de cunoștințe, subiectivitatea, tendința de exagerare, teribilismul adolescentin ori timiditatea crescută [22, pag.128-129].

Persoana care asistă martorul minor are un rol foarte important privit prin prisma faptului că ea trebuie să ajute, în primul rând prin prezența sa, la crearea și menținerea unei atmosfere de încredere și siguranță pentru minor [11, pag.48]. Vocabularul folosit în relația cu minorul trebuie să se situeze la nivelul de înțelegere al acestuia. Utilizarea unor termeni științifici, necunoscuți minorului va avea un efect derutant, acesta nu va înțelege ce i se cere să facă, în concluzie relatările și răspunsurile sale vor fi afectate de acest viciu. Trebuie ținut cont de faptul că minorul nu poate întotdeauna să înțeleagă sau să se exprime în terminologii specifice oricărui domeniu de activitate, avocatul

reprezentant urmând a atrage atenția organului judiciar asupra acestui moment. Din acest considerent, avocatul reprezentant urmează să atragă atenția organului de urmărire penală în sensul că urmează a se ține cont de vârsta și gradul de dezvoltare psihico-intelectuală a martorului, de aceste momente depinzând posibilitățile și capacitatea de percepere și înțelegere a faptelor și fenomenelor la care a asistat. În declarație urmează să se consemneze expresiile și termenii aparținând minorilor ascultați. La sfârșit declarația se citește minorului de către avocatul reprezentant, ulterior fiind semnată fiecare pagină a procesului-verbal întocmit cu ocazia realizării actului de audiere, de către minor, reprezentant, persoanele prezente la actul de audiere și procuror [7, pag.78-79]. Persoana care reprezintă interesele minorului, asistând la ascultare, nu trebuie să aibă interese contrare cu ale minorului în cauza respectivă și, de fapt, nu trebuie să fie interesată sub nicio formă în cauză [23, pag.28].

Participarea avocatului reprezentant la audierea copiilor victime (părți vătămate) în procesele penale. Urmează a fi diferențiate declarațiile părții vătămate de explicațiile, cererile și demersurile (inclusiv plângerea acesteia referitoare la săvârșirea infracțiunii) care au fost anexate la dosar. Declarații ale părții vătămate vor fi doar comunicările făcute de către aceasta la audiere după pornirea urmăririi penale. Explicațiile și cererile ale căror materiale se află la dosar obțin informația documentelor și nu pot substitui declarațiile părții vătămate date de către aceasta în timpul audierii [12, pag.624]. Conform art. 111 alin. (2) Cod de procedură penală, „Declarațiile și audierea părții vătămate se fac conform dispozițiilor ce se referă la declarațiile și audierea martorilor, fiind aplicate în mod corespunzător”. Astfel, aspectele audierii specifice martorului minor au aplicabilitate deplină și în situația audierii unei părți vătămate cu vârsta sub majorat. Părerea subiectivă a părții vătămate (victimă) este o modalitate de comunicare a datelor faptice pe care aceasta le cunoaște, însă nu va fi în același timp și probă. Totodată, avocații reprezentanți ai părților vătămate urmează să atragă atenție asupra momentului când părerea subiectivă a părții vătămate poate avea valoare probantă. Drept exemplu, ne-ar servi răspunsul părții vătămate la o întrebare de categoria: „Care a fost atitudinea infractorului față de faptul că aveți o vârstă sub majorat?”. Suntem de părerea că răspunsul oferit de victimă cu ocazia acestei întrebări va avea importanță probatorie și valoarea respectivă, părerea părții vătămate minore în acest caz fiind necesară pentru stabilirea cinismului, disprețului față de lege și societate și a altor circumstanțe necesare cercetării cauzei. În procesul discuțiilor preliminare cu victima, avocatul reprezentant urmează:

- a) să studieze atent starea psihică a copilului ce urmează a fi audiat;
- b) să depisteze faptele de încercare de influențare din partea anumitor persoane;
- c) să-i stabilească nivelul gradului de dezvoltare intelectuală;
- d) să stabilească o atmosferă de încredere reciprocă între el și victima minoră;
- e) să-i explice într-un mod simplu și accesibil esența statutului de parte vătămată, drepturile și obligațiunile pe care le are în legătură cu acest statut, la general, și cu ocazia audierii ca parte vătămată, în special;
- f) să-i explice consecințele negative care pot surveni în caz de oferire cu bună știință a declarațiilor false sau în caz de refuz de a face declarații.

Avocatul reprezentant al părții vătămate minore, la momentul inițierii actului de audiere, trebuie să aibă deja lista întrebărilor care urmează a fi adresate celui audiat, în vederea clarificării circumstanțelor necesare cercetării obiective și sub toate aspectele a cauzei penale. Este benefic ca pe parcursul audierii avocatul reprezentant să insiste asupra prezentării spre vizualizare victimei minore a acelor obiecte care pot fi folosite pentru urmărirea infractorilor (de exemplu, prezentarea unor obiecte descoperite la fața locului etc.). Este inadmisibilă prezența unor persoane străine, cu excepția celor prevăzute de lege, la realizarea actului de audiere a victimei minore. Avocatul reprezentant urmează să aibă grijă ca întrebările care-i sunt puse victimei, orientate spre demascarea ei în săvârșirea infracțiunii, să fie retrase ca fiind ilegale, fiindcă o atare situație o transformă în mod artificial din victimă în bănuț. În asemenea cazuri, audierea victimelor trebuie să decurgă în strictă conformitate cu legea procesual penală și doar atunci când organul de urmărire penală (procurorul) va acumula probele necesare pentru a demonstra înscenarea și vinovăția în acest sens, poate, dar și atunci foarte rezervat, cu respectarea tuturor garanțiilor instituite în acest sens, să se purceadă la schimbarea statutului procesual al minorului victimă. Uneori, după audiere, victima minoră poate obține, pe diferite căi, o informație nouă care are o anumită importanță pentru descoperirea infracțiunii (inclusiv identificarea infractorilor). Din acest considerent, avocatul reprezentant trebuie să convină cu victima minoră asupra unei legături permanente cu referire la informarea reciprocă asupra momentelor necesare cercetării cauzei penale.

§ 9. Asistența juridică acordată părții vătămate minore cu ocazia informării privind terminarea urmăririi penale și luării la cunoștință cu materialele cauzei penale

Odată ce se acceptă acordarea asistenței juridice pe un anumit caz, este acceptată și obligația legală de a acționa cu toată diligența necesară pentru a obține un rezultat pozitiv pentru client. Un rezultat pozitiv înseamnă atingerea scopului propus în cazul în care s-a luat cunoștință cu materialele dosarului. Prin urmare, studierea dosarului reprezintă obligația avocatului în raport cu clientul. Studierea dosarului nu înseamnă simpla lectură a acestuia. Odată cu studierea dosarului se face, pe de o parte, o reconstituire a evenimentelor care au avut loc în trecut, iar, pe de altă parte, identificarea elementelor necunoscute care nu au fost elucidate în cadrul acțiunilor anterioare. Totodată, materialele din dosar pot furniza informații primare referitoare la personalitatea celor care urmează a fi audiați în cadrul cercetării judecătorești. La etapa studierii dosarului se va face o imagine generală cu privire la persoanele cu care se va contacta. Studiind dosarul, se pot planifica mult mai util acțiunile. În acest sens, la stabilirea ordinii de cercetare a probelor, va trebui să se insiste în fața judecătorului ca probele favorabile să fie cercetate la începutul și la sfârșitul cercetării. De exemplu, dacă reprezentați partea vătămată este important ca aceasta și probele directe să fie audiate și cercetate la prima fază [3, pag.8]. Întregul spectru al acțiunilor realizate de către avocatul reprezentant al părții vătămate cu ocazia terminării urmăririi penale și luării la cunoștință cu materialele dosarului își are specificul său. Chiar din start este necesară clarificarea următoarelor momente:

- a) a fost sau nu a fost efectuată deplin și obiectiv urmărirea penală;
- b) se confirmă sau se neagă acuzarea înaintată prin probele din dosar;

- c) au fost puse sub învinuire toate sau numai o parte din persoanele învinuite în săvârșirea faptei penale;
- d) este calificată corect fapta social periculoasă;
- e) sunt depistate sau nu circumstanțele ce au contribuit la săvârșirea infracțiunii și ce măsuri au fost întreprinse pentru înlăturarea acestora;
- f) au fost respectate sau ignorate constanțele strategice și cerințele legii procesual penale la efectuarea actelor de urmărire?

Atare analiză practică permite avocatului reprezentant al părții vătămate minore să evite un posibil haos, să depisteze neajunsurile urmăririi penale, să găsească explicații și pronosticuri pentru a le înlătura până la momentul când se comunică despre faptul terminării urmăririi penale participanților la proces. În mod convențional, a lua cunoștință cu/de materialele urmăririi penale nu constituie o obligație, ci un drept a cărui realizare depinde de voința părții vătămate prin infracțiune. Reprezentantul legal și avocatul reprezentant iau cunoștință de toate materialele cauzei împreună cu minorul reprezentat. Despre prezentarea materialelor de urmărire anume părții vătămate minore, părții civile, reprezentantului legal și avocatului reprezentant, se întocmește un proces-verbal privind mersul și rezultatul îndeplinirii acestei acțiuni. După actul de luare de cunoștință cu materialele cauzei, participanții la proces înaintează anumite cereri legate de terminarea urmăririi penale. Cererile verbale sunt consemnate în procesul-verbal, iar cele scrise sunt anexate la acest document, despre ce se face și o mențiune. Avocatul reprezentant al părții vătămate minore urmează să fie preocupat de următoarele lucruri cu ocazia terminării urmăririi penale:

- 1) să ia cunoștință cu materialele urmăririi penale împreună cu partea vătămată minoră și cu reprezentantul legal al acesteia;
- 2) de comun cu reprezentantul legal al părții vătămate minore, să discute caracterul și conținutul cererilor ce urmează a fi înaintate.

Participarea reprezentantului legal la această acțiune nu limitează dreptul avocatului reprezentant la înaintarea unor cereri, dar nici nu este legat oarecum de pozițiile sau părerile acestora, putând să-și realizeze de sine stătător drepturile procesuale oferite de lege. De obicei, luarea la cunoștință nemijlocită a reprezentantului legal cu materialele dosarului penal nu se reflectă într-un document separat, în această privință fiind întocmit un proces-verbal unic. Abaterile de la această modalitate însă nu sunt considerate o încălcare ireparabilă a legii procesual penale. Dacă urmărirea penală s-a încheiat, atunci procurorul poate prezenta prin ordonanță motivată unele materiale din dosar numai reprezentantului legal și avocatului reprezentant, fără a le „deschide” însă în mod obligator, și minorului parte vătămată, dacă se presupune că acestea îl pot influența negativ, îl pot atinge sufletește.

După luarea la cunoștință cu materialele dosarului, procurorul trebuie să clarifice dacă partea vătămată minoră, avocatul reprezentant și reprezentantul legal au de înaintat cereri în legătură cu terminarea urmăririi penale. Prezența acestora urmează a fi consemnată în procesul-verbal despre prezentarea materialelor de urmărire penală. După lura la cunoștință cu materialele urmăririi penale, cererile înaintate se examinează de către persoana competentă de prezentarea materialelor din dosar, dispunându-se admiterea sau respingerea lor, fapt adus la cunoștință persoanelor ce le-au în-

intat. Respingerea cererilor nu privează persoanele interesate de dreptul de a pune la îndoială soluția pronunțată și a interveni în ordinea stabilită de lege. Dacă în urma ad-miterii cererilor depuse a fost realizată completarea urmăririi penale și acumularea ma-terialelor suplimentare, acestea urmează a fi prezentate din nou părții vătămate minore, reprezentantului legal și avocatului reprezentant spre luarea la cunoștință împreună cu toate materialele cauzei penale. Acest fapt se consemnează într-un proces-verbal.

§ 10. Particularitățile realizării, la etapa urmăririi penale, a actului de împăcare a părților în cauzele penale cu victime minore

Împăcarea este actul de înlăturare a răspunderii penale pentru o infracțiune ușoară sau mai puțin gravă, iar în cazul minorilor, și pentru o infracțiune gravă, infracțiuni prevăzute în art.II-VI din Partea specială a Codului penal, precum și în cazurile prevăzute de pro-cedura penală. Împăcarea este personală și produce efecte juridice din momentul pornirii urmăririi penale și până la retragerea completului de judecată pentru deliberare. Pentru persoanele lipsite de capacitate de exercițiu, împăcarea se face prin reprezentanții lor legali. Cei cu capacitate de exercițiu restrânsă se pot împăca cu încuviințarea persoanelor prevă-zute de lege. Împăcarea nu se aplică în cazul persoanelor care au săvârșit asupra minorilor infracțiuni prevăzute de articolele 171-175¹, 201, 206, 208, 208¹ și 208/2 Cod penal.

O primă condiție pentru înlăturarea răspunderii penale în urma împăcării este vo-înța părții vătămate și a făptuitorului. Inițiativa poate interveni de la oricare din aceștia. Împăcarea părților constituie un act bilateral, implicând, în mod necesar, acordul de voință al părții vătămate și al învinuitului. În această privință, împăcarea are caracter personal și trebuie să fie definitivă, fiind necesar să conțină, în mod clar, acordul de voință al persoanelor care au hotărât să se împace.

Evenimentul împăcării părților trebuie să aibă loc în fața organului de urmărire pe-nală. Acesta poate avea loc prin depunerea unor cereri de către fiecare dintre părți ori prin declarații orale consemnate într-un proces-verbal întocmit de organul de urmărire penală. În practică a apărut întrebarea dacă împăcarea părților poate avea loc în lipsa părții vătămate. Dacă împăcarea poate avea loc din considerentul că este un drept al păr-ții vătămate, astfel că atunci când legea îi permite, părții vătămate trebuie să i se acorde realizarea acestui drept. Însă având în vedere că împăcarea este personală, voința părții vătămate trebuie să fie exprimată printr-o declarație (cerere) noptarial autenticată.

O altă întrebare privitor la realizarea dreptului părții vătămate la împăcare este dacă aceasta poate fi realizată prin reprezentant (nu ne referim la reprezentantul legal). Con-form art. 79 alin. (2) Cod de procedură penală, în calitate de reprezentanți ai victimei, părții vătămate, la procesul penal pot participa avocați și alte persoane împuternicite cu asemenea atribuții de către participantul la procesul respectiv, prin procură. Potrivit art. 80 alin. (2) pct. 2, reprezentantul victimei, părții vătămate are dreptul în numele persoa-nei reprezentate să încheie tranzacții de împăcare cu bănuitul, învinuitul, inculpatul. Îm-puternicirile avocatului, inclusiv în cazul în care reprezintă partea vătămată, se confirmă prin mandatul eliberat de avocat. Nu este îndeajuns inscripția respectivă de pe versoul mandatului, ca o împuternicire a avocatului de a se împăca, din numele părții vătămate cu bănuitul, învinuitul. După cum legea specifică că împăcarea este personală, dreptul părții vătămate la împăcare trebuie să fie confirmat prin procura întocmită și legalizată

conform legislației civile. Deci, în lipsa părții vătămate, avocatul ca reprezentant al ei trebuie să prezinte organului de urmărire penală nu numai mandatul, dar și procura privind împuternicirea acestuia de a efectua procedura împăcării. Pentru persoanele lipsite de capacitate de exercițiu, împăcarea se face de reprezentanții lor legali. Cei cu capacitate de exercițiu restrânsă se pot împăca cu încuviințarea persoanelor prevăzute de lege (art. 109 alin. (3) Cod penal; art. 276 alin. (6) Cod de procedură penală).

Conform art. 276 alin. (3) Cod de procedură penală, dacă la comiterea unei infracțiuni au participat mai mulți făptuitori, chiar dacă plângerea prealabilă a fost depusă numai în privința unuia dintre ei, urmărirea penală se efectuează în privința tuturor făptuitorilor. Practica judiciară este neunitară la soluționarea chestiunii de împăcare a părților într-o cauză penală cu mai mulți infractori. Având în vedere că împăcarea este un act juridic bilateral și exprimă înțelegerea între făptuitor și persoana vătămată, încetarea procedurii penale va avea loc nu în privința tuturor participanților, ci numai pentru bănuitul, învinuitul cu care partea vătămată s-a împăcat și numai în cazul participației simple sau complexe. Dacă legea stipulează că împăcarea este personală și exprimă voința, în special, a părții vătămate, ar fi irațional ca ultima să fie limitată în exercitarea acestui drept²².

BIBLIOGRAFIE

1. Bărăscu Adrian, Bărăscu Augustin. Protecția martorilor – necesitate în combaterea mării criminalități. Societatea de Presă „Om bogat, om sărac”. București, 2007.
2. Cairo R. Les droits des victimes: etat des lieux. Actualite juridique penal, 2004.
3. Canțer Oleg. Audierea martorilor. Îndrumar pentru avocați. Chișinău, 2013.
4. Dilion Marcela. Asistența socială a minorilor în conflict cu legea: elemente de investigație și intervenție. IRP. Revista de Științe Penale. Anuar. Anul I, 2005.
5. Dolea Igor, Păduraru Ina. Perspectivele creării unei avocaturii pentru minori în contextul evoluției sistemului de justiție juvenilă. Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”. Ediție jubiliară. Chișinău, 2006.
6. Doltu Ioan. Declarațiile martorului – mijloc de probă în procesul penal. Constanța, Dobrogea, 1999.
7. Doltu Ioan, Drăghici Vasile, Negip Mariana. Martorul în procesul penal. Ed. Lumina Lex. București, 2004.
8. Dongoroz Vintilă ș.a. Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român. Partea generală. Vol. I. Editura Academiei Române. București, 1975.
9. Dongoroz Vintilă, Kahane Siegfried, Antoniu George, Bulai Constantin, Iliescu Nicoleta, Stănoiu Rodica. Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român. Partea generală. Vol. V. Editura Academiei Române. All Beck, București, 2003.
10. Durnescu Ioan. Manualul consilierului de reintegrare socială și supraveghere. Craiova, 2003.
11. Fisher R. P., Geiselman R. E. Memory-enhancing Techniques for Investigative Interviewing. Charles C. Thomas Publisher, Springfield, Illinois, 1992.
12. Furnică Lucian. Unele considerente privind noțiunea și importanța declarațiilor martorului și ale părții vătămate în procesul penal. Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”. Vol. I, 2006.
13. Gladchi Gheorghe. Personalitatea și comportamentul victimei în mecanismul infracțiunii: aspecte criminologice și de drept penal. Legea și Viața, iunie 2004.

²² Recomandarea nr.56 „Cu privire la aplicarea art.109 CP și art.276 CPP în cazurile împăcării părților”.

14. Gladchi Gheorghe. Unele probleme privind protecția juridică și resocializarea victimelor infracțiunilor în Republica Moldova. Revista de Științe Penale. Anuar. Anul I, 2005.
15. Gladchi Gheorghe. Victima în dreptul penal. Revista de Științe Penale. Anuar. Anul II, 2006.
16. Grofu Nicolae. Unele considerente asupra garanțiilor procesuale penale destinate victimelor infracțiunilor. Dreptul, nr. 12/2012.
17. Hauteville A. Les droits des victims dans la loi du 15 juin 2000. Revue de science criminelle et de droit penal compare, 2001.
18. Ioana Ilie. Importanța și sarcinile ascultării victimelor și martorilor. Legea și Viața, august, 2008.
19. Ioniță Diana. Poziții în examinarea statutului procesual al avocatului apărător. Revista de Științe Penale. Anuar. Anul II, 2006.
20. Jidovu Nicu. Drept procesual penal. Ediția a II-a. Ed. C.H. Beck. București, 2007.
21. Mateuș Gh. Apărătorul, subiect al procesului penal în lumina ultimelor modificări legislative//Dreptul, nr.5, 1996.
22. Miheș Cristian. Criminalistica. Ascultarea martorului. Ed. Lumina Lex. București, 2008.
23. Mircea I. Despre tactica audierii primare a minorilor. Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Iurisprudentia. Cluj-Napoca, 1975.
24. Neagu Ion. Tratat de procedură penală. Ed. PRO. București, 1997.
25. Rotaru Vasile, Zaharia Victor, Darii Lilian ș. a. Ghidul avocatului care acordă asistență juridică garantată de stat copiilor aflați în conflict cu legea. Consiliul Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat. Chișinău, 2013.
26. Rusu Vitalie, Gavajuc Stela, Gheorghieș Alexandru ș.a. Dicționar de drept procesual penal. Ed. Pontos. Chișinău, 2012.
27. Theodoru Gr., Plăieșu T. Drept procesual penal. Tipografia Universității „A. I. Cuza”, Iași, 1986.
28. Tulbure Adrian-Ștefan. Discuție în legătură cu diferențierea ce trebuie făcută între dreptul la apărare sau reprezentarea inculpatului în procesul penal. În: „Dreptul”, Nr. 11, 2001.
29. Volonciu Nicolae. Tratat de procedură penală. Partea generală, Vol. I. Ed. Paideia. Ediția a III-a revizuită și adăugită. București, 1993.
30. Zaharia Victor, Darii Lilian, Ciobanu Igor, Păduraru Ion. Ghid privind sistemul de asistență juridicală garantată de stat. Chișinău, 2010.
31. Анненков С. И., Громов Н. А., Анненкова Т. С. Процессуальное закрепление представленных предметов и документов. // Следователь, 2001, № 2.
32. Баев М. О. Тактические основы деятельности адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве России. Диссертация кандидата юридических наук. Воронеж, 2005.
33. Васильев В. Л., Джандиери А. С., Рохлин В. Н. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних. Л., 1980.
34. Гуковская Н. И., Долгова А. И., Миньковский Г. М. Расследование и судебное разбирательство дел о преступлениях несовершеннолетних. М., Юридическая литература, 1974.
35. Лаптеакру В.Д., Мартынчик Е.Г.. Адвокат в кассационном и надзорном производстве по уголовным делам. Издательство «Инконком». Кишинев, 1994.
36. Лашко Н. Н. Вопросы правовой регламентации действий правоохранительных органов при осуществлении оперативно-розыскной деятельности. // Ваш налоговый адвокат. 2004, № 2.
37. Смагоринская Е. Б. Участие адвоката в доказывании в досудебном уголовном производстве. Автореферат кандидата юридических наук. Волгоград, 2004.
38. Усманов У. А. Тактика допроса на предварительном следствии. Справочник. Издательство ПРИОР. М., 2001.

PARTICIPAREA AVOCATULUI ÎN CALITATE DE REPREZENTANT AL COPIILOR VICTIME ȘI MARTORI LA JUDECAREA CAUZELOR PENALE

§ 1. Principiile caracteristice procesului judiciar în care figurează victime minore și martori minori

Unul dintre principiile care guvernează faza de judecată din cadrul unui proces penal este publicitatea. Publicitatea este o regulă care trebuie respectată la realizarea oricărei activități procesuale, nerespectarea ei conducând la sancțiunea nulității absolute. Totuși, cu același accent imperativ, legea împiedică asistarea de către minorii sub 16 ani la ședința de judecată, măsura stând sub semnul protecției minorilor în fața „scenelor” care le pot fi dăunătoare. Așadar, legiuitorul a înțeles necesitatea instituirii măsurilor de protecție a minorului, fie că este persoană vătămată, fie martor sau o simplă persoană ce poate avea tangență cu procesul penal, dând curs acestei necesități prin intermediul unor proceduri speciale, regăsite în tot cuprinsul Codului de procedură penală [4, pag.36-37]. De asemenea, în tot cursul procesului, părțile au dreptul să fie asistate de un avocat ales sau numit din oficiu; aceasta este concepția constituțională cu privire la dreptul la apărare și la asistența juridică a părților din procesul penal. Extinderea dreptului la apărare pentru toate părțile din proces nu numai în ceea ce privește inculpatul, ci și persoana vătămată reprezintă, în mod categoric, un pas înainte în această materie. Astfel, în reglementările din domeniu a fost prevăzută una dintre garanțiile cele mai importante ale dreptului la apărare: asistența juridică realizată de către un avocat, ales sau numit din oficiu.

Dreptul la apărare presupune realizarea cumulativă a trei categorii de mijloace de apărare: *drepturile procesuale* acordate părților din proces; *garanțiile procesuale* instituite în vederea exercitării acestui drept; *asigurarea unei asistențe juridice de calitate*, aceasta din urmă reprezentând sprijinul de specialitate acordat de către un apărător, persoană abilitată să folosească experiența sa judiciară și cunoștințele sale juridice în vederea apărării intereselor legitime ale părților [9, pag.167-168]. Astfel, principiul garantării dreptului la apărare se corelează cu legalitatea procesului și cu aflarea adevărului care asigură cerința stabilirii nevinovăției sau a împrejurărilor favorabile părților. Acesta este rolul și poziția apărătorului avocat (în cazul nostru, reprezentant al părții vătămate minore) care asigură asistența juridică, având statutul de colaborator în aflarea adevărului și soluționarea justă și temeinică a cauzei. Toate aceste componente urmează a fi puse în aplicare într-un proces judiciar în care sunt implicate părți vătămate minore și martori minori. Examinarea cauzelor cu participarea minorilor în instanța de judecată este determinată prin norme generale de drept procesual penal. Totodată, drepturile și interesele acestora sunt protejate și de unele garanții suplimentar instituite care nu înlocuiesc, dar numai completează regulile ce reglementează examinarea dosarelor penale în judecată.

Particularitățile judecării cauzelor cu implicarea persoanelor minore, desigur, se caracterizează, în principal, prin diferențierea condițiilor în care acestea sunt realizate. Fiecare acțiune procesuală a instanței de judecată în pricinile cu participarea minorilor părți vătămate sau martori trebuie să presupună interpretare și instinct bun. Cunoașterea particularităților personale și a celor de vârstă ale minorului parte vătămată sau martor sunt necesare judecătorului pentru:

- 1) a aplica corect normele speciale ale procesului penal ce țin de această categorie de persoane în situația participării lor în procesul de judecată;
- 2) a asigura efectuarea corectă a actelor judecătorești cu participarea minorului [10, pag.9].

Cercul participanților la procesul judiciar pe cazurile în care sunt implicați minori cu statut de martor sau parte vătămată este mult mai larg ca acel al participanților la același proces în privința persoanelor majore. El se formează datorită circumstanțelor concrete ale cauzei și vârstei participanților la proces. În funcție de gradul de participare a acestora la judecarea cauzelor cu implicarea persoanelor minore, poate fi efectuată următoarea clasificare a participanților:

- 1) persoanele pentru care participarea în proces constituie o obligațiune profesională (judecător, procuror, apărător);
- 2) persoanele atrase în proces datorită funcției pe care o ocupă sau cunoștințelor speciale pe care le posedă (expert, specialist, pedagog, psiholog); persoanele pentru care participarea la proces poartă un caracter întâmplător (martor, reprezentant legal) [12, pag.10].

Principalele cerințe înaintate participanților la examinarea judiciară a cauzelor cu participarea minorilor părți vătămate sau martori sunt:

- a) cunoașterea psihologiei infantile și pedagogiei;
- b) prezența experienței profesionale și de viață;
- c) nivelul înalt al culturii comportamentului în cadrul procesului judiciar;
- d) ocolirea, pe cât este posibil, a relațiilor de rivalitate și folosirea celor de complementaritate.

§ 2. Specificul participării avocatului reprezentant al victimei minore și al martorului minor în cadrul ședinței preliminare și părții pregătitoare a ședinței de judecată. Studiarea materialelor cauzei. Dosarul în apărare

Măsura inițială realizată după parvenirea dosarului penal în instanță ține de numirea ședinței preliminare. Fiind asigurată respectarea condițiilor generale ale judecării cauzei penale și participarea părților, ședința preliminară urmărește obiectivul clarificării unui cumul de momente cu referire la punerea pe rol a cauzei penale, la care se atribuie:

- 1) soluționarea cererilor, demersurilor și recuzărilor înaintate;
- 2) trimiterea cauzei după competență sau, după caz, încetarea totală sau parțială a procesului penal;
- 3) suspendarea procesului penal;
- 4) fixarea termenului de judecată;
- 5) numirea cauzei spre judecare.

Cu referire la aspectul care ne interesează, menționăm că partea vătămată poate formula cereri cu privire la latura penală, dar nu și asupra celei civile, iar în cazul unui concurs de infracțiuni sau de infracțiuni conexe, partea vătămată își exercită dreptul numai cu privire la faptele care i-au cauzat vătămarea [8, pag.266].

Drepturile acordate părții vătămate minore cu ocazia ședinței preliminare sunt realizate cu asistența avocatului reprezentant desemnat în acest scop. Avocatul reprezentant al părții vătămate minore intervine prin luarea de cuvânt pentru a se expune asupra cererilor, demersurilor înaintate în interesul persoanei pe care o reprezintă, precum și asupra cererilor, demersurilor celorlalte părți sub aspectul susținerii sau neadmiterii acestora, instanța urmând a se pronunța în privința acestor chestiuni prin încheieri separate sau protocolare incluse în procesul-verbal al ședinței de judecată. Avocatul reprezentant al părții vătămate minore este obligat, de asemenea, să prezinte în ședința preliminară lista probelor pe care urmează să le cerceteze în cadrul judecării cauzei, inclusiv cele care nu au fost cercetate pe parcursul urmăririi penale.

La judecarea cauzei în fond, avocatul reprezentant al părții vătămate va putea solicita în mod repetat prezentarea probelor invocate, în situația în care ele au fost recunoscute impertinente în cadrul ședinței preliminare. În cazul survenirii situației de încetare a procesului penal în cadrul ședinței preliminare, avocatul – reprezentant al părții vătămate minore urmează să intervină în vederea atacării acestei soluții în căile de atac.

În situația suspendării procesului penal, avocatul reprezentant al părții vătămate urmează să intervină în vederea reluării procesului în situația dispariției circumstanțelor care au constituit temeiul suspendării. La fixarea ședinței de judecată, instanța urmează să țină cont de toate împrejurările cauzei și de acei factori de care este dependentă buna desfășurare a procesului. Dacă, ulterior, drept rezultat al studierii materialelor cauzei nu au fost constatate impedimente în vederea desfășurării ședinței de judecată, instanța numește cauza spre judecare. În acest context, ținem a mai menționa că ședința preliminară este realizată în condițiile și ordinea prevăzută pentru partea pregătitoare a ședinței de judecată cu excepțiile prevăzute de art. 352 Cod de procedură penală.

Persoana fizică aflată în starea de minoritate este considerată ca fiind insuficient dezvoltată sub aspect psihic și fizic, situându-se în perioada în care se formează trăsăturile personalității sale. În perioada minorității se dezvoltă capacitatea psihică, discernământul, se acumulează cunoștințe despre viață, inclusiv cele privitoare la normele de conduită socială. Examinarea în judecată a cauzelor cu participanți minori trebuie să dispună de un caracter pregnant educativ și de o largă orientare profilactică. Acest moment presupune pregătirea minuțioasă și organizarea consecventă a desfășurării procesului [7, pag.161]. În afara oricărui grad de risc, partea pregătitoare a ședinței de judecată constituie un sistem dinamic de raporturi juridice și acțiuni care apar între participanții la proces până la începerea cercetării judecătorești. La fel, aceasta este de natură să asigure ordinea și consecutivitatea cercetării judecătorești, toate acțiunile cuprinzând elementele unui raport procesual, legate de anumite consecințe juridice. Obiectivele principale ale acestei etape de examinare judiciară au următoarea direcție:

- 1) a examina obiectiv și la momentul potrivit probele;
- 2) a realiza deplin și efectiv cercetarea judecătorească;
- 3) a îndeplini principiile justiției în condițiile legii;

- 4) a asigura legalitatea;
- 5) a găsi pricina anumitor probleme pentru a preîntâmpina comiterea greșelilor judiciare.

În linii generale, dacă testăm modul în care decurge partea pregătitoare a ședinței de judecată, și anume acea care ține de activitatea de pregătire a procesului judiciar, devine evident că aceasta se realizează plenipotențiar în trei direcții:

- 1) verificarea participării reprezentanților învinuirii și ai apărării;
- 2) determinarea cercului de persoane care urmează să fie audiate în cadrul examinării în judecată a cauzei;
- 3) fixarea locului și timpului examinării cauzei.

În procesul penal, reprezentantul legal reprezintă și apără drepturile și interesele părții vătămate minore. În planul respectiv, reprezentarea nu presupune înlocuirea persoanei reprezentate de către reprezentant. Reprezentantul legal nu activează în locul minorului, ci de rând cu el, poziția procesuală și drepturile fiindu-i derivate de statutul persoanei pe care o reprezintă [13, pag.14-15]. Instanțele judecătorești sunt obligate să respecte strict normele procesului penal, care garantează minorului parte vătămată dreptul la apărare (reprezentarea intereselor de către un avocat).

Dreptul minorului parte vătămată la apărare presupune cumulul acțiunilor avocatului și reprezentantului legal în privința ocrotirii drepturilor personale și intereselor legale ale copilului. Dreptul părții vătămate la apărare este tratat ca o premisă și, de asemenea, ca o condiție de realizare corectă a justiției, o garanție a echității hotărârilor pronunțate de instanță. Drept sarcină importantă a avocatului reprezentant în dosarele cu părți vătămate minore figurează crearea condițiilor favorabile pentru examinarea cauzei și realizarea obligatorie a garanțiilor procesuale ale părții vătămate. Criteriile eficienței reprezentării pe cauzele minorilor părți vătămate se limitează la următoarele aspecte:

- 1) întreaga activitate procesuală a avocatului este orientată spre asigurarea unei reprezentări complexe, atingerea unui rezultat pozitiv și a unei influențe educative asupra inculpatului;
- 2) activitatea avocatului reprezentant decurge în parametri strict stabiliți de lege, cu utilizarea procedeelelor și modalităților legale de apărare;
- 3) avocatul reprezentant ia în considerare întregul spectru de particularități specifice cauzelor cu părți vătămate minore și utilizează la maximum garanțiile suplimentare privind realizarea dreptului la apărare.

La examinarea cauzei penale în instanța de judecată, avocatul reprezentant al părții vătămate minore trebuie să aibă la îndemână dosarul în apărare al părții vătămate. În funcție de specificul asistenței juridice acordate de avocat cu ocazia reprezentării intereselor părții vătămate minore, totuși corectă ar fi denumirea: „**Dosarul în reprezentarea (apărarea) intereselor părții vătămate minore**”. Acest dosar sub aspect orientativ ar urma să înglobeze următoarele aspecte (documente):

- 1) decizia Oficiului Teritorial al CNAJGS privind desemnarea avocatului în vederea reprezentării intereselor minorului parte vătămată;
- 2) copia de pe ordonanța de pornire a urmăririi penale;
- 3) copia ordonanței de recunoaștere în calitate de parte vătămată minoră;
- 4) copia ordonanței de recunoaștere în calitate de parte civilă;

- 5) copia ordonanței de recunoaștere în calitate de reprezentant legal al minorului a unuia dintre părinți;
- 6) copiile ordonanțelor de dispunere a diverselor expertize judiciare cu ocazia efectuării urmăririi penale în cauza penală în care minorul are statut de parte vătămată;
- 7) copiile de pe rapoartele de expertiză judiciară, dispuse în cauza penală în care minorul are statut de parte vătămată;
- 8) copia acțiunii civile dacă aceasta a fost înaintată în cauza penală;
- 9) copiile de pe toate cererile și demersurile înaintate cu ocazia reprezentării intereselor părții-vătămate minore pe durata efectuării urmăririi penale;
- 10) notițele ce țin de activitatea avocatului reprezentant al părții vătămate minore.

Cu ocazia documentării cu materialele cauzei penale în legătură cu finalizarea urmăririi penale, nu este suficient de a face doar unele notițe pe marginea dosarului cu referire la cele mai importante declarații și momente, ci realizarea unei copii de pe întreg dosarul, fie prin utilizarea tehnicii de multiplicare, fie prin fotografierea acestui material. Aceasta ne-ar asigura pe viitor în eventualitatea „pierderii, dosirii, deteriorării, denaturării sau modificării conținutului” anumitor documente de o importanță deosebită pentru dosar.

De asemenea, avocatul care acordă asistență juridică garantată de stat părții vătămate minore sau martorului minor are obligația de a consemna toate acțiunile întreprinse cu ocazia activității pe care o exercită în Registrul serviciilor acordate, aici fiind menționate: acțiunile efectuate la care a participat; datele cu privire la beneficiarul asistenței juridice; data și structura în care a participat la efectuarea acțiunilor procesuale cu ocazia asistenței juridice acordate etc. Dosarul pentru reprezentarea (apărarea) intereselor părții vătămate minore trebuie să includă și o confirmare semnată de partea vătămată în sensul că acestea nu i-au fost solicitate plăți cu ocazia asistenței acordate și faptul că avocatul reprezentat i-a explicat conținutul hotărârilor adoptate, pronunțate cu ocazia finalizării procesului penal, fie la etapa urmăririi penale, fie urmare a examinării cauzei penale în judecată.

§ 3. Participarea în ședința de judecată a copiilor victime și martori în procesele penale

Un rol esențial în cercetarea judecătorească îl are audierea martorilor în scopul verificării informațiilor acumulate pe parcursul urmăririi penale și stabilirii unor noi laturi pentru cauza dată. Depozițiile martorilor fără indicarea sursei de încunoștiințare nu pot figura în calitate de probe, iar în calitate de astfel de surse pot servi perceperea nemijlocită a vreunei împrejurări ce urmează să fie stabilită în cauză sau spusele altor persoane. La interogarea martorului minor, inițial sunt stabilite datele de anchetă ale acestuia, atitudinea față de muncă, studii, comportarea în școală, la locul de muncă etc. De asemenea, urmează a fi clarificată atitudinea acestuia față de inculpat și partea vătămată. Este obligatorie și cercetarea mediului în care acesta a perceput evenimentul, a factorilor ce puteau influența perceperea, a prezenței sau lipsei unei influențe străine, a nivelului și trăsăturilor de memorizare. Cercetarea judecătorească trebuie să se efectueze în așa mod încât să se excludă circumstanțele ce ar putea acționa negativ asupra copilului și care ar putea declanșa comportamentul de „închidere în sine”. De acest aspect este necesar să se țină cont la interogarea părții vătămate și a martorilor. Dacă, după cum s-a arătat anterior,

legea prevede obligativitatea participării pedagogului, psihologului, reprezentantului legal în procesul judiciar în care figurează copii până la vârsta de 18 ani, participarea acestora se impune, respectiv, și la interogarea martorilor până la atingerea vârstei majoratului.

La audierea martorului minor, cea mai utilă se presupune a fi metoda „liberei istorisiri” fără limitări. Obținerea depozițiilor adecvate din partea minorilor constituie un proces anevoios și foarte complicat. Aceștia, de regulă, nu pot expune logic și deplin esența evenimentului perceput. Declarațiile lor pot fi completate de instanța de judecată prin detalizarea interogării și înaintarea întrebărilor concrete, cu luarea în considerare a psihologiei copiilor și adolescenților. Refuzul martorului minor de a oferi depoziții poate fi generat de influențarea lui de persoanele interesate în deznodământul cauzei, de frica răzbnării, nedorința de a strica relațiile cu inculpatul sau prietenii acestuia. În caz de necesitate, instanța de judecată poate sugera minorului metoda explicațiilor (expunerea evenimentelor în ordine logică și cronologică, efectuarea trimiterilor la sursele de informare, indicarea altor probe care confirmă declarațiile oferite).

O importanță principală la interogarea martorilor are clarificarea relațiilor între inculpat, partea vătămată și martori, crearea ambianței pentru oferirea depozițiilor adecvate, respectarea cerințelor legii în privința audierii martorilor în lipsa ori separat de acei care încă nu au fost audiați, iar, în caz de necesitate, în lipsa inculpatului. Prin aceasta se asigură obiectivitatea declarațiilor făcute de martori și înlăturarea influențării lor posibile de către inculpat, partea vătămată sau alte persoane. În scopul obținerii declarațiilor fără acțiunea influenței străine, judecata ia măsuri ca martorii să nu poată comunica între ei până la interogare. Aceasta este foarte important, mai ales atunci când sunt audiate persoane cu vârsta sub 16 ani, care nu sunt preîntâmpinate asupra răspunderii ce o vor purta în caz de oferire cu bună știință a declarațiilor false.

În procesul examinării cauzelor cu minori este foarte important ca avocatul reprezentant să-i explice copilului martor cum ar trebui să se comporte. Ascultarea părții vătămate constituie o modalitate eficientă de stabilire a adevărului doar cu respectarea condiției de formulare corectă și consecventă a întrebărilor adresate și luării în considerare a stării și dispoziției. După caracterul lor, declarațiile părții vătămate constituie o probă primară cu un volum mare de informații. Emoțiile negative ale acesteia afectează perceperea normală a celor întâmplate, împiedică memorizarea și înțelegerea corectă a diferitor circumstanțe, determinând anumite neclarități și greșeli în depoziții. Avocatul reprezentant al părții vătămate minore acordă atenția cuvenită în timpul ascultării acesteia.

După forma sa, ascultarea părții vătămate, practic, nu se deosebește de cea a martorilor. Obiectivitatea declarațiilor părții vătămate este asigurată prin interogarea acesteia înaintea martorilor. Întrucât în doctrină se consideră că darea depozițiilor constituie și un drept, și o obligație a părții vătămate, avocatul reprezentant al părții vătămate minore poate cere ca aceasta să fie interogată în orice moment al cercetării judecătorești.

§ 4. Reprezentarea intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunilor cu ocazia efectuării acțiunilor procesuale în cadrul cercetării judecătorești

Prin reglementarea calității procesuale de „apărător” și a actului procesual de „asistență juridică” și de „reprezentare”, legea de procedură penală face distincție între apă-

rarea făcută personal de părțile din proces, denumită și „autoapărare” sau „apărare materială”, și asistența juridică acordată de un profesionist al dreptului, care are calitatea de avocat, denumită și „apărare formală” sau „tehnică”. De asemenea, mai poate fi făcută distincție între asistența juridică și reprezentare: prin asistența juridică trebuie să se înțeleagă acordarea de consultații, formularea de cereri cu caracter juridic, asistarea părților pe parcursul desfășurării procesului penal și exercitarea drepturilor lor procesuale în prezența acestora, iar reprezentarea constă în exercitarea aceluiași drepturi în temeiul unui mandat de reprezentare [9, pag.176].

În cursul judecătii, apărătorul are dreptul să participe la activitatea procesuală cu părțile pe care le asistă sau le reprezintă. Dreptul de a asista al avocatului este un drept fundamental, izvorând din însăși natura esenței conceptului de apărare. De regulă, apărarea acționează în locul părții prezente la judecată, exercitând dreptul procesual pe care legea i-l acordă acesteia. Apărătorul nu poate, însă, exercita acele drepturi personale ale părții, ca: declarațiile nu pot fi luate decât de la parte, împăcarea este un act personal etc. Alături de asistența juridică, reprezentarea constituie și ea un mijloc eficient și o garanție de realizare a dreptului la apărare. Astfel, avocatul poate fi împuternicit de parte să îndeplinească în numele și în interesul său actele procesuale necesare în vederea apărării drepturilor și intereselor legitime. Conform art.79 Cod de procedură penală, reprezentanții ai victimei, părții vătămate, părții civilmente responsabile sunt persoanele împuternicite de către acestea să le reprezinte interesele în cursul desfășurării procesului în cauză penală. În calitate de reprezentanți ai victimei, părții vătămate, părții civile și părții civilmente responsabile pot participa avocați și alte persoane împuternicite cu asemenea atribuții de către participantul la procesul respectiv, prin procură. În situația unei părți vătămate minore, dreptul acestuia la serviciile unui avocat reprezentant poate fi materializat în urma intervenției reprezentantului legal, în scopul încheierii unui contract de asistență juridică cu un avocat pentru a reprezenta interesele copilului. Același obiectiv poate fi atins și prin solicitarea de către reprezentantul legal a unui avocat care acordă asistență juridică garantată de stat pentru reprezentarea intereselor copilului minor cu statut de parte vătămată în cadrul procesului de judecată. Cererea în acest sens poate fi adresată direct Oficiului Teritorial al CNAJGS sau este depusă în instanța de judecată care, la rândul său, va remite această cerere Oficiului Teritorial în vederea desemnării avocatului solicitat în vederea reprezentării intereselor părții vătămate minore.

În cadrul ședinței de judecată, de serviciile unui avocat reprezentant poate beneficia și minorul cu statut de martor, avocat care poate fi angajat în baza unui contract de asistență juridică sau poate fi desemnat de către Oficiul Teritorial al CNAJGS, în urma „sesizării” directe a acestuia de către reprezentantul legal al copilului martor ori prin cererea depusă instanței de judecată, care va fi redirecționată Oficiului Teritorial. Cu ocazia reprezentării intereselor copilului victimă (parte vătămată) a infracțiunii în cadrul cercetării judecătorești, avocatul reprezentant al acestuia are următoarele drepturi:

- 1) să prezinte documente și alte mijloace de probă pentru a fi anexate la dosarul penal și cercetate în ședință;
- 2) să participe la ședințele de judecată în aceleași condiții în care poate participa persoana reprezentată;
- 3) să atace hotărârile instanței în limitele competenței sale;

4) în ședința de judecată, să-și expună opinia referitor la cererile și propunerile altor participanți la proces, precum și la chestiunile ce se soluționează de către instanță, în măsura în care ele ating interesele persoanei reprezentate;

5) să facă obiecții împotriva acțiunilor nelegitime ale altor participanți la proces, în măsura în care ele ating interesele persoanei reprezentate;

6) să facă obiecții împotriva acțiunilor președintelui ședinței de judecată când acestea se referă la interesele persoanei reprezentate;

7) să intervină cu cereri referitor la audierea părții vătămate minore cu aplicarea modalităților speciale etc.

De asemenea, reprezentantul victimei (părții vătămate) minore, în cazul în care în procură aceasta este specificat, are dreptul de a efectua în numele persoanei reprezentate următoarele acțiuni:

1) să încheie tranzacție de împăcare cu inculpatul;

2) să renunțe la acțiunea intentată de către persoana reprezentată;

3) să primească bunurile sau banii care îi revin persoanei reprezentate în baza hotărârii judecătorești.

Totodată, avocatul reprezentant al părții vătămate minore mai are și obligațiuni cu ocazia realizării operațiunii de reprezentare în cadrul cercetării judecătorești. La acestea se referă:

1) să prezinte instanței documentele care îi confirmă împuternicirile;

2) să se prezinte la citarea instanței pentru a reprezenta interesele persoanei reprezentate;

3) să prezinte la solicitarea instanței documentele de care dispune;

4) să se supună dispozițiilor legale ale președintelui ședinței de judecată;

5) să respecte ordinea stabilită în ședința de judecată.

Cu ocazia reprezentării intereselor unui copil martor, avocatul reprezentant al acestuia poate beneficia de următoarele drepturi:

1) să asiste pe tot parcursul acțiunii procesuale la care participă martorul reprezentat;

2) să-i explice martorului drepturile și obligațiile lui și să atenționeze președintele ședinței asupra încălcărilor legii comise cu ocazia audierii martorului în ședința de judecată;

3) cu permisiunea președintelui ședinței de judecată, să se adreseze, cu întrebări sau observații persoanei ale cărei interese le reprezintă;

4) să intervină cu cereri referitor la audierea martorului minor, cu aplicarea modalităților speciale;

5) să ia cunoștință de conținutul declarațiilor oferite de către martorul minor în ședința de judecată, să ceară completarea lor și să le semneze.

Avocatul-representant al martorului minor este obligat să se supună dispozițiilor legale ale președintelui ședinței de judecată și să respecte ordinea stabilită în ședința de judecată.

s 5. Participarea avocatului reprezentant al (victimei) părții vătămate minore la dezbaterile judiciare. Pledoaria avocatului

Cerințele generale înaintate față de participanții la dezbaterile judiciare constau în concretizarea, obiectivitatea afirmațiilor, în amprenta convingătoare și influența educativă, în crearea unei atmosfere normale pentru desfășurarea procesului judiciar. În

contextul dezbaterilor judiciare, față de avocatul reprezentant al părții vătămate minore este înaintată sarcina susținerii acușării înaintate.

În acest caz, luările de cuvânt ale avocatului reprezentant al părții vătămate minore în baza propriei poziții organizate trebuie să se formeze din următoarele părți componente:

- 1) aprecierea faptei săvârșite de inculpat;
- 2) expunerea circumstanțelor reale ale cauzei în ordinea în care acestea au fost stabilite, legătura lor cu probele examinate în ședința judiciară;
- 3) aprecierea plenitudinii, obiectivității urmăririi penale și examinării probelor în judecată;
- 4) analiza componenței de infracțiune și temeiului încadrării juridice a faptei săvârșite;
- 5) caracterizarea inculpatului;
- 6) poziția în privința gradului și măsurii de sancționare;
- 7) pronunțarea asupra acțiunii civile;
- 8) propunerea în privința pronunțării deciziilor interlocutorii.

În luarea sa de cuvânt, avocatul reprezentant al părții vătămate minore aduce dovezi în privința vinovăției inculpatului. Concluziile acestuia trebuie să fie întemeiate pe probe concrete. În cazul minorilor părți vătămate, cuvântarea avocatului reprezentant se deosebește, în primul rând, prin volumul și particularitățile reflectării anumitor momente, printr-un caracter specific al narațiunii. În timpul aprecierii faptei penale, avocatul reprezentant al părții vătămate minore atrage atenție asupra circumstanțelor ce caracterizează gradul de pericol social al acesteia. Momentul este convingător numai dacă este întemeiat pe anumite fapte sau decurge din ele. De aceea, în discursul său, avocatul face concluzii despre vinovăția concretă a inculpatului și despre aceea ce dăună a pricinuit acesta relațiilor sociale ocrotite de lege.

Analiza circumstanțelor de facto ale cauzei este cea mai complicată și esențială parte a discursului de care profită avocatul reprezentant al părții vătămate. Probele cercetate în instanța de judecată trebuie sistematizate, analizate într-o ordine logico-succesorală. Apreciind dovezile în baza convingerilor personale, întemeiate pe examinarea multilaterală, obiectivă și deplină a tuturor circumstanțelor cauzei, avocatul reprezentant al părții vătămate minore formulează concluziile în privința vinovăției inculpatului și le confirmă prin probe. În baza aprecierii evenimentului infracțional, avocatul reprezentant al părții vătămate minore determină consecințele juridice ale acestuia, convinge instanța de judecată că fapta săvârșită de inculpat este tratată de legea penală ca fiind infracțiune.

Opinia privind măsura de pedeapsă este expusă de avocatul reprezentant al părții vătămate minore cu luarea în considerare a tuturor circumstanțelor care influențează gradul de vinovăție, dar și din necesitatea de individualizare a sancționării. Concluziile avocatului reprezentant al părții vătămate minore privind volumul și caracterul pedepsei, individualizarea acesteia în corespundere cu circumstanțele cauzei și cu persoana inculpatului este cel mai important moment al aplicării normelor juridice. De aceea, este foarte important ca în discursul acestuia să fie aduse argumente în privința măsurii optime de pedeapsă.

Opinia privind restituirea pagubei materiale este expusă de avocatul reprezentant al părții vătămate minore din dovedirea daunei de facto. Susținând acțiunea civilă în timpul discursului său, avocatul-reprezentant al părții vătămate minore reiese din faptul că cerințele de recuperare a daunei se bazează pe faptul cauzării prin infracțiune a prejudiciului material. În același timp, el este legat de poziția părții vătămate în privința volumului acțiunii

nii civile. În discursul avocatului-representant al părții vătămate minore sunt expuse rezulatele examinării cauzei în judecată, sunt analizate probele examinate în ședință, se pronunță concluzii în privința vinovăției inculpatului, cu indicarea legii din care trebuie să reiasă instanța la darea sentinței. Participarea avocatului reprezentant al părții vătămate minore la examinarea cauzelor penale trebuie să ia forma unei dialogări perceptibile copiilor.

s6. Examinarea cauzelor penale cu participarea victimelor (părților vătămate) minore în procedurile speciale

Acordul de recunoaștere a vinovăției este o tranzacție încheiată între procuror, învinuit sau, după caz, inculpatul care și-a dat consimțământul de a recunoaște vina în schimbul unei pedepse reduce. Încheierea acordului de recunoaștere a vinovăției are ca scop soluționarea cauzei penale cât mai rapidă și eficientă cu minimum de cheltuieli materiale și umane cu respectarea înaltelor standarde ale justiției într-o societate democratică. Acordul de recunoaștere a vinovăției se întocmește în scris, cu participarea obligatorie a apărătorului, învinuitului sau inculpatului, **și numai în cazul infracțiunilor ușoare, mai puțin grave și grave.** Art. 504 alin. (1), alin. (2) și art. 508 Cod de procedură penală stabilesc care persoane participă în mod obligatoriu la încheierea acordului de recunoaștere a vinovăției și la dezbateri, din care considerente consimțământul părții vătămate sau civile la încheierea acordului nu se cere.

La examinarea cauzei în procedura acordului de recunoaștere a vinovăției, instanța de judecată se va pronunța asupra acțiunii civile (inclusiv asupra prejudiciului moral) numai în cazul în care inculpatul o recunoaște integral. Dacă inculpatul nu recunoaște acțiunea civilă sau o recunoaște parțial, instanța va proceda în modul prevăzut de art. 225 alin.(3) Cod de procedură penală²³.

O particularitate definitorie a procedurii prevăzute de art. 364¹ Cod de procedură penală „Judecata în baza probelor administrate în faza de urmărire penală” ține de aplicabilitatea acestuia în procesele penale privind toate categoriile de infracțiuni, inclusiv cele pentru săvârșirea cărora este prevăzută detențiunea pe viață. Alin.(1) prevede că, până la începerea cercetării judecătorești, inculpatul poate declara personal, prin *înscris autentic*, că recunoaște săvârșirea faptelor indicate în rechizitoriu și solicită ca judecata să se facă pe baza probelor administrate în faza de urmărire penală. Potrivit textului legal, judecata, cu aplicarea prezentei proceduri, poate avea loc începând cu punerea pe rol a cauzei penale în ședința preliminară, până la încheierea părții pregătitoare a ședinței de judecată când, după caz, sunt formulate și soluționate cererile și demersurile părților.

Cererea, cu solicitarea în cauză, trebuie să fie întocmită de inculpat. Cererea o poate iniția și apărătorul lui, însă înscrisul autentic se va întocmi personal de către inculpat. Dacă o asemenea cerere nu este declarată, președintele ședinței, în temeiul alin. (3), din oficiu, trebuie să explice inculpatului dreptul și procedura de judecare a cauzei penale în ordinea art. 364¹ alin.(1) Cod de procedură penală, despre care se va reflecta în procesul-verbal al ședinței de judecată. După depunerea de către inculpat a înscrisului autentic, președintele ședinței de judecată acordă cuvânt procurorului, părții vătămate, părții civile, părții civilmente responsabile și apărătorului pentru a-și expune opiniile asupra cererii formulate.

²³ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la judecarea cauzelor penale în procedura acordului de recunoaștere a vinovăției”, nr.6 din 24 decembrie 2010.

Legiuitorul, fiind preocupat de asigurarea accesului liber la justiție și garantarea dreptului la apărare în egală măsură tuturor părților în proces, a prevăzut anumite drepturi și pentru partea vătămată. Astfel, atunci când în cauză participă partea vătămată careia prin infracțiune i-au fost cauzate daune materiale sau/și morale, în legătură cu care nu a fost înaintată acțiune civilă, instanța explică dreptul de a se constitui în calitate de parte civilă și de a cere repararea prejudiciului cauzat prin infracțiune. Dacă partea vătămată solicită recunoașterea în calitate de parte civilă, instanța prin încheiere protocolară admite cererea și recunoaște, după caz, în temeiul art. 73 Cod de procedură penală partea civilmente responsabilă, explicându-i acesteia și inculpatului drepturile și obligațiile determinate de exercitarea acțiunii civile în cauza penală. Totodată, instanța va solicita părții civile să-și formuleze pretențiile în aceeași ședință. Ca excepție, partea civilmente responsabilă poate, în latura civilă, propune administrarea de probe care le deține la acel moment și le prezintă instanței. În cazul în care partea civilă nu și-a formulat acțiunea, aceasta nu reprezintă temei de amânare a judecării cauzei. După soluționarea acestei chestiuni, instanța de judecată purcede la cercetarea judecătorească, asigurând executarea prevederilor art. 366 Cod de procedură penală²⁴. În situația examinării cauzei penale în procedura respectivă, toate cererile, demersurile și concluziile care urmează a fi depuse de partea vătămată minoră sunt înaintate de către avocatul reprezentant al acesteia.

§ 7. Reprezentarea intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunilor în cadrul căilor ordinare de atac

La judecarea cauzelor cu părți vătămate minore în ordine de apel și de recurs, verificând legalitatea și temeinicia sentinței atacate, este necesar de a controla: respectarea drepturilor procesuale ale părții vătămate minore, legalitatea obținerii probelor în cauza penală, obiectivitatea circumstanțelor care au fost dovedite în procesul penal, corespunderea și echitatea categoriei pedepsei aplicate inculpatului. Protecția minorilor în procesul penal „se impune... indiferent de calitatea lor – victimă sau infractor – întrucât toți sunt în pericol. Primii, pentru că sunt atinși în integritatea și în moralitatea lor, ceilalți, pentru că riscă să-și compromită viitorul și să piardă tot. Toți au nevoie de o protecție și se constată că aceasta este din ce în ce mai des judiciară. Fie că este vorba despre un minor, victimă a relelor tratamente, fie că este vorba despre un act al unui minor dezorientat, apelul la instanța de judecată reprezintă astăzi mijlocul cel mai potrivit pentru a-l proteja pe primul de o violență îndurată, pe celălalt de o violență exprimată” [5, pag.8].

Apelul constituie o acțiune făcută la o instanță judecătorească superioară, spre a obține anularea unei sentințe date de o instanță inferioară și judecarea în fond a procesului. Apelul este o cale de atac ordinară de reformare cu caracter suspensiv, devolutiv și extensiv [1, pag.5-7], utilizată în procesul penal împotriva hotărârilor nedefinitive pronunțate în prima instanță [3, pag.189]. În procedura penală, la general, și în cauzele cu minori, în special, apelul ar putea fi o garanție în plus pentru o judecată mai adecvată, întrucât este evident că două instanțe de fond vor greși mai puțin decât una singură în privința chestiunilor de fapt sau de drept. În lucrările de specialitate, apelul reprezintă o nouă instituție a dreptului de

²⁴ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la aplicarea prevederilor art.364¹ Cod de procedură penală de către instanțele judecătorești”, nr.13 din 16.12.2013.

procedură penală și o etapă de control al procesului penal contemporan din Moldova [2, pag.22-25]. În ceea ce ține de hotărârile supuse apelului, termenul de declarare a acestuia, procedura examinării și judecării apelului și decizia instanței de apel etc., aceste momente sunt unice atât pentru cauzele penale cu minori (inclusiv părți vătămate), cât și pentru cele în care sunt implicate persoane mature. Totuși, în urma unei investigații atente a cauzelor penale cu părți vătămate care nu au atins majoratul, am putea descoperi și unele particularități specifice apelului. Aici e vorba în primul rând de categoria persoanelor care pot declara apel. Oricum, legea nu cade pe *terra incognita*, deoarece pe lângă partea vătămată ca titulari *ab ovo* al dreptului de apel sunt pomeniți apărătorul și reprezentantul legal al părții vătămate minore (art.401 alin.(2) din Cod de procedură penală).

Referitor la declararea apelului de către apărător (avocatul reprezentant) în interesul părții vătămate minore, apare întrebarea dacă această cale de atac poate fi utilizată numai de către apărătorul care a acordat părții asistență juridică în prima instanță sau de orice avocat angajat de o persoană pentru a reprezenta interesele părții vătămate minore. Răspunsul este în prevederile art. 401 alin. (2) din Codul de procedură penală, în baza căruia legislatorul nu trage vreo linie distinctă între avocatul reprezentant care a prestat asistență juridică în instanța de fond și avocatul reprezentant angajat special, pentru a declara apel împotriva hotărârii instanței de fond. Iată de ce în aplicarea legii au dreptate acei care socot că ar părea alogic să aibă dreptul să declare apel în numele persoanei avocatul care a asigurat acesteia asistență juridică cu rejudecarea cauzei în fond, dar, în schimb, să nu poată declara în numele aceleiași persoane avocatul angajat special pentru a declara apel și, eventual, pentru a asigura asistență juridică cu ocazia apelului. În acest fel s-ar trece peste voința persoanei care dorește să încheie un contract de asistență juridică cu un apărător anumit în vederea declarării apelului [6, pag.120-121].

Bineînțeles că în practica judiciară se întâlnesc situații în care apelul în numele părții vătămate a fost declarat de apărător și instanța îl întreabă pe acesta dacă el își însușește apelul. Considerăm că, din punctul strict al tehnicii și limbajului juridic, în situația în care apelul pentru partea vătămată minoră a fost declarat de avocat, instanța de apel ar trebui să-l întrebe pe cel dintâi dacă are cunoștință despre apelul declarat în numele lui de către avocat și dacă declarația de apel reprezintă voința lui personală.

De o serie de particularități specifice dispune și declararea apelului în cauzele penale cu minori de către reprezentanții legali ai părților vătămate. Declararea aceasta este un drept subiectiv al reprezentanților legali, de care ei pot beneficia din propria inițiativă, indiferent de voința și obiecțiile persoanei reprezentate. Cererea de apel a reprezentantului legal, spre deosebire de cea a altor participanți, poate avea un caracter diferit. Ea poate fi înaintată atât în vederea apărării intereselor părții vătămate minore, cât și pentru atingerea obiectivelor proprii. Momentul este determinat prin faptul că părinții sau alte persoane ce-i înlocuiesc, pe lângă funcția reprezentării, urmăresc și un interes propriu, care uneori nu corespunde intereselor celui reprezentat [11, pag.125].

Partea vătămată minoră nu poate retrage apelul declarat de către reprezentantul său legal, deoarece această interdicție urmărește de fapt ocrotirea minorului și atunci retragerea vizată ar putea avea numai decât efecte nefavorabile pentru el. Momentul are un caracter imperativ, el neputând fi suplinit prin simpla prezență în instanță a reprezentantului legal alături de minorul care face declarația de retragere a apelului [3, pag.251].

La judecarea apelului declarat în cauzele penale cu minori este obligatorie participarea apărătorului, indiferent de voința părții vătămate minore. Actualmente, practica judiciară ține de invitarea obligatorie a reprezentanților legali pentru participarea *pium desiderium* la judecarea apelului în cauzele penale cu minori. Această inițiativă a instanțelor de apel este aplaudabilă, deoarece perceperea nemijlocită a explicațiilor reprezentanților legali contribuie la verificarea legalității și temeiniciei sentințelor pronunțate de prima instanță, ajută la aprecierea corectă a pedepselor în cauzele cu părți vătămate minore. Dacă după examinarea apelului are loc judecata în fond a cauzei cu părți vătămate minore de către instanța de apel sau rejudecarea acesteia după anularea sentinței atacate, este necesară respectarea cu strictețe a tuturor regulilor, garanțiilor și particularităților specifice examinării cauzelor penale cu minori părți vătămate în instanța de judecată.

Recursul este o cale de atac ordinară preponderent de anulare parțial devolutivă, destinată a repara, în principal, erorile de drept comise de instanțele de fond în hotărârile date [3, pag.280]. Înaintarea și examinarea recursului²⁵ în cauzele penale cu părți vătămate minore are multe trăsături și reglementări comune cu apelul declarat pe aceeași categorie de dosare. Oricum, finală rămâne ideea că aprecierile pe care le-am făcut în materialul cu privire la apelul declarat în cauzele penale cu părți vătămate minore sunt aplicabile în cea mai mare parte și în materia recursului.

BIBLIOGRAFIE

1. Dolea Igor. Unele probleme vizînd efortul extensiv al căilor ordinare de atac în procedura penală. În: *Legea și Viața*, Nr. 9, 1997.
2. Martîncic Eugeniu. Procedura de apel în procesul penal. În: *Legea și Viața*, nr. 3, 1997.
3. Mateuț Gheorghîță. Procedura penală. Partea specială. Vol. II. Ed. Lumina Lex. București, 1998.
4. Pop Octavian. Proceduri speciale privind protecția minorului. *Legea și Viața*, iulie, 2004.
5. Pop Octavian. Măsuri de protejare nemijlocită a persoanei minorului. *Legea și Viața*, mai, 2004.
6. Potrivitu Gigel. Cu privire la dreptul apărătorului de a declara apel pentru părțile din procesul penal. În: „*Dreptul*”, Nr. 1. 2001.
7. Rusu Vitalie. Procedura penală în cauzele cu minori. Ed. Pontos. Chișinău, 2004.
8. Sternioală O., Vizdoagă T. Ședința preliminară. În: *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Chișinău, 2013.
9. Ștefănescu Beatrice. Garanțiile juridice ale respectării legii procesual-penale în activitatea de judecată. Ed. Hamangiu. București, 2007.
10. Гуковская Н. И., Долгова А. И., Миньковский Г. М. Расследование и судебное разбирательство дел о преступлениях несовершеннолетних. М., Юридическая литература, 1974.
11. Ландо А. С. Представители несовершеннолетних обвиняемых в уголовном процессе. Саратов, 1977.
12. Леоненко В. В. Судебное производство по делам о преступлениях несовершеннолетних. Киев, 1987.
13. Саркисянц Г. П. Законный представитель несовершеннолетнего обвиняемого в суде. Ташкент, 1985.

²⁵ Despre înaintarea și examinarea recursului în procesul penal a se vedea: Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la practica de examinare a cauzelor penale în ordine de recurs”, nr.27 din 26 decembrie 2000.

METODE DE LUCRU ȘI TEHNICI DE AUDIERE A COPILULUI VICTIMĂ SAU MARTOR ÎN PROCES PENAL

§1. Manifestările traumei la copiii victime ale infracțiunilor.

Victimitatea este un complex potențial de proprietăți psihofizice care determină incapacitatea victimei de a înțelege la timp caracterul acțiunilor infractorului, esența lor etico-morală și consecințele sociale și de a elabora/implementa strategii eficiente de comportament în situații semnificative din punct de vedere comportamental.

Fiind vulnerabili fizic și emoțional, copiii devin cu ușurință victime ale traficului de copii, infracțiuni cu caracter sexual, infracțiuni contra patrimoniului etc.

Pe parcursul vieții, dezvoltarea fiecărui individ implică aspecte bio-psiho-socioculturale. Situațiile practice relevă incidente de victimizare a copiilor ca rezultat al infracțiunilor de trafic, infracțiuni cu caracter sexual, infracțiuni contra vieții și sănătății persoanei, unde consecințele traumei sunt devastatoare și afectează toate aspectele vieții victimei. Trauma cauzată copilului prin infracțiune coincide cu perioadele celei mai critice din viața lui – când se formează părerile despre sine, despre alții și despre lume, când își stabilesc relațiile cu propriile stări și când sunt dobândite abilitățile de cooperare. Ca efect al infracțiunii victima minoră își poate pierde independența și capacitatea de a avea o viață de copil și ulterior de adult corespunzătoare. Efectele traumei cauzate prin infracțiune se pot perpetua pe termen lung atât asupra stării de sănătate fizică și mintală, cât și în privința speranței de viață. Manifestările specifice traumei și internalizarea rolului de victimă se pot accentua atunci când copilul victimă este lipsit de suport afectiv, stigmatizat, etichetat atât în familie, cât și în comunitate.

Deseori infracțiunile asupra copilului pot cauza repercursiuni grave asupra vieții și sănătății fizice și psihice, manifestând diferențe esențiale în aspect comportamental, comparativ cu copiii de aceeași vârstă.

În calitate de avocat trebuie să cunoaștem că deseori copiii victime experimentează un sistem complex de simptome, legat de experiența traumatică. La unii copii, efectele sunt vizibile; alții în schimb își suprimă sentimentele. În unele cazuri avocatul ce apără un copil victimă, ar putea fi tentat să pună la îndoială veridicitatea informațiilor prezentate de el, deoarece din conduita copilului nu se remarcă efectele traumei. Doar psihologul va putea oferi claritate avocatului și sau instanței de judecată în privința manifestării traumei la copilul aflat în asistență și specificului programului de reabilitare. Menționăm că în acest ghid ne-am propus a aborda manifestările specifice traumei cu titlu de suport informațional ce ar putea deveni utile avocaților în procesul asistării copiilor victime. Astfel, se recomandă avocaților să nu ezite să ceară consultația psihologului atunci când în practică apar întrebări în legătură cu conduita copilului victimă și manifestarea traumei.

Sub aspect psihologic, urmările traumei pot condiționa apariția și instalarea sentimentului de frică, anxietate, subestimare, somn dereglat, stări obsesiv compulsive, stres posttraumatic, ideație și comportament suicidal, nivel de agresivitate înalt. În unele cazuri, pentru a camufla și alina trăirile interioare cauzate de traumă, victimele infracțiunii pot recurge la abuz de alcool, consum de droguri, comportament nesănătos (fumat, relații sexuale neprotejate, relații sexuale cu parteneri multipli).

În calitate de avocat trebuie știut că urmările traumei cauzate prin infracțiune și potențialul de reabilitare poartă caracter individual pentru fiecare copil. Unii copii sunt rezilienți, cu o capacitate mare de a se reface în urma abuzului fizic, sexual și psihologic, dacă sunt implicați în programe de reabilitare și dacă primesc grija și suportul de care au nevoie. În schimb pentru alți copii, stresul extrem și trauma provocată prin infracțiune pot determina un efect nedorit pe termen lung, denumit *Sindromul de Stres Posttraumatic*. Stresul posttraumatic este o reacție emoțională în urma trăirii unui șoc și suferințe. Copilul care trăiește stresul posttraumatic denotă trăiri profunde de frică, groază, neputință de a schimba ceva, trăind sentimentul de amenințare permanentă.

§2. Elementele de caracterizare psiho-comportamentală a copiilor victime ale infracțiunilor.

Fiind vulnerabili fizic și emoțional, copiii se regăsesc adesea în postură de victimă a infracțiunilor, în special a celor săvârșite cu violență, ori a infracțiunilor privitoare la viața sexuală. În acest context, copiii dobândesc calitatea procesulă de parte vătămată în procese penale.

Fără a avea pretenția exhaustivității, ne propunem în ceea ce urmează să prezentăm elementele de caracterizare psiho-comportamentală a copiilor victime ale diferitor categorii de infracțiuni – trafic și exploatare sexuală, infracțiuni cu caracter sexual, infracțiuni contra vieții și sănătății persoanei.

Copiii victime ale infracțiunilor de trafic și exploatare sexuală.

În calitate de avocat este util de știut că toți copiii care au fost victime ale exploatării sexuale vor suferi de pe urma consecințelor fizice și psihice.

Sub aspectul sănătății fizice, victimele pot suferi o paletă largă de simptome cum ar fi: dureri de cap, amețeli, dureri de inimă și probleme respiratorii, dureri stomacale și abdominale, boli de piele etc.

Sub aspect comportamental și emoțional, este posibil ca copiii victime ale infracțiunilor de trafic și exploatare sexuală:

- să-și piardă încrederea în sine și în adulți;
- să aibă dificultăți în a relaționa cu ceilalți, inclusiv cu familia, prietenii sau cu colegii de clasă;
- să devină agresivi și nervoși față de cei din jurul lor;
- să dezvolte relații de dependență față de abuzatorii lor;
- să se teamă că nu vor mai fi capabili să ducă o viață normală și că cei din familie și comunitatea lor vor afla ce li s-a întâmplat și de aceea le este frică să se întoarcă acasă;
- să devină hiperactivi etc.

Ca rezultat al stimei de sine scăzute, copiii victime ale traficului și exploatării sexuale sunt vulnerabili la situații exploatare.

Copiii victime ale infracțiunilor privind viața sexuală. Consecințele traumei asupra fiecărui copil sunt particulare, simptomele depinzând de vârsta copilului, de gradul de apropiere relațională față de învinuit/inculpat, de locul de desfășurare a evenimentului, dar și de frecvența situațiilor abuzive.

Este posibil ca victimele infracțiunilor cu caracter sexual să manifeste trăiri emoționale ca:

- culpabilitate, responsabilitate tensionată de păstrare a secretului;
- atașament emoțional față de abuzator și tendința de a-l proteja;
- frică de agresor, dar și de pierdere a afecțiunii adulților;
- degradarea imaginii de sine;
- teamă de deteriorarea sexuală și a reproducerii;
- ostilitate, furie, depresie;
- tendințe suicidare.

Sub aspect comportamental, victimele infracțiunilor cu caracter sexual pot manifesta:

- ostilitate sau agresiune față de alte persoane;
- pierderea deprinderilor sociale;
- nepăsare față de sine;
- postura corpului exprimând copleșire, greutate;
- atitudine protectoare față de părinți.

Literatura de specialitate subliniază faptul că copiii ce au fost victime ale infracțiunilor sexuale în copilărie, la maturitate au dificultăți legate de intimitate, încredere și validare socială. Astfel de probleme pot avea consecințe negative de lungă durată asupra vieții personale a persoanelor abuzate sexual în copilărie.

Copiii victime ale infracțiunilor ce implică violența fizică. Spre regret, în societatea noastră încă mai persistă convingerea că oricare părinte își poate exercita liber dreptul de a-l pedepsi pe copilul său. În aceste condiții, copiii deseori devin victime ale infracțiunilor ce implică acte de violență fizică. De fapt, această realitate sumbră derivă și din convingerile ce promovează bătaia/pedeapsa fizică ca metodă de educație parentală. Pedeapsa fizică poate conduce la traume psihice și variază de la lovirea cu palma până la utilizarea unor obiecte dure, rănirea, legarea, provocarea de arsuri, trasul de păr sau chiar otrăvirea. În măsura în care lovirea produce vătămare, risc substanțial pentru sănătate/integritate corporală, pedeapsa gravă devine abuz fizic. Pedeapsa fizică soldată cu vătămarea corporală a copilului generează pentru copilul victimă consecințe în plan emoțional și social [9, pag. 5-17].

În plan emoțional. Copiii victime ale infracțiunilor ce implică violența fizică manifestă sentimente de inferioritate care persistă și la vârsta adultă. Comunicarea este dificilă, marcată de violență. Violența este trăită ca o modalitate de schimb, ca un atașament interpersonal, mai ales dacă a fost un model parental de agresivitate. În mintea copilului se produce o stranie identificare cu acest model, pentru că violența a fost percepută de copil ca un semn al interesului părintelui față de el [9, pag.5-17].

În plan social. Copilul victimă nu recunoaște, uneori, maltratarea și nu o denunță. Devenind adult, va adopta atitudini masochiste (caută să-și provoace propria suferință).

Victimele infracțiunilor ce implică acte de violență, în special, este cazul infracțiunilor privind viața sexuală sau de trafic, ori violență în familie, pe lângă problemele de sănătate fizică și emoțională, se confruntă cu etichetarea și stigmatizarea socială. Stigmatizarea socială se manifestă prin expunerea mesajelor negative despre vinovăție, lipsă de valoare, comportament „nepotrivit” sau neacceptat social, comunicat în mod direct sau indirect victimelor. În asemenea situații, copiii victime se simt în permanent vinovați de experiența prin care au trecut și de aceea le este foarte greu să vorbească despre actele infracționale îndreptate împotriva lui. În unele cazuri, tăcerea lor este determinată și de opinia comunității în care trăiesc, comunitate care îi vede mai degrabă ca pe niște provocatori sau persoane imorale decât ca pe victime sau ca pe supraviețuitori ai unor experiențe extrem de dureroase. Din aceste motive, dar și din permanenta lor teamă și lipsă de control, copiii victime nu pot vorbi despre întreaga experiență prin care au trecut [9, pag.5-17].

În calitate de avocat este bine de știut că recuperarea și însănătoșirea copiilor care au fost traumatizați prin infracțiune este un proces îndelungat în care este nevoie atât de timp, cât și de asistență de specialitate.

În procesul de asistență a copiilor victime este esențial ca avocații și alți participanți la înfăptuirea justiției să cunoască aceste elemente de caracterizare psiho-comportamentală pentru a facilita comunicarea cu copilul și a evita situațiile de revictimizare în carul procedurilor judiciare.

Se recomandă avocaților ca în procesul de comunicare și expunere în cadrul procedurilor judiciare să aibă grijă ca aprecierile, recomandările și sugestiile formulate să nu lezeze demnitatea și stima de sine a copilului victimă.

§3. Etapele audierii copiilor victime ale infracțiunilor

Pentru buna desfășurare a procesului penal care se derulează în legătură cu un copil, pentru protejarea drepturilor sale procesuale și asigurarea unui climat optim, merit să conducă la prezervarea integrității fizice, psihice și morale a acestuia, se impune respectarea următoarelor etape la audierea victimelor minore:

1. Planificarea audierii – documentarea cu referire la victimă și pregătirea pentru audierea copilului victimă;

2. Pregătirea copilului victimă în vederea audierii;

3. Identificarea locației în care va avea loc audierea;

4. Identificarea persoanelor ce vor participa la audiere – psihologul sau psihopedagogul;

5. Audierea propriu-zisă;

6. Etapa explicațiilor și întrebărilor prealabile;

7. Etapa relatării libere;

8. Etapa adresării de întrebări.

Planificarea audierii – documentarea cu referire la victimă. Planificarea audierii constă în ansamblul activităților desfășurate în prealabil ascultării propriu-zise a copilului victimă. La această etapă activitățile sunt centrate pe asigurarea cadrului tehnic, informativ și psihologic al ascultării, destinat să asigure cele mai bune rezultate ale acesteia. De regulă, acțiunile ce vizează cadrul tehnic și informativ al audierii copilului sunt efectuate de către procuror sau se asigură de către instanța de judecată. În calitate de avocat trebuie știute din timp aspectele legate de pregătirea audierii, trebuie asigu-

rat că procurorul a întreprins toate măsurile pentru a crea victimei un mediu sigur și protectiv în cursul audierii și, dacă e cazul, să se intervină cu remarci sau propuneri.

Pentru a evita traumatizarea secundară a copilului victimă și a facilita obținerea unei declarații relevante, la această etapă este necesar ca victima minoră și reprezentantul ei legal să beneficieze, înainte de audiere, de o pregătire prealabilă. Înainte de a începe audierea, se recomandă avocaților să se asigure că persoana investită cu aceste atribuții a realizat pregătirea copilului pentru audiere.

Pregătirea și documentarea avocatului. În scopul realizării unei audieri complete a copilului victimă și evitării audierii repetate, este necesară, de asemenea, și pregătirea avocatului care va participa la audiere. Indiferent de situație și dincolo de stresul cotidian și profesional, avocatul trebuie să apară la audiere calm, respectuos, receptiv la nevoile copilului, demn în atitudine. La fel, este important ca avocatul care participă la audiere să posede cunoștințe privitoare la: psihologia dezvoltării copilului; consecințele psihosociale ale abuzului asupra copilului; tehnici de intervievare a copilului victimă etc. [10, pag.36].

Totodată, avocatul ce participă la audiere are datoria de a se pregăti pentru această acțiune procesuală. O cerință esențială pentru realizarea unei audieri de succes și identificarea unei strategii optime de asistență pe caz este analiza în prealabil a materialelor (disponibile) ce se referă la copil și la infracțiune. Această pregătire trebuie să privească toate datele și probele referitoare la cazul în speță și să finalizeze cu întocmirea unui plan de ascultare/audiere a victimei.

Pregătirea avocatului pentru audierea copilului victimă sau martor la etapa judecării cauzei impune obligația avocatului de studiere a dosarului.

Studierea dosarului nu înseamnă simpla lecturare a acestuia. Studierea dosarului oferă posibilitatea de reconstituire a evenimentelor care au avut loc în trecut și identificarea elementelor necunoscute care au fost elucidate în cadrul acțiunilor anterioare, studierea atentă a dosarului este temelia unei pledări de succes. [7, pag.8]

Studierea atentă a dosarului oferă avocatului:

1. *informații primare referitoare la persoana celor care urmează a fi audiați în cadrul cercetării judecătorești.* Având în vedere că la faza urmăririi penale în declarațiile celor audiați se consemnează și date cu referire la sex, vârstă, profesie, stare familială, aceste informații devin utile avocatului la formarea unei reprezentări despre persoanele cu care va interacționa în proces și la întocmirea planului de audiere în cadrul cercetării judecătorești a martorilor, părții vătămate, inculpatului etc.;

2. *posibilitatea planificării judicioase a acțiunilor.* Avocatul ce apără interesele copilului victimă, la stabilirea ordinii de cercetare a probelor va trebui să argumenteze în fața instanței necesitatea vizualizării materialului video ce reflectă audierea părții vătămate și a cercetării probelor directe la prima fază;

3. *identificarea lacunelor din declarațiile părții vătămate sau a martorilor pe care va trebui să îi pregătească pentru audierea în ședința de judecată;*

4. *informații cu referire la declarațiile celor audiați la urmărirea penală, care devin utile avocatului în formularea întrebărilor și stabilirea ordinii de adresare a acestora;*

5. *identificarea acțiunilor planificate, dar care nu-și găsesc raționamentul a fi aplicate.* De exemplu, dacă devine cunoscut că reprezentantul legal al copilului victimă sau

martor are studii juridice și a activat în calitate de grefier, nu va fi nevoie să-i explicați cum are loc procesul de judecată.

Studierea dosarului se finalizează cu întocmirea unui plan de acțiuni care va ghida avocatul în cursul cercetării judecătorești.

Întocmirea planului de ascultare a victimei. Planul de ascultare a copilului victimă trasează liniile directorii, fiind alcătuit din momentele ce urmează a fi elucidate prin audierea acesteia. În acest sens, se recomandă a fi analizate informațiile relevante obținute de la copil și/sau reprezentantul legal în cursul interviului, cum ar fi aspectele legate de împrejurările ce au determinat infracțiunea, antecedenta penală a învinuitului/inculpatului, existența/inexistența plângerilor anterioare depuse de victimă sau reprezentantul legal etc. Planul de ascultare este de fapt o foaie de parcurs a ascultării, care îl ghidează pe avocat în cursul audierii. La această etapă avocatul urmează să-și formuleze în scris și întrebările care vor fi date victimei.

În interacțiunea cu victima și reprezentantul legal al acesteia se recomandă avocatului să adopte o atitudine profesionistă de calm, de încurajare și de respect. Totodată, avocatul urmează să creeze copilului și reprezentantului său convingerea că este bine informat și cunoaște toate detaliile speței. O abordare circumspectă, superficială sau autoritară și formalizată poate induce copilului o atitudine de frică, nu una de încredere. În calitate de avocat trebuie să cunoașteți că o mare parte din starea pe care o avem la un moment dat, o transmitem nu numai prin cuvinte, dar și prin gesturi, mimică, poziția corpului, vestimentație. Astfel, înainte de a începe audierea copilului este necesar să vă cenzurați atât limbajul verbal, cât și semnalele corpului. În cursul audierii este util să se evite elementele de mimică și gestică ce transmite mesajul de enervare, irascibilitate, etichetare, de aprobare sau dezaprobare.

În scopul realizării unei audieri eficiente, avocatul care participă la audiere va trebui să se raporteze în primul rând la particularitățile generale de vârstă și la necesitățile speciale de dezvoltare a copilului.

Înainte de a-și formula strategia de caz și a trece la audierea copilului, avocatul ar trebui să culeagă toate informațiile referitoare la persoana copilului, detaliile legate de infracțiunea săvârșită asupra lui, consecințele infracțiunii în plan fizic, emoțional și social, programele de recuperare medicală și psihologică în care a fost implicat copilul etc.

Pregătindu-se pentru audiere, avocatul urmează să aibă o reprezentare clară despre caz și victima minoră pe care o reprezintă.

Pregătirea copilului victimă și a reprezentantului legal în vederea audierii. Pregătirea prealabilă a copilului și a reprezentantului legal constă în informarea lor prealabilă cu referire la sistemul și procedurile judiciare în care va fi implicat.

Pregătirea copilului și a reprezentantului legal reprezintă una dintre măsurile de asistare ce are menirea de a îmbunătăți comunicarea și înțelegerea procedurilor judiciare în care aceștia sunt implicați.

Această fază are următoarele scopuri clar definite:

- evitarea situațiilor de retraumatizare a copiilor intrați în sistemul legal;
- obținerea deschiderii și cooperării copiilor;
- evitarea „contaminării” memoriei copiilor (fie generată de stres, de înțelegeri eronate, alți factori care pot determina distorsiuni) [9, pag.74].

Pregătirea copilului care se audiază în condiții speciale va fi realizată de intervievator și/sau psihologul care îl asistă în proces. În situația în care copilul victimă nu se încadrează în categoria celor ce urmează să fie audiat în condiții speciale, pregătirea copilului va fi realizată de psiholog sau pedagog.

Pentru a se evita revictimizarea copilului și a-i respecta drepturile, înainte de începerea audierii se recomandă avocatului să întrebe psihologul sau intervievatorul dacă victima este pregătită pentru audiere, dacă nu există situații ce ar determina solicitarea amânării efectuării acțiunii procesuale pe motive legate de starea psihologică a copilului.

Copilul victimă și reprezentantul legal au dreptul la informare. Dreptul reprezentantului legal și al copilului victimă la informare include posibilitatea de a primi orice informație pertinentă într-un limbaj familial și accesibil potrivit nivelului de dezvoltare și experienței de viață pe care o are. Pregătirea reprezentantului legal presupune informarea sau consilierea juridică a acestuia cu referire la procedurile judiciare la care va trebui să participe împreună cu copilul său. Avocatul trebuie să informeze reprezentantul legal al victimei cu referire la strategia de caz și să o consulte cu acesta, să explice care sunt drepturile și obligațiile persoanei ce reprezintă interesul copilului în procesul penal.

Având în vedere cele expuse pentru a realiza audierea în condiții de siguranță și încredere, se recomandă:

- să stabiliți o relație de încredere cu reprezentantul legal și copilul victimă pe care îl apărați;
- să informați reprezentantul legal și copilul despre scopul, modalitatea desfășurării și importanța audierii;
- să informați reprezentantul legal și copilul dacă audierea este înregistrată pe suport audio sau video;
- să nu sugestați cu referire la ceea ce urmează să spună copilul la audiere;
- să nu stigmatizați și nu etichetați copilul victimă și pe reprezentantul legal al acestuia;
- să apelați la ajutorul specialistului dacă nu puteți gestiona situația (în aspect de comunicare și interrelaționare cu copilul victimă) și dacă e cazul să informați organul de urmărire penală sau instanța despre necesitatea anunțării unei întreruperi pentru pregătirea copilului.

După ce a luat cunoștință cu materialele cauzei penale, avocatul urmează să informeze reprezentantul legal al copilului cu referire la neclaritățile sau lacunele apărute în declarația unei părți (dacă asemenea neclarități există) pentru a face clarificările respective și pentru a reduce probabilitatea speculațiilor de către apărătorul inculpatului. Aceste precizări se impun deoarece în instrumentarea cauzelor penale, în care copiii apar ca părți vătămate, credibilitatea victimei este deseori pusă sub semnul întrebării.

Pentru a evita traumatizarea sau revictimizarea copilului victimă și a realiza interviul sau audierea în condiții optime, persoanelor care participă la audiere se recomandă:

- să evite crearea pentru copil a situației de confuzie sau teamă;
- să păstreze calmul și să fie tratat cu atenție copilul pe tot parcursul interviului realizat de avocat și pe tot parcursul audierii acestuia;
- să evite încruntările, precum și folosirea unui limbaj al corpului care să-i inducă copilului o atitudine negativă;
- să existe înțelegere față de nevoile primare ale copilului, nevoia de a merge la baie, de a bea ceva, de a nu putea sta nemișcat pentru o perioadă prea lungă;

- să se manifeste o atitudine afectuoasă față de copil, dar să se evite atingerea;
- să se explice cum va fi înregistrată audierea și că trebuie să vorbească rar și clar;
- să fie prezentate celelalte persoane prezente și să se explice copilului ce rol are fiecare;
- să existe sinceritate în legătură cu motivul pentru care este ascultat în procedurile judiciare, precum și în legătură cu contextul unui proces penal, dar folosind un limbaj și cuvinte pe înțelesul copilului;
- să nu se emită judecăți și să nu să se arate neplăcerea în cazul în care copilul dezvăluie detaliile traumei suferite;
- să nu se ofere copilului stimulente pentru faptul că stă de vorba cu apărătorul său;
- să nu fie întrerupt copilul, decât dacă este nevoie de a clarifica o informație pe care a oferit-o;
- să se evite punerea de întrebări care sugerează răspunsul. Se recomandă să se permită copilului să-și spună povestea în felul său și în ritmul său;
- să se evite punerea mai multor întrebări concomitent;
- să se evite întrebări de genul „De ce?”, pentru că acestea îl va face pe copil să se simtă responsabil pentru experiența traumatizantă;
- să se permită copilului să pună orice întrebare pe care el o consideră importantă;
- să se explice copilului că trebuie să fie onest și sincer în răspunsurile sale.

Etapa relatării libere. Relatarea liberă este tehnica de ascultare care constă în expunerea nestingherită a opiniei copilului. Relatarea liberă presupune lăsarea copilului să spună tot ce știe privitor la infracțiunea săvârșită împotriva sa. În timpul relatării libere copilul nu trebuie să fie întrerupt, întrucât minorii își pierd concentrarea mai repede decât adulții. Relatarea liberă reprezintă o serie de avantaje prin aceea că:

- copilul poate relata informații care până la acea dată nu au fost cunoscute și pot deveni utile avocatului în identificarea și fundamentarea strategiei de asistență pe caz;
- poate fi estimată sinceritatea copilului. În acest sens, în cursul audierii urmează să se studieze, să se observe și să se noteze omisiunile, ezitățile, aspectele cu privire la care apar contradicții.

În cursul relatării libere este indicat să se evite sugestiile de orice fel, aprobarea sau dezaprobarea afirmațiilor copilului, precum și manifestările de satisfacție sau mulțumire. Avocatul trebuie să cunoască că atunci când în memoria victimei se înscrie un eveniment, în paralel are loc și înregistrarea stărilor emoționale ce au fost determinate de acel eveniment, în speță de infracțiune. Felul în care are loc memorarea determină și procesul de reactualizare a informațiilor stocate în memoria copilului. Astfel, amintirea și expunerea episoadelor traumatice legate de infracțiune activează atât imaginile din trecut, cât și stările emoționale asociate acestei imagini. În cazul copiilor victime ale infracțiunilor de trafic, exploatare sexuală și violență în familie, reactualizarea episoadelor infracțiunii poate activa și starea de neadecvănță, neajutorare, neliniște, stres, frustrare și conduce la accentuarea sentimentului de inferioritate. În situația în care audierea se face în prezența inculpatului, crește riscul apariției stărilor enunțate, deoarece reactualizarea memoriilor traumatizante poate fi evocată nu doar de repovestire, ci și de prezența abuzutarului în același spațiu cu victima.

Pentru a evita retraumatizarea copilului, se recomandă avocaților să solicite a fi dispusă audierea copiilor victime în condiții speciale, chiar și în cazurile în care clienții nu se încadrează în condițiile de eligibilitate indicate în art. 110¹ Cod de procedură penală.

Etapa adresării de întrebări. După ce copilul victimă a finalizat relatarea, pentru a lămurii cauza sub toate aspectele și a evita reaudierea acestuia, se trece la etapa adresării de întrebări. La această etapă, o importanță deosebită o reprezintă modul de adresare a întrebărilor [9, pag.30]

Această etapă constă în formularea de întrebări pentru clarificarea anumitor circumstanțe importante în crearea tabloului faptic și justa soluționare a cauzei. Este necesar a pune întrebări, deoarece reactualizarea liberă realizată de copii, deși este veridică ca urmare a spontaneității, adeseori este incompletă.

Întrebările adresate copilului victimă trebuie să fie clare, precise și concise, să fie exprimate într-o formă accesibilă, potrivit vârstei, experienței, pregătirii și inteligenței sale. Întrebările vor viza faptele percepute direct de către copil; nu vor conține elemente de intimidare, de punere în dificultate și nu vor fi sugestive [14, pag.156]

În situația în care audierea copilului victimă se va face în condiții speciale, interviuatorul ce participă la audiere va reformula întrebările atunci când au fost adresate într-o formă inaccesibilă acestuia.

Este potrivit ca întrebările să fie ordonate în trei categorii, respectiv:

întrebări generale – sunt cele introductive, fiind utile la stabilirea contactului pozitiv cu victima, la detensionarea atmosferei și captarea încrederii copilului, având, totodată, rolul de a orienta discuția asupra problemelor acestuia;

întrebări deschise – dau posibilitate copilului de a-și prezenta propriul punct de vedere asupra celor petrecute (Ex. „*ce s-a întâmplat când ai stat la unchiul tău la țară?*”), fără ca victimei să i se sugereze un răspuns anume;

întrebări centrate pe oameni și comportamentul acestora, spre exemplu: „*Cum te înțelegi cu unchiul tău Costică?*”; „*Sunt lucruri pe care le face în special cu tine?*”; „*Face el vreodată ceva ce nu îți place?*” și orientate asupra circumstanțelor infracțiunii, cum ar fi: „*Există secrete în familia voastră?*”; „*Ce se întâmplă când mama pleacă la oraș și tu rămâi acasă cu unchiul tău Costică?*”.

Sintetizând recomandările prezentate, în tabelul de mai jos vor fi prezentate câteva recomandări cu referire la formularea întrebărilor pentru copilul victimă al infracțiunii: [3, pag.78-79]

EVITAȚI	FOLOSIȚI
Propoziții lungi; Propoziții complicate; Diateza pasivă (ex.: Ce a fost făcut de el?); Propoziții negative. (ex.: Ce nu i-ai spus mamei?); Întrebări cu mai multe sensuri; Dubla negație (ex.: Nu ți-a spus mama ta să nu ieși afară?); Întrebări ipotetice (ex.: Dacă ești obosit, spune-mi)	Propoziții scurte; Propoziții simple; Diateza activă. (ex.: Ce a făcut el?); Propoziții fără negație (ex.: I-ai spus mamei?); Întrebări cu un singur sens; O singură negație (ex.: A spus mama ta să nu ieși afară?); Abordare directă (ex.: Ești obosit?)

Finalizarea audierii. Încheierea ascultării presupune finalizarea discuției cu copilul. O ascultare reușită va putea fi realizată în condițiile respectării tuturor acestor secvențe ale procesului de ascultare, deși din punct de vedere practic nu este întotdeauna foarte ușor să le urmărim pe toate.

La finalul audierii este indicat ca, pentru ajutorul acordat, copilului să i se mulțumească, să i se spună că a dat dovadă de curaj, a făcut ceea ce trebuia și că a ajutat astfel la înțelegerea a ceea ce s-a petrecut în realitate [9, pag.34].

§5. Valoarea probantă a declarației copilului victimă al unei infracțiuni.

Conform prevederilor art.101 alin.(3) din Codul de procedură penală, nicio probă nu are o valoare dinainte stabilită pentru organul de urmărire penală sau instanța de judecată. Fiecare probă urmează să fie apreciată din punctul de vedere al pertinentei, concludenței, utilității și veridicității ei, iar toate probele în ansamblu – din punctul de vedere al coroborării lor.

Din conținutul normei prezentate rezultă necesitatea examinării declarațiilor copilului victimă prin coroborarea acestora cu celelalte mijloace de probă administrate.

La aprecierea declarațiilor copilului se va ține seama și de factorii care influențează declarația victimei unei infracțiuni, respectiv: [8, pag. 74]

- **modul în care victima a perceput evenimentul** – unele emoții frecvente la copii pot determina denaturarea unor evenimente pe care aceștia le percep. Denaturarea informațiilor poate fi influențată și de afectivitatea, sugestibilitatea și personalitatea victimei minore [5, pag.109];

- **modul în care copilul a păstrat în memorie evenimentul** – trebuie să se țină cont că victima a trăit o experiență traumatizantă. Reamintirea evenimentului traumatizant îi cauzează victimei durere, disconfort. De cele mai multe ori, victima își dorește să uite evenimentul care i-a cauzat durere și să nu își mai amintească;

- **modul în care victima poate să-și amintească evenimentul traumatizant.** În această privință se va ține cont de faptul că copilul nu dispune de o experiență de viață și că gândirea încă nu a ajuns la maturitate, fapt ce afectează perceperea, memoria și redarea evenimentelor;

- **modul în care copilul victimă poate să se exprime.** Calitatea redării evenimentului traumatizant poate fi influențată de particularitățile de dezvoltare a copilului, cultura, gradul de instruire, limbajul, lipsa de experiență, emoția, frica că inculpatul s-ar putea răzbuna;

- **modul în care vrea și este interesat să exprime evenimentul traumatizant.** De multe ori, infracțiunile cu implicarea victimele minore sunt mediatizate în exces în mass-media. În unele cazuri, copilul devine instrumentul părinților sau altor persoane în îngrijirea cărora se află și care uneori încearcă să profite de pe urma infracțiunii a cărei victimă a fost minorul. În asemenea situații apare fenomenul psihologic denumit “schimbare de rol”, care duce la modificarea comportamentului inițial al victimei ca efect al influențelor exercitate de adulți [8, pag. 74].

La aprecierea declarațiilor copiilor victime trebuie să se aibă în vedere că sugestibilitatea și teama îl fac deseori instrumentul celor sub a căror autoritate se află.

Potrivit Rezoluției 2005/20 a Consiliului Economic și Social, greutatea opiniei unui copil va fi evaluată de judecător, în baza vârstei și a maturității sale, putându-se chiar apela la un psiholog expert în asistență calificată cu privire la copii sau la un alt specialist în domeniu.

Prin urmare, declarațiile copilului trebuie verificate prin compararea conținutului acestora cu celelalte mijloace de probă administrate în cauză.

s6. Audierea copilului martor în cadrul procesului penal

Conform art. 90 Cod de procedură penală, martorul este persoana citată în această calitate de organul de urmărire penală sau de instanță, precum și persoana care face declarații, în modul prevăzut de Cod de procedură penală, în calitate de martor. Ca martori pot fi citate persoane care posedă informații cu privire la vreo circumstanță care urmează să fie constatată în cauză.

Trăsăturile psihice caracteristice vârstei și particularitățile individuale de dezvoltare ale martorului pot influența atât percepția și înțelegerea evenimentelor, cât și declarațiile lor. Deseori martorii copii apar în fața organului de urmărire penală sau a instanței de judecată neîncrezuți în sine și în declarațiile lor. Aceste stări pot fi determinate de tendința spre fantezie și gradul înalt de sugestibilitate al copilului martor.

În procedurile penale, personalitatea copiilor ce au calitate de martori interesează sub următoarele aspecte:

- particularitățile de dezvoltare ale copilului în raport cu vârsta;
- gradul de dezvoltare al gândirii;
- trăsăturile de caracter ale martorului;
- interesele predominante cu referire la cazul aflat în examinare;
- starea de sănătate a martorului în momentul perceperii faptei și împrejurările sesizate și percepute de copil;
- mediul în care trăiește copilul.

În unele cazuri este util a cunoaște informații cu privire la familia copilului, cum ar fi profesia și ocupația părinților sau a persoanelor care îngrijesc de copil. Audierea martorului minor trebuie să evite producerea oricărui efect negativ asupra stării psihice a acestuia.

În procesul de audiere a martorului minor sunt susceptibile să apară dificultăți cauzate de teama copilului, generate de frica ca declarațiile sale adevărate să nu atragă răzbunarea persoanelor implicate în cauza examinată. În situațiile în care există presupuneri că martorul minor ar putea fi intimidat sau influențat, se recomandă ca copiii să fie audiați numai după ce se vor lua măsurile ce vor garanta siguranța personală. De exemplu, copilul poate fi audiat după ce a fost plasat în centrul de plasament, unde îi este oferit un mediu sigur și protectiv sau după arestarea persoanei care intimidează martorul.

În calitate de avocat este util a cunoaște că martorii minori pot avea conduite diferite în fața instanței de judecată, fapt pentru care se impune necesitatea de a fi însoțit de reprezentantul său legal care îi va spori gradul de siguranță și încredere în timpul interviului. La fel, pentru a-l ajuta pe martorul copil să înfrunte sfiala și teama generate de interacțiunea cu sistemul de justiție, se impune necesitatea asistării copilului de către psiholog.

§7. Pregătirea reprezentantului legal și a martorilor copii în vederea audierii.

În procesul penal martorul minor este reprezentat de părinți, tutori sau alte persoane învestite de lege cu dreptul de a participa în calitate de reprezentanți legali. Instituția reprezentării martorului minor a fost abordată în Capitolul II la care facem trimitere.

În practică sunt situații când reprezentanții legali ai copiilor martori fac parte din categoria persoanelor care nu au cunoștințe juridice și nu-și pot reprezenta singuri copiii în fața organului de urmărire penală și/sau a instanței de judecată. Pentru astfel de situații, legiuitorul a prevăzut în art.91 alin.(6) Cod de procedură penală că reprezentantul legal al martorului minor are dreptul să invite pentru persoana ale cărei interese le reprezintă un avocat în calitate de reprezentant. Rațiunea creării acestui drept este asigurarea unei apărări calificate din partea unui apărător ales sau avocat ce acordă asistență juridică garantată de stat pentru ca martorul minor să aibă posibilitatea exercitării depline a drepturilor sale procesuale.

Consultația juridică a reprezentantului legal al martorului minor va consta în informarea cu privire la:

- drepturile și obligațiile indicate în art. 91 Cod de procedură penală;
- condițiile și procedura de prestare a asistenței juridice acordate de avocat;
- condițiile și procedura de citare și audiere a copilului martor;
- serviciile și organizațiile care asigură consiliere psihologică sau orice alte forme de asistență copiilor aflați în proceduri judiciare, în funcție de necesitățile acestora;
- serviciile și organizațiile care asigură plasament temporar copiilor aflați în interacțiune cu sistemul de justiție și cu procedura de plasament;

Informațiile indicate vor fi aduse la cunoștința reprezentantului legal al martorului de către avocat, în scris sau verbal, într-o limbă pe care acesta o înțelege. Pentru a se putea dovedi respectarea procedurii de informare a reprezentantului legal al martorului minor, se recomandă ca acest fapt să fie consemnat în scris, iar dovada să se anexeze la dosarul în apărare.

În practică, în special în cazul infracțiunilor grave și deosebit de grave, pot exista tentative de intimidare a martorului minor și a reprezentantului legal al acestuia. Pentru a diminua temerile provocate de amenințările și/sau confruntarea cu inculpatul, se recomandă avocaților ca la prima întâlnire cu clientul să informeze reprezentantul legal și martorul copil (dacă este cazul) despre dreptul de a beneficia de măsuri pentru asigurarea securității martorului, conform Legii nr.105 din 16.05.2008 cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal²⁶.

Prin conduita și prestația sa, avocatul trebuie să transmită copilului și reprezentantului său legal mesajul că este bine pregătit, cunoaște cauza și este disponibil să depună diligența necesară pentru apărarea drepturilor martorului minor. Respectiv, avocatul martorului minor urmează să întreprindă următoarele acțiuni:

- să studieze materialele disponibile pe caz;

²⁶ Publicat la 27.06.2008 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 112-114, art. nr.434, în vigoare din 27.09.2008.

- să cunoască detalii ce țin de starea de sănătate, pregătirea psihologică, experiența anterioară de interacțiune a martorului minor cu sistemul de justiție, relațiile copilului cu părțile din proces și alte informații relevante la caz;
- să întocmească planul de audiere și să elaboreze lista întrebărilor ce urmează a fi adresate martorului;
- să pregătească materialele ce urmează să fie folosite în timpul audierii (după caz).

Legea procesuală a Republicii Moldova nu impune obligativitatea respectării unei proceduri prealabile de pregătire a martorului minor pentru audiere. Însă, pentru a se evita traumatizarea secundară a copilului martor, dar și pentru a obține declarații relevante este deosebit de important ca martorul să fie pregătit în prealabil. Pregătirea copilului martor trebuie să includă informații despre procedura de audiere la care urmează să participe, importanța acestei audieri pentru identificarea și pedepsirea infractorului.

La această fază se recomandă avocatului să explice martorului minor în ce proces a fost chemat și că va fi întrebat ce știe în legătură cu această cauză, precum și care este rolul pe care îl are procurorul, judecătorul și alți participanți în procesul penal. Informațiile cu privire la fazele procesului, rolul copilului în procedura judiciară sunt de natură să reducă stresul și teama de necunoscut. Astfel, cu cât va înțelege mai bine scopul audierii, cu atât copilul va fi mai activ în oferirea de răspunsuri. De asemenea, copilul trebuie încurajat să spună adevărul și asigurat că declarațiile lui sunt importante pentru soluționarea cauzei. Se recomandă avocaților să explice copilului importanța declarațiilor lor și necesitatea de a arăta adevărul, chiar dacă această învederare va fi făcută și de către instanță atunci când explică că martorul minor nu depune jurământ [12, pag.69].

Întrucât legislația procesuală impune înregistrarea audio a ședințelor de judecată, este bine ca atât copilului martor, cât și reprezentantului legal al acestuia să i se aducă la cunoștință această împrejurare. Pentru a reduce stresul și teama că declarațiile copilului vor fi cunoscute și altor persoane (ex. atunci când a fost martor la scene de violență fizică sau sexuală săvârșite asupra unei persoane apropiate și nu dorește să se afle despre aceasta în comunitate), se recomandă a explica copilului și reprezentantului legal că la înregistrarea audio-video au acces doar persoanele implicate în proces și acestea sunt obligate să păstreze confidențialitatea.

La etapa pregătirii copilului trebuie stabilit dacă este pregătit psihic pentru audiere.

Martorii minori pot fi ascuțați prin folosirea oricăror procedee tactice prezentate în acest ghid, însă nu trebuie pierdute din vedere aspectele de natură psihologică ale copiilor care dau particularitate ascultării.

Locul audierii martorilor copii. Din strategia de reformare a justiției, dar și din buna administrare a justiției pentru minori rezultă necesitatea asigurării unor spații adecvate, destinate audierii copiilor implicați în procedurile penale. Această cerință impune amenajarea specială a unor spații adecvate ascultării copilului. Sarcina identificării locației în care va avea loc audierea aparține procurorului în etapa de urmărire penală și instanței de judecată, dar apărătorul poate înainta obiecții și atenționa atunci când audierea se desfășoară într-un mediu neconfortabil și cere înlăturarea inconvenientelor (ex. în situația când audierea se desfășoară în biroul procurorului, în care mai sunt prezente și alte persoane care pot inhiba copilul, avocatul poate cere schimbarea locației sau crearea unui mediu confidențial și sigur în biroul dat, prin eliminarea persoanelor ce sunt străine).

Dacă martorul minor este bolnav, el poate fi ascultat la domiciliu sau la instituția sanitară unde se află internat, iar dacă este grav bolnav, este indicat să se solicite acordul medicului curant [11, pag.152].

Condițiile de audiere specială a martorilor minori vor fi abordate într-un paragraf separat la care facem trimitere.

§8. Ascultarea martorului copil

Conform prevederilor art. 481 alin. (3) Cod de procedură penală, la audierea martorului minor participă reprezentantul lui legal, precum și, după caz, reprezentantul lui conform prevederilor art. 91 și art. 92 ale aceluiași Cod.

Drepturile și obligațiile martorului minor sunt expuse în art. 481¹ Cod de procedură penală. În contextul normei enunțate, martorul minor are următoarele drepturi:

1. să fie reprezentat la toate etapele procesului de un reprezentant legal și un avocat;
2. să fie confidențial în toate etapele procesului penal;
3. să tacă și să nu se incrimineze pe el însuși sau pe rudele sale;
4. să facă declarații în limba lui maternă sau într-o limbă pe care o vorbește;
5. să fie asistat gratuit de un interpret;
6. să dispună de alte drepturi procedurale ale martorului prevăzute de art. 90.

Martorul minor în vârstă de 14–16 ani are dreptul:

1. să recuze interpretul, pedagogul, psihologul implicat la audiere;
2. să refuze participarea reprezentantului său;
3. să scrie personal declarații, cereri, plângeri împotriva ofițerului de urmărire penală, procurorului și instanței de judecată;
4. să fie informat despre toate cererile făcute de reprezentantul lui, precum și să formuleze obiecții asupra acestor acțiuni. În cazul în care, după o discuție în comun, martorul minor nu și-a retras obiecțiile, reprezentantul legal trebuie să-și retragă cererea.

Procedeele tactice ale audierii martorilor copii diferă în funcție de vârsta la care sunt ascultați, de stadiul dezvoltării lor psihosomatice, precum și de particularitățile cauzei [13, pag.73].

Audierea copilului martor presupune realizarea succesivă a următoarelor subetape:

Stabilirea unui raport cu copilul care presupune realizarea unei legături psihologice cu acesta în vederea unei comunicări constructive;

Aducerea la cunoștință a drepturilor procesuale. Dreptul copilului la informare include posibilitatea de a primi orice informație pertinentă într-un limbaj familial și accesibil, potrivit nivelului de dezvoltare și experienței de viață pe care o are, a fi consultat, a avea posibilitatea de a-și exprima opinia și a fi informat asupra consecințelor pe care le poate avea opinia sa. Copilul este avertizat că urmează să spună adevărul. Totodată, copilul urmează să fie informat că declarațiile sale vor fi înregistrate audio. Mijloacele de înregistrare audio-video, utile pentru înregistrarea declarației copilului, nu trebuie să fie împrăștiate pe masă, însă nu trebuie nici ascunse.

Relatarea liberă este tehnica de ascultare care constă în expunerea nestingherită a opiniei copilului. În timpul audierii martorului minor toți participanții la proces urmează să-și adapteze limbajul verbal la nivelul de dezvoltare a copilului și să gestioneze

elementele de limbaj nonverbal, astfel încât să nu transmită mesaje de nemulțumire, grabă, circumspecție sau neîncredere în ceea ce relatează copilul.

Dacă în timpul relatării libere, martorul a făcut declarații complete, nu mai este necesar să i se adreseze întrebări. Totuși, în majoritatea cazurilor, prin relatarea liberă nu se epuizează întregul set de întrebări pregătite de părțile implicate în proces. Mai mult decât atât, copiii oboresc mai repede decât maturii atunci când sunt puși în situația de a povesti anumite fapte și când intervine necesitatea adresării întrebărilor pentru a obține declarații asupra detaliilor legate de infracțiune sau pentru precizarea unor părți ale narațiunii [2, pag.80].

Adresarea de întrebări se referă la formularea de întrebări care urmăresc precizarea procesului concret al comiterii infracțiunii.

Utilizarea forței fizice împotriva unui martor minor, inclusiv aducerea forțată, este interzisă în toate fazele procesului penal.

§9. Consemnarea și evaluarea audierii copilului martor

De regulă, trebuie evitat ca notițele avocatului să fie făcute în timpul relatării libere, pentru a nu întrerupe copilul. În cazul în care avocatul face notițe concomitent cu ascultarea relatării libere, se creează premise de apariție a incongruenței în gândirea copilului audiat, precum și pot interveni blocaje în comunicare, iar minorul ar putea pierde firul relatării. Totodată, în timp ce avocatul se concentrează asupra notițelor, se diminuează posibilitatea de a aprecia exact și corect relatarea.

În context, se recomandă alegerea modalității de consemnare a informațiilor oferite de copilul audiat în funcție de personalitatea acestuia, de capacitatea lui de a formula și transmite mesajul și de disponibilitatea de interacțiune cu avocatul și participanții la proces. Astfel, în situația în care copilul audiat este timid sau necooperant se recomandă să se folosească limbajul stenografic sau să se facă însemnări, care să reprezinte un fel de consemnare prescurtată a relatării, precum și a întrebărilor ce apar în urma celor declarate de către minor.

Aprecierea declarațiilor martorilor constă în stabilirea sincerității și veridicității lor. Sinceritatea declarațiilor martorilor depinde de convingerile acestora că tot ceea ce afirmă reprezintă adevărul.

Veridicitatea declarațiilor reprezintă corespondența între faptele relatate și cele petrecute în realitate.

Declarațiile martorilor minori urmează a fi verificate prin compararea conținutului acestora cu celelalte mijloace de probă administrate în cauză. La aprecierea declarațiilor martorilor se mizează pe buna credință a acestuia. Însă, trebuie să admitem că uneori declarațiile martorilor nu sunt sincere și veridice, dat fiind gradul de sugestionare a copilului și experiența de viață care îi lipsește. La aprecierea declarației martorilor va trebui să se țină cont de toți factorii care influențează psihicul copiilor și, în special de:

- vârsta martorului;
- dezvoltarea fizică, psihică și intelectuală a copilului martor;
- capacitatea de percepere și de înțelegere a evenimentelor;
- capacitatea de memorare și de redare a informațiilor cunoscute de copil despre infracțiunea ce se investighează;

- sugestibilitatea și înclinația spre fantezie [8, pag. 73].

În lumina acestor atitudini, aprecierea declarațiilor martorului minor se va face distinct, de la caz la caz.

§10. Cazurile și condițiile speciale de audiere a martorului și victimei minore

Pentru a proteja copiii cu statut de victime sau martori în cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual, privind traficul de copii sau violența în familie, precum și în alte cazuri în care interesele justiției sau ale minorului o cer, dar și pentru a evita revictimizarea acestora, legiuitorul a introdus în art.110¹ Cod de procedură penală prevederi cu privire la cazurile speciale de audiere a martorului minor. Dat fiind faptul că art.111 alin.(2) Cod de procedură penală stipulează că declarațiile și audierea părții vătămate se fac conform dispozițiilor ce se referă la declarațiile și audierea martorilor, fiind aplicate în mod corespunzător, condițiile de audiere specială indicate în art.110¹ Cod de procedură penală se aplică și la audierea copilului victimă.

Prin introducerea în art.110¹ și prin modificările operate prin Legea nr.163 din 18.07.2014 pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003²⁷ se oferă o garanție în plus copiilor ce interacționează cu sistemul de justiție care asigură totodată respectarea interesului suprem al copilului.

Scopul audierii copilului cu statut de victimă sau martor al infracțiunilor privind viața sexualăsexual, privind traficul de copii sau violența în familie, în condiții special amenajate, prevăzute de art.110¹ Cod de procedură penală, este de a obține de la copil mărturia într-o manieră non-intruzivă, cât mai exact posibil, care va putea ajuta instanța de judecată să adopte o decizie pe cazul examinat.

Audierea în condiții speciale a copiilor victime sau martori contribuie la reducerea victimizării secundare a acestora pe durata urmăririi penale sau a judecării cauzei și la implementarea unui mecanism eficient de protecție a copilului, bazat pe o abordare specializată.

În condițiile normei menționate, audierea victimei sau martorului minor în vârstă de până la 14 ani în cauzele penale privind infracțiunile privind viața sexuală , traficul de copii sau violență în familie se va efectua în condițiile art.109 alin.(5) Cod de procedură penală de către judecătorul de instrucție, în spații special amenajate, dotate cu mijloace de înregistrare audio/video, prin intermediul unui intervievator. Altfel spus, audierea în condiții speciale a copilului victimă sau martor se va face într-o încăpere special amenajată și dotată cu echipament audio-video care este alcătuită din trei camere: de pregătire, de audiere și de vizualizare.

Camera de audiere este acel spațiu special amenajat pentru audierea minorului victimă/martor al infracțiunii în condițiile art.110¹ Cod de procedură penală , având legătură cu camera de vizualizare prin echipamentul de recepție și înregistrare audio/video, în care sunt plasați minorul supus audierii și intervievatorul. În cursul audierii, victima sau martorul minor și intervievatorul se vor afla în camera de audiere separați de judecătorul de instrucție și de celelalte persoane participante la această acțiune procesuală.

²⁷ Publicat la 22.08.2014 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.249-255, art.574.

Camera de vizualizare este un spațiu amenajat pentru audierea minorului victimă/martor al infracțiunii în condițiile art.110¹ Cod de procedură penală , în care sunt plasați participanții la procesul de audiere, cu excepția minorului supus audierii și a intervievatorului. În camera de vizualizare se vor afla judecătorul de instrucție, procurorul, apărătorul bănuțului sau al învinutului, psihologul, grefierul, reprezentantul legal al minorului supus audierii, reprezentantul legal al părții vătămăte și, după caz, alte persoane, în condițiile legii.

Din textul normei citate rezultă că facilitarea procesului de audiere se face de către intervievator. Această modificare a fost operată prin Legea nr.163 din 18.07.2014 pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003, în vigoare din 22 august 2014, fiind înlocuit psihopedagogul cu intervievatorul.

Intervievatorul este persoană invitată într-un proces penal de către organul competent pentru a intermedia audierea minorului victimă sau martor al infracțiunii în condițiile art.110¹ din Codul respectiv. În calitate de intervievator sunt implicate persoane care au studii juridice sau în domeniul psihologiei, special instruite pentru această sarcină. În procesul de audiere a minorului, intervievatorul are statut de specialist.

Având în vedere că modificările cu referire la participarea intervievatorului la audierea copilului martor sau victimă au fost operate relativ curând și există un număr mic de persoane ce posedă nivelul de formare cerut de lege, pentru a se asigura că minorul este asistat de o persoană calificată, înainte de audiere se recomandă să se solicite informații cu referire la formarea/pregătirea intervievatorului.

Până în prezent încă nu este clar cine va forma intervievatorii și unde poate fi găsită lista și datele de contact ale persoanelor autorizate să efectueze asemenea activități. De fapt, sarcina identificării și asigurării prezenței intervievatorului revine procurorului și/sau instanței de judecată. Totuși, dacă se urmărește a fi invitat un anume intervievator, până la publicarea listei cu datele de contact ale persoanelor instruite în acest sens se recomandă adresarea următoarelor Centre:

- **Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii** (Calea Ieșilor nr.61/2, Chișinău, MD-2069 Republica Moldova, tel.: +373 22 75-88-06, 22 75-67-87) pentru a desemna un intervievator ce va putea participa pe caz. Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii este un serviciu de nivel republican, specializat în evaluarea și asistarea copiilor victime ale abuzului;
- **Centrul Internațional "La Strada"** (mun. Chișinău, C.P. 259, tel. +373 22 23-49-06, fax +373 22 23-49-07). Centrul Internațional "La Strada" este un serviciu specializat în evaluarea și asistarea victimelor traficului de ființe umane și ale exploatării sexuale.

Pentru a respecta principiul contradictorialității în procesul penal, în cursul audierii participanții vor adresa întrebări judecătorului de instrucție, care le va transmite intervievatorului în mod verbal, prin intermediul dispozitivelor tehnice, sau în scris, în timpul unei pauze. Așa cum a fost specificat, intervievatorul ce participă la audierea copilului are și sarcina de a facilita comunicarea dintre copilul martor sau victimă și participanții la proces, de a-l sprijini pe copil să depășească sfiala și să prezinte declarații veridice. În alte împrejurări, intervievatorul trebuie să tempereze tendința copilului de a descrie faptele într-o manieră creativă și fantezistă.

Pentru a realiza sarcinile descrise, în caz de necesitate intervievatorul își rezervă dreptul de a reformula întrebările dacă acestea au fost formulate într-un mod care poate trauma victima sau martorul minor, însă fără a schimba esența lor.

În vederea încurajării și responsabilizării copilului victimă sau martor într-un proces penal care la data audierii nu a împlinit vârsta de 14 ani, instanța le va atrage atenția că trebuie să spună adevărul.

Așa cum a fost menționat și în capitolul precedent, ca urmare a experiențelor traumatizante, copiii victime ale infracțiunilor privind viața sexuală, trafic de copii, suferă de o tulburare recunoscută în psihologie ca ”sindromul traumei”.

Sindromul traumei parcurge trei etape:

1. **etapa afectogenă**, care creează copilului încordare emoțională, frică, anxietate și confuzie;
2. **etapa de adaptare emoțional-cognitivă**, ce presupune procesarea interioară a evenimentului psihotraumatizant, cu interpretarea celor întâmplate;
3. **etapa neurotică**, care coincide cu desfășurarea procedurilor judiciare și de urmărire penală care se asociază cu factori psihotraumatizanți suplimentari, generați de interacțiunea cu sistemul de justiție.

Având la bază elemente de psihologia dezvoltării și de caracterizare psiho-comportamentală a copiilor victime ale infracțiunilor, legiuitorul a stipulat în art.110¹ Cod de procedură penală că audierea victimei sau martorului minor trebuie să se efectueze în termene restrânse și în așa mod încât să se evite producerea oricărui efect negativ asupra stării psihice a acestuia.

Declarațiile martorului minor audiat în condițiile art.110¹ se înregistrează prin mijloace audio și video și se consemnează integral într-un proces-verbal întocmit în conformitate cu art. 260 și art. 261 Cod de procedură penală.

După realizarea audierii, judecătorul de instrucție sigilează suportul informațional pe care a fost înregistrată declarația martorului și îl păstrează în original împreună cu copia de pe procesul-verbal al audierii. O copie a înregistrării audio/video și procesul-verbal al audierii se anexează la dosarul penal. În termen de 3 zile din momentul audierii sau nu mai târziu de ziua în care învinuitul s-a prezentat ori a fost adus în mod silit, organul de urmărire penală va aduce la cunoștința bănuितului sau învinuitului procesul-verbal al audierii martorului minor și copia înregistrării audio/video a acesteia, pe marginea căruia întocmindu-se un proces-verbal.

Dacă bănuितul sau învinuitul dorește să-i adreseze întrebări martorului minor, în baza unei cereri motivate este organizată o audiere suplimentară în condițiile prezentului articol. Audierea repetată a minorului trebuie evitată în măsura în care acest lucru este posibil, deoarece prin repovestire victima reactualizează memoriile traumatizante, iar audierea repetată poate avea potential de acutizare a stării emoționale a copilului și a rolului de victimă.

Avocatul trebuie să cunoască că audierea repetată a copilului victimă comportă următoarele dezavantaje:

- copilul victimă poate întâlni dificultăți în redarea verbală a evenimentului traumatizant;

- există riscul ca copilul să-și schimbe declarațiile sau conținutul declarației să fie denaturat. Aceste situații pot fi generate de frica victimei care se intensifică atunci când este pusă față în față cu inculpatul;
- poate fi afectată fidelitatea relatării, în special în situații când între evenimentul traumatic și depunerea declarației în instanță există un interval mare de timp;
- victima este pusă în situația de a retrăi evenimentul traumatizant. Audierea repetată are un efect nociv asupra psihicului incomplet dezvoltat al copilului și asupra dezvoltării sale ulterioare și conduce la revictimizarea minorului;
- copilul poate crede că declarațiile sale sunt puse la îndoială și ar fi tentat să ofere răspunsurile pe care consideră că instanța le așteaptă de la el [8, pag. 75].

În practică pot apărea situații când în momentul audierii nu era identificat un bănuț. După identificarea persoanei și atribuirea acesteia a statutului de bănuț, organul de urmărire penală, în cel mai scurt timp posibil, aduce la cunoștința bănuțului sau a apărătorului acestuia procesul-verbal al audierii, prezentându-i și copia înregistrării audio/video a acesteia. Dacă bănuțul sau apărătorul acestuia dorește să adreseze întrebări minorului, în baza unei cereri motivate se organizează audierea suplimentară a minorului, în condițiile articolului menționat.

În condițiile normei enunțate, concluzionăm că și copiii martori sau victime care au peste 14 ani în cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual, traficul de copii sau violența în familie, precum și în alte cazuri în care interesele justiției sau ale minorului o cer urmează a fi audiați în condițiile speciale stipulate în art. 110¹ Cod de procedură penală.

În situațiile în care victima sau martorul minor, în cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual, traficul de copii sau violență în familie, are o vârstă care nu cade sub incidența art. 110¹ Cod de procedură penală, se recomandă să se solicite instanței ca acesta să fie audiat în condiții speciale.

La argumentarea necesității de audiere a copilului în condiții speciale se recomandă să se facă trimitere la particularitățile de vârstă ale copilului, starea psihică a copilului victimă care este marcată de sindromul stres traumatic, cu afectări emoțional-volitve, relaționare ce sunt condiționate de evenimentele trăite de victima infracțiunii, dar și consecințele negative generate de interacțiunea cu sistemul de justiție. În susținerea argumentelor enunțate, se recomandă să se prezinte rezultatele raportului de evaluare psihologică a copilului victimă sau martor în procesul penal.

Efectuarea evaluării psihologice poate fi solicitată de avocat cu concursul reprezentantului legal al copilului de la serviciul de asistență psihopedagogică (SAP) sau de la ONG-uri specializate în prestarea serviciilor de asistență psihologică.

Asemenea evaluări pot fi solicitate de la servicii specializate, cum ar fi **Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii**²⁸ sau **Centrul Internațional “La Strada”**²⁹.

În solicitarea adresată serviciului urmează a fi specificate circumstanțele relatate de copil cu referire la infracțiuni, agresiuni, violențe sau rele tratamente și ce acțiuni se doresc a fi întreprinse (ex. să realizeze evaluarea psihologică a copilului în vederea confirmării sau infirmării faptului de abuz; să acorde asistență psihologică copilului prin includerea într-un program de terapie, să evalueze copilul martor etc.).

²⁸ <http://cnpac.org.md/>

²⁹ <http://lastrada.md/>

§11. Măsuri pentru asigurarea securității martorului și victimei minore.

Conform prevederilor art. 215 Cod de procedură penală, dacă există temeiuri suficiente de a considera că partea vătămată, martorul sau alte persoane participante la proces, precum și membrii familiei acestora ori rudele apropiate pot fi sau sunt amenințate cu moartea, cu aplicarea violenței, cu deteriorarea sau distrugerea bunurilor ori cu alte acte ilegale, organul de urmărire penală și instanța de judecată sunt obligate să ia măsurile prevăzute de legislație pentru ocrotirea vieții, sănătății, onoarei, demnității și bunurilor acestor persoane, precum și pentru identificarea vinovaților și tragerea lor la răspundere. Această normă este valabilă în egală măsură și martorului și victimei minore.

Cererea privind protecția martorului și a victimei minore poate fi înaintată de avocat și se soluționează de către organul de urmărire penală sau instanță în mod confidențial.

Hotărârea cu privire la asigurarea protecției de stat se remite imediat organului abilitat cu asemenea atribuții prin *Legea privind protecția martorilor și a altor participanți la procesul penal*³⁰.

În practică se întâlnesc situații când copilul victimă a violenței în familie sau infracțiunilor cu caracter sexual în care este învinuit un membru al familie, după depunerea mărturiilor sunt supuși violențelor psihologice. De regulă, aceste presiuni se fac în scopul determinării copilului victimă sau martor de a-și schimba declarațiile.

Copilul victimă a infracțiunilor de violență în familie sau infracțiuni cu caracter sexual se află într-o situație de victimitate ce determină apariția sindromului traumei. Prin actele de violență psihologică și/sau fizică se poate afecta sănătatea psihologică a copilului, generând depresii, sentimentul de frică, anxietate, subestimare, somn dereglat, tulburări alimentare (pofță excesivă sau lipsa poftei de mâncare), sindrom obsesiv compulsiv, stres posttraumatic, idei suicidale, suicid reușit, nivel de agresivitate înalt. Aceste tulburări pot prejudicia în cel mai serios mod integritatea psihică a copilului, dar și modul de interacțiune și comunicare cu oamenii din jur.

Reieșind din cele enunțate, avocatului, i se recomandă să solicite psihologului și/sau autorității tutelare să evalueze situația copilului victimă sau martor în procesul penal și să creeze condiții facilitatorii care ar asigura accesul copilului victimă la servicii specializate de asistență psihologică a copilului victimă. În cererea enunțată, se recomandă să se indice informații cu referire la situația copilului care este revictimizat de către membrii familiei ca efect al declarațiilor făcute în cadrul procesului penal, circumstanțele în care i-au devenit cunoscute aceste detalii. În situația în care, prin informația primită de la autoritatea tutelară sau psihologul ce asistă copilul, se confirmă abuzul psihologic al copilului victimă sau martor în procesul penal, se recomandă avocaților să sesizeze autoritatea tutelară cu referire la acest fapt și să solicite ca instituția enunțată să examineze oportunitatea separării copilului de abuzator prin plasarea acestuia în structura de protecție.

Conform prevederilor Legii nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, violența în familie se poate manifesta și sub forma **violenței psihologice**. În contextul actului normativ enunțat, **violența psihologică** reprezintă impunerea voinței sau a controlului personal, provocare a stărilor de tensiune și de

³⁰ Publicat la 27.06.2008 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.112-114, art. 434; în vigoare din 27.09.2008.

suferință psihică prin ofense, luare în derâdere, înjurare, insultare, poreclire, șantajare, distrugere demonstrativă a obiectelor, prin amenințări verbale, afișare ostentativă a armelor sau prin lovire a animalelor domestice; neglijare; implicare în viața personală; acte de gelozie; impunere a izolării prin detenție, inclusiv în locuința familială; izolare de familie, de comunitate, de prieteni; interzicere a realizării profesionale, interzicere a frecventării instituției de învățământ; deposedare de acte de identitate; privare intenționată de acces la informație; alte acțiuni cu efect similar. Dacă persoanele ce abuzează copilul sunt subiecți ai violenței în familie în sensul Legii nr.45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie³¹, atunci se aplică corespunzător măsurile de protecție a victimelor violenței în familie.

Din moment ce a intervenit pe caz, avocatul ce reprezintă interesele copilului victimă a violenței în familie poate identifica posibile strategii de caz:

- poate depune o plângere la procuror, prin care să solicite pornirea urmăririi penale, în temeiul art.201¹ Cod penal, în legătură cu fapta de violență în familie;
- poate depune o cerere despre comiterea actelor de violență în familie:
 - la organul afacerilor interne;
 - în instanța de judecată;
 - la organul de asistență socială și de protecție a familiei și copilului;
 - la autoritatea administrației publice locale.

Sarcina avocatului care apără interesele copilului victimă a violenței psihologice ca efect a declarațiilor depuse în cadrul procesului penal este de a dovedi prin probe circumstanțele pe care le invocă drept temei al pretențiilor.

Atunci când avocatul reprezintă interesele victimei supuse *violentei psihologice* sau spirituale, sarcina probației devine dificilă, deoarece violența psihologică și spirituală pot fi probate prin declarațiile victimei, dar și prin raportul de evaluare psihologică.

În caz de violență psihologică asupra copilului se recomandă adresarea la **Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii** (Calea Ieșilor nr.61/2, Chișinău, MD 2069 Republica Moldova, tel. +(373 22) 75-88-06; 75-67-87) pentru a solicita efectuarea unei evaluări psihologice a copilului. Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii este un serviciu de nivel republican, specializat în evaluarea și asistarea copiilor victime ale abuzului. Evaluarea psihologică a copilului victimă poate fi efectuată și de Serviciul de asistență psihopedagogică, psihologul școlar.

În practica judiciară din Republica Moldova există precedent³² în care, la demersul procurorului și al reprezentantului legal al părții vătămate, instanța de judecată a dispus prin încheiere a aplica drept măsură de protecție a victimei stabilirea unui regim temporar de vizitare a părții vătămate minore X în Centrul de plasament Z, prin interzicerea vizitelor de orice rude ale inculpatului, pe o perioadă de trei luni.

În cadrul examinării cauzei penale în care ZZ era învinuit în comiterea infracțiunii prevăzute de art.172 alin.(3) lit.a) Cod penal față de fiica sa minoră, procurorul susținut de reprezentantul legal al părții vătămate a înaintat un demers prin care a solicitat emi-

³¹ <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=327246>

³² Notă: pentru a proteja identitatea victimei minore și a respecta principiul confidențialității, nu vor fi indicate numele părții vătămate și al inculpatului, nici denumirea instanței care a examinat cauza enunțată.

terea unei ordonanțe de protecție a victimei minore, plasată în structura de protecție socială în urma scoaterii forțate din familie. În motivarea demersului solicitanții au indicat că după ce partea vătămată a fost audiată în cadrul urmăririi penale, aceasta este vizitată în permanență de rudele inculpatului, fiind supusă unei influențe psihice în vederea modificării depozițiilor sale în cadrul cercetării judecătorești. Audiind participanții la proces și examinând materialele cauzei, instanța a ajuns la concluzia că minoră este supusă unei presiuni psihologice din partea rudelor inculpatului, în vederea modificării depozițiilor, cu scopul de a-l exonera de răspunderea penală pe inculpat și a dispus emiterea unei ordonanțe cu privire la aplicarea măsurii de protecție a victimei, cu stabilirea unui regim temporar de vizitare a părții vătămate minore X în Centrul de plasament Z și interzicerea vizitelor de rudele inculpatului pe o perioadă de trei luni.

BIBLIOGRAFIE

1. Atasiei I., Ivănușcă N., Luca S., Luca C., Măgurianu L., Mighiu C., Muntean D., Stoieneț A., *Justiția pentru minori în interesul superior al copilului. Practici de lucru cu copilul victimă*. Asociația Magistraților Iași, Organizația Salvați Copiii – Filiala Iași, 2008.
2. Bercheșan I., Dumitrașcu N., *Probele și mijloacele de probă*, Editura Ministerului de Interne, București, 1994.
3. Brain M. O., Anke van de Borne, Noten Th., *Combaterea traficului de copii în scopul exploatării sexuale*. Ghid de formare a profesioniștilor apărut în cadrul proiectului implementat de organizația Salvați Copiii România.
4. Budeci A., Chintea Sv., Misail-Nichitin D., *Audierea copiilor victime – martori ai exploatării sexuale comerciale. Îndrumar practic pentru specialiștii implicați în audierea copiilor victime-martori ai exploatării sexuale comerciale*, Centrul Internațional pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada”, Chișinău, 2011.
5. Butoi T.B., Butoi I.T., *Tratat universitar de psihologie judiciară*, Editura Phobos Publishing House, București, 2003.
6. Catană T., Filat C., *Audierea copilului – victimă a abuzului în procesul penal*. Studiu apărut în cadrul proiectului „Copilările fără violență – spre un sistem mai bun de protecție a copilului în Europa de Est” cu suportul Nodoby Children Foundation (Polonia) și OAK Foundation. Chișinău: Centrul Național de Prevenire a Abuzului față de Copii, 2007.
7. Canțer O., *Audierea martorului. Îndrumar pentru avocați*. Chișinău, 2013.
8. Dolea I., Zaharia V., Țurcan A., *Identificarea și protecția copiilor vulnerabili sub vârstă răspunderii penale sau a celor în conflict cu legea penală*. Ed. Cartea juridică, Chișinău, 2013.
9. Mighiu C. ș.a., *Justiția pentru minori în interesul superior al copilului. Practici de lucru cu copilul victimă*. Asociația Salvați Copiii, Filiala Iași, 2008.
10. Luca C., *Audierea copilului abuzat/traficat în procedurile judiciare penale. Perspectiva Psihologică*, în *Justiția pentru minori în interesul superior al copilului. Practici de lucru cu copilul victimă*. Lucrare colectivă, Organizația Salvați Copiii, Filiala Iași, 2008.
11. Rotaru V., Zaharia V. ș.a., *Ghidul avocatului care acoră asistență juridică garantată de către stat copiilor în conflict cu legea*, Chișinău, 2013.
12. Roth-Szamoskozi Maria, *Protecția copilului*, Cluj-Napoca, 1999.
13. Toma D. T., *Psihologia martorului și tactica ascultării*, Editura Focus, București, 2005.
14. Zdrengheta V., Butoi T., Angheta judiciară din perspectivă psihologică.

SERVICII DE ASISTENȚĂ PSIHOLAGICĂ ȘI SOCIALĂ DESTINATE COPIILOR VICTIME ȘI MARTORI AI INFRAȚIUNILOR

§1. Servicii de asistență și reabilitare psihologică

Serviciile destinate copiilor victime și martori în procesele penale reprezintă ansamblul de măsuri și activități efectuate pentru realizarea actului de justiție și/sau satisfacerea necesităților de asistență juridică, psihologică, socială, educațională, medicală ale copilului, în vederea depășirii situațiilor de dificultate generate de interacțiunea cu instituțiile ce fac parte din cadrul sistemului de justiție penală, contravențională și civilă.

Evaluarea psihologică a copiilor victime este o componentă importantă în cadrul procesului penal. Raportul de evaluare psihologică poate oferi instanței informații cu referire la gradul de dezvoltare a copilului, impactul traumei determinat de infracțiune, durata și specificul recuperării terapeutice și evitarea punerii în pericol ulterior sau retraumatizării. Cu regret, instanțele de judecată, dar și procurorii, avocații de la noi dau o importanță minoră evaluărilor psihologice. Pentru a facilita munca avocaților ce apără interesele copiilor victime sau martori în procese penale, am considerat utilă prezentarea serviciilor de asistență psihologică sub aspectul organizării, competenței și modului de sesizare.

Serviciul psihologic școlar. Serviciul de asistență psihologică din instituțiile de învățământ preuniversitar reprezintă o structură organizațională a sistemului de învățământ din Republica Moldova, destinat să asigure prin activități complexe și sistematice dezvoltarea psihică progresivă a copiilor, dezvoltarea capacităților, abilităților și aptitudinilor lor, realizarea posibilităților și profilaxia devierilor posibile.

În prezent în Republica Moldova asistența psihologică, conform statelor confirmate de Ministerul Educației, se realizează doar în licee. Unitățile de psiholog școlar care există în școli primare, gimnazii, licee, diverse centre sau instituții preșcolare sunt instituite de administrația locală sau de unele organizații non-guvernamentale.

Activitatea psihologului școlar la moment se realizează în baza Codului educației și Regulamentului cu privire la asistența psihologică preuniversitară, aprobat în anul 2008 de Colegiul Ministerului Educației și Tineretului.

Serviciul psihologic școlar are ca obiectiv:

- a) evaluarea situației copiilor;
- b) acordarea de asistență psihopedagogică copiilor;
- c) constatarea cerințelor educaționale speciale și elaborarea de recomandări privind măsurile de intervenție și serviciile de sprijin a incluziunii educaționale.

Activitatea psihologului școlar include următoarele direcții de activitate:

- psihoprofilaxia;
- psihodiagnoza și evaluarea psihologică (individuală și de grup);

- consilierea psihologică (individuală și de grup);
- dezvoltarea și remedierea psihologică (individuală și de grup);
- instruirea psihologică;
- consilierea în vederea proiectării carierei profesionale.

Astfel, psihologul școlar:

- acordă asistență psihologică primară copiilor din instituție și părinților acestora;
- oferă suport psihologic în cadrul inspecțiilor, plângerilor și la solicitarea individuală;
- creează climatul psihologic favorabil pentru dezvoltarea copilului;
- acordă susținere psihologică și suport copiilor cu probleme de instruire, emoționale, comportamentale, cât și părinților, cadrelor didactice;
- asigură asistența psihologică copiilor din grupul de risc, după criteriile pedagogic și comportamental. Aprecierea situației de risc se efectuează după criteriile: medical, social, pedagogic, comportamental [5, pag.145-146].

Serviciul de asistență psihopedagogică. Serviciul de asistență psihopedagogică activează în fiecare raion și municipiu și se creează, prin decizia consiliului raional/municipal, ca instituție publică în subordinea direcției generale raionale/municipale învățământ, tineret și sport, în scopul asigurării și respectării drepturilor copiilor la dezvoltare, educație, protecție, (re)integrare și socializare în comunitate.

Serviciul vizat activează în baza Regulamentului-cadru cu privire la organizarea și funcționarea Serviciului raional/municipal de asistență psihopedagogică, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.732 din 16.09.201333.

Obiectivele de bază ale Serviciului asistență psihopedagogică sunt:

- evaluarea complexă și multidisciplinară a dezvoltării copiilor și identificarea timpurie a necesităților specifice ale copiilor;
- acordarea asistenței psihopedagogice copilului aflat în dificultate;
- elaborarea recomandărilor privind traseul educațional și serviciile de suport pentru copii;
- organizarea și acordarea asistenței metodologice în abordarea copiilor cu cerințe educaționale speciale.

În calitate de beneficiari ai Serviciului de asistență psihopedagogică pot fi:

- copiii cu vârste cuprinse între 0 și 18 ani, aflați în dificultate de dezvoltare, de învățare etc.;
- familiile copiilor vizați mai sus;
- specialiștii care lucrează cu copiii aflați în dificultate: cadre didactice, cadre medicale, personal din domeniul asistenței sociale etc.;
- instituțiile de învățământ, autoritățile administrației publice locale, instituțiile medicale, instituțiile de asistență socială etc.

Serviciul de asistență psihopedagogică ia în examinare și acordă asistență cazurilor referite de către instituțiile medicale, instituțiile de învățământ, de asistență socială, părinții sau reprezentanții legali ai copilului, dar examinează și acordă asistență și în cazul adresării personale a elevilor/tinerilor cu vârsta de peste 16 ani.

³³ Publicat la 20.09.2013 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.206-211, art.823.

Serviciul de asistență psihopedagogică este unul mobil și are posibilitate să se deplaseze în localitățile raionului pentru a oferi consiliere psihopedagogică, în condițiile în care la moment numărul de psihologi școlari este mult prea mic și nu cuprinde toate instituțiile de învățământ preuniversitar.

Serviciul de asistență psihopedagogică dezvoltă următoarele programe de asistență specializată:

- a) *servicii de logopedie* – prevenirea și corecția tulburărilor de limbaj, dezvoltarea vocabularului;
- b) *consiliere psihologică individuală* – psihocorecție, îmbunătățirea imaginii de sine, a relațiilor interpersonale, modalități de rezolvare a situațiilor de conflict;
- c) *prevenirea și terapia tulburărilor de dezvoltare* – formarea și dezvoltarea abilităților intelectual-cognitive, motrice, afective, motivaționale;
- d) *consiliere educațională* – sprijin în depășirea dificultăților legate de realizarea obiectivelor educaționale;
- e) *orientare școlară, profesională și socială* – suport în valorificarea potențialului uman pentru armonizarea de sine, accesarea unui program de formare profesională și integrare în societate;
- f) *terapie ocupațională (ergoterapie, artterapie, meloterapie)* – sprijin în dezvoltarea abilităților și comportamentelor de adaptare ce permit satisfacerea nevoilor personale în corelație cu cerințele mediului;
- g) *terapie prin joc* – îmbunătățirea stărilor emoționale, a comunicării și a relaționării prin intermediul jocului;
- h) *kinetoterapie* – ameliorarea dezvoltării motorii și realizarea maximă a potențialului fizic al copilului;
- i) *consiliere socială* – sprijin în dezvoltarea social-adaptativă și inserția socială.

În cadrul Serviciului mai sunt organizate și activități de sprijin, consiliere, educare pentru persoanele care au în îngrijire copii: părinți, reprezentanți legali, asistenți parentali profesioniști, educatori.

§2. Evaluarea psihologică.

Se recomandă avocaților să solicite de la Serviciul de asistență psihopedagogică sau alte servicii specializate în acest domeniu efectuarea unei **evaluări psihologice**, dacă aceasta se va considera utilă în procesul de apărare a copilului victimă sau martor în procesul penal.

Evaluarea complexă se realizează de Serviciu în baza unei cereri scrise depuse de reprezentantul legal al copilului care nu a împlinit vârsta de 18 ani, solicitării instituției de învățământ sau autorității tutelare, dar și demersului scris al avocatului.

Această evaluare se va realiza inclusiv în cazul adresării personale a copiilor cu vârsta de peste 16 ani.

Evaluarea psihologică complexă a copiilor va include:

- stabilirea particularităților individuale ale copilului: emoționale, motorice, cognitive, verbale, sociale etc., identificarea punctelor forte și necesităților speciale de dezvoltare a copilului;

- istoria dezvoltării copilului înainte și după traumă;
- observarea interacțiunii dintre părinte și copil sau alte persoane care pot acorda victimei suport emoțional;
- nararea experiențelor traumatiche de către copil prin intermediul jucăriilor, desenului, povestirilor și altor materiale evocative;
- determinarea programului de recuperare terapeutică și evitarea punerii în pericol ulterior sau retraumatizării.

Domeniile asupra cărora se va centra evaluarea psihologică pot fi: [6, pag. 71-74]

a. circumstanțele traumei – împrejurările în care s-a produs trauma, participării la aceasta, secvențele evenimentelor, modul în care copilul a fost implicat, disponibilitatea părinților și altor persoane de atașament și secvențele după traumă;

b. funcționarea emoțională, socială și cognitivă a copilului – perspectiva asupra funcționării copilului înainte și după traumă, în scopul determinării impactului asupra dezvoltării lui;

c. calitatea relației cu părinții – evenimentele traumatiche pot avea un impact de alinare a relației părinte-copil, fiind agravate de circumstanțe externe, cum ar fi implicarea sistemului de justiție sau plasamentul copilului în structura de protecție socială;

d. declanșatori de reamintire – comportamentul copilului poate fi puternic influențat de stimulenți ai amintirilor traumatiche, provocând copilului imagini intrusiv sau alte experiențe senzoriale ori perceptive;

e. circumstanțe familiale – identificarea contextului familial ajută în determinarea ariilor de reziliență și vulnerabilitate în recuperarea posttraumatică.

Evaluarea psihopedagogică complexă este realizată de către psiholog, psihopedagog în cadrul Serviciului, cu participarea obligatorie a reprezentantului legal, în cazuri specifice aceasta fiind realizată în spații special amenajate.

În urma evaluării, Serviciul elaborează un **raport de evaluare** care conține rezumatul fiecărui tip de evaluare, cu formularea concluziilor și recomandărilor corespunzătoare, precum și concluzia generală a măsurilor de intervenție și a serviciilor de suport pentru asistarea și reabilitarea copilului victimă.

Copiii luați în evidența Serviciului sunt reevaluați cel puțin o dată pe an. În caz de necesitate, Serviciul poate decide evaluarea/reevaluarea cu o altă periodicitate.

Rezultatele evaluării complexe se pot pune la dispoziția instanței pentru a forma o viziune de ansamblu cu privire la gradul de dezvoltare a copilului, impactul traumei asupra copilului determinat de infracțiune, durata și specificul recuperării terapeutice și evitarea punerii în pericol ulterior sau retraumatizării.

§3. Servicii sociale

Din perspectiva asistenței sociale, copiii victime se includ în categoria copiilor *aflați în situație de risc*.

Copil în situație de risc se consideră copilul în privința căruia, ca urmare a evaluării, se constată una sau mai multe din situațiile enunțate:

- copiii sunt supuși violenței;
- copiii sunt neglijăți;
- copiii practică vagabondajul, cerșitul, prostituția;
- copiii sunt lipsiți de îngrijire și supraveghere din partea părinților din cauza absenței acestora de la domiciliu din motive necunoscute;
- părinții au decedat;
- copiii trăiesc în stradă, au fugit ori au fost alungați de acasă;
- părinții refuză să-și exercite obligațiile părintești privind creșterea și îngrijirea copilului;
- copiii au fost abandonați de părinți;
- părinții au fost declarați ca fiind incapabili printr-o hotărâre judecătorească.

Conform prevederilor Legii nr.140 din 14.06.2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți³⁴, în vigoare din 01.01.2014, sarcinile autorității tutelare locale sunt puse în seama primarilor de sate (comune) și de orașe. În contextul legii enunțate, autoritatea tutelară teritorială este reprezentată de secțiile/direcțiile asistență socială și protecție a familiei/Direcția municipală pentru protecția copilului Chișinău.

În municipiile Bălți și Chișinău autoritățile tutelare teritoriale exercită și atribuțiile de autoritate tutelară locală, cu excepția unităților administrativ-teritoriale autonome din componența acestora, în cadrul cărora atribuțiile de autoritate tutelară locală sunt exercitate de primarii unităților administrativ-teritoriale respective.

Reieșind din cele indicate, putem concluziona că copiii victime ale infracțiunilor sunt copiii în situație de risc, care urmează a fi asistați de autoritatea tutelară în temeiul art.6 și art.7 din Legea nr.140 din 14.06.2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți³⁵ care prevăd atribuțiile autorității tutelare locale și teritoriale.

Autoritatea tutelară locală își exercită atribuțiile direct sau prin intermediul specialistului pentru protecția drepturilor copilului angajat în cadrul primăriei.

Serviciul de plasament de urgență pentru copiii aflați în situații de risc. Serviciul oferă un mediu sigur și protectiv pentru copiii aflați în situație de risc, inclusiv pentru copiii victime și martori în procesele penale. Acest Serviciu răspunde rapid situațiilor de criză, acționând în interesul superior al copilului, identificând soluția optimă de tip familie temporară sau permanentă.

Serviciul este destinat mai multor categorii vulnerabile de copii:

- copii victime ale abuzului;
- copii neglijăți;
- copii rătăciți sau care practică cerșitul;
- copii orfani;
- copii ai căror părinți refuză să-și exercite obligațiile părintești.

³⁴ Publicat la 02.08.2013 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.167-172, art. 534, în vigoare din 01.01.2014.

³⁵ Publicat la 02.08.2013 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 167-172, art.nr.534, în vigoare din 01.01.2014.

Activitatea Serviciului de plasament de urgență pentru copiii aflați în situații de risc este coordonată cu autoritatea tutelară teritorială și cu Serviciul de asistență socială, care exercită monitorizarea și evaluarea activității instituției, inclusiv a modalităților de îngrijire și educație a copiilor plasați în instituții.

În calitate de avocat al copilului victimă sau martor în procesul penal, în situația în care există pericolul de abuz fizic și/sau psihologic din partea părinților pentru că minorul a depus mărturie, se va informa autoritatea tutelară cu referire la acest fapt și se va solicita să intervină în vederea evaluării oportunităților de plasare a minorului în Serviciul de plasament de urgență pentru copiii aflați în situații de risc sau altă formă de protecție, cum ar fi asistența parentală profesionistă, casa de tip familial etc.

În cererea prin care se solicită plasamentul copilului, reprezentantul legal este în drept să indice denumirea serviciului de plasament în care consideră că minorul se va afla în siguranță.

BIBLIOGRAFIE

1. Bolboceanu A., Rusnac V. (coord.), *Asistența psihologică în educație: practici naționale și internaționale*, Chișinău, 2013.
2. Budeci A., Chintea Sv., Misail-Nichitin D., *Audierea copiilor victime – martori ai exploatareii sexuale comerciale. Îndrumar practic pentru specialiștii implicați în audierea copiilor victime-martori ai exploatareii sexuale comerciale*. Centrul Internațional pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada”, Chișinău, 2011.
3. Platon C., *Serviciul psihologic școlar*, Ed. Epigraf, Chișinău, 2001.
4. Sîmboteanu D., *Audierea copiilor victime/martori ai abuzului și neglijării*, Ghid pentru profesioniști, Chișinău, 2009.
5. Dolea I., Zaharia V., Țurcan A., *Identificarea și protecția copiilor vulnerabili sub vârsta răspunderii penale sau a celor în conflict cu legea penală*, Ed. Cartea juridică, Chișinău, 2013.
6. Mighiu C. ș.a., *Justiția pentru minori în interesul superior al copilului. Practici de lucru cu copilul victimă*, Asociația Salvați Copiii, Filiala Iași, 2008.
7. Rotaru V., Zaharia V. ș.a., *Ghidul avocatului care acordă asistență juridică garantată de către stat copiilor în conflict cu legea*, Chișinău, 2013.

ACORDAREA ASISTENȚEI JURIDICE COPIILOR VICTIME ÎN CURSUL EXAMINĂRII ACȚIUNII CIVILE ÎN PROCESUL PENAL

§ 1. Înaintarea acțiunii civile în procesul penal în interesele copiilor victime.

Așa cum a fost specificat în capitolele anterioare, prin natura lor copiii sunt deosebit de vulnerabili care sunt mici, mai puțin dezvoltăți sub aspect fizic, intelectual și emoțional, neexperimentați și chiar mai naivi. Dacă sunt victimizați, ei sunt mai puțin capabili să-și expună experiențele și sentimentele în „limbajul puterii”, să se apere singuri, depinzând de adulții din familie și din cercul lor de cunoscuți.

Cazuistica relevă că infracțiunile în care minorii apar cel mai frecvent ca victime sunt cele privitoare la viața sexuală, la integritatea fizică și morală, precum și la libertatea persoanei.

Unul dintre drepturile procesuale ale victimei este de a pleda privitor la prejudiciul care i s-a cauzat prin înaintarea acțiunii civile în procesul penal și recunoașterea ei ca parte civilă.

Cât privește rolul victimelor minore în pornirea procesului penal și înaintarea acțiunii civile, acestea au la dispoziție aceleași mijloace de sesizare și de realizare a drepturilor procedurale ca și persoanele adulte. Specific pentru minori este lipsa capacității de exercițiu până la vârsta de 14 ani sau capacitatea restrânsă (între 14 și 18 ani).

Capacitatea de a-și exercita în volum deplin, personal sau printr-un reprezentant drepturile și obligațiile procedurale în judecată (capacitatea de exercițiu a drepturilor procedurale civile) o au persoanele fizice de la vârsta de 18 ani. Actele de procedură efectuate de minorii cu vârste cuprinse între 14 și 18 ani sunt lovite de nulitate relativă.

Minorul care a atins vârsta de 16 ani poate să-și exercite personal drepturile procedurale și să-și îndeplinească obligațiile procedurale de sine stătător, în cazul declarării capacității depline de exercițiu (emancipării) sau încheierii căsătoriei. Drepturile, libertățile și interesele legitime ale minorilor cu vârsta între 14 și 18 ani, precum și ale adulților limitați în capacitatea de exercițiu sunt apărate în instanța judecătorească de părinții, înfietorii sau curatorii lor, instanța fiind obligată să introducă în astfel de pricini minorii sau adulții limitați în capacitatea de exercițiu (art. 58 Codul de procedură civilă al Republicii Moldova).

În această ordine de idei, în cazul în care minorul nu are capacitate de exercițiu, își exercită dreptul de a sesiza comiterea unei fapte penale și își realizează dreptul de a înainta acțiune civilă în procesul penal prin reprezentanții legali sau cu acordul acestora dacă capacitatea de exercițiu este restrânsă.

Acțiunea civilă în procesul penal își are izvorul în săvârșirea infracțiunii. Întrucât prin aceeași faptă s-a încălcat atât norma de drept penal, cât și norma de drept civil, există temeuri juridice ca fapta să atragă atât răspunderea penală, cât și răspunderea civilă.

Conform art. 219 Cod de procedură penală , acțiunea civilă în procesul penal poate fi intentată la cererea persoanelor fizice sau juridice cărora le-au fost cauzate prejudicii materiale, morale sau, după caz, le-a fost adusă daună reputației profesionale nemijlocit prin fapta (acțiunea sau inacțiunea) interzisă de legea penală sau în legătură cu săvârșirea acesteia.

Deși acțiunea civilă își are izvorul într-o infracțiune, suportul său legal îl găsim în normele de drept civil, fiind considerată instituție de procedură penală numai în măsura în care se exercită într-un proces penal.

Potrivit art. 1398 din Codul civil, cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repare prejudiciul patrimonial, iar în cazurile prevăzute de lege, și prejudiciul moral cauzat prin acțiune sau omisiune.

Dacă prejudiciul provocat este urmarea unei infracțiuni, odată cu pornirea procesului penal se naște și un drept la acțiunea civilă.

În cazul copiilor victime ale infracțiunilor, dreptul la intentarea acțiunii civile se exercită prin reprezentantul legal. Legiuitorul a prevăzut și situația când minorul nu poate fi reprezentat de părinți, investind autoritățile tutelare cu dreptul de a reprezenta interesele copilului victimă a infracțiunii. Aspectele legate de instituția reprezentării copilului în cadrul procesului penal și civil au fost abordate în Capitolul II și pentru a evita repetările se face referință la acest capitol.

Deși reprezentanții legali ai minorilor exercită acțiunea civilă în interesul acestora, acțiunea nu le conferă nici calitatea de subiecți activi ai acțiunii civile, și nici poziția procesuală de parte civilă.

Participarea autorității tutelare în calitate de reclamant care acționează în interesele minorului victimă într-un proces penal, este determinată de obligațiile funcționale impuse acestor subiecți și contribuie la valorificarea dreptului victimei de a intenta acțiune civilă în cadrul procesului penal.

În practică apar diverse neclarități la identificarea și stabilirea autorității tutelare competente să reprezinte interesele minorului victimă într-un proces penal. Prin adoptarea Legii nr. 140 din 14.06.2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți, legiuitorul a oferit o claritate în ceea ce privește autoritățile și structurile responsabile de aplicarea procedurilor de protecția a copiilor. Conform art.7 lit.h) din Legea menționată, autoritatea tutelară teritorială prin intermediul secțiilor/direcțiilor asistență socială și protecție a familiei/Direcției municipale pentru protecția copilului Chișinău asigură reprezentarea intereselor și a drepturilor copiilor în instanța de judecată.

Având la bază norma legală citată, concluzionăm că interesele victimei minore într-un proces penal și dreptul de a înainta acțiune civilă în interesul acesteia revine autorității tutelare teritoriale, în situația în care aceasta a fost recunoscută în modul stipulat de lege în calitate de reprezentant legal al minorului.

Autoritatea tutelară este în drept să înainteze acțiune civilă într-un proces penal în interesul victimei minore și în situația în care aceasta se află în evidența instituției cu statut de copil rămas fără ocrotire părintească sau copil rămas temporar fără ocrotire părintească. Categoriile de minori care dobândesc statut de copil rămas fără ocrotire părintească sau rămas temporar fără ocrotire părintească sunt indicate în art. 15 și, respectiv, art. 14

din Legea nr.140 din 14.06.2013. În situațiile în care autoritatea tutelară a înaintat acțiuni civile în interesele minorului victimă într-un proces penal, iar în timpul examinării cauzei acestuia i-a fost retras statutul de copil rămas temporar fără ocrotire părintească în conformitate cu art.14 alin.(2) din Legea menționată, instanța urmează să soluționeze problema intervenirii în proces a părinților ce vor reprezenta interesele copiilor lor.

Reprezentanții legali ai copilului victimă, pentru a înainta acțiunea civilă în cadrul procesului penal, urmează să se convingă de existența condițiilor pentru depunerea acțiunii civile, și anume:

1. **Infrațiunea trebuie să producă o anumită pagubă.** Această condiție are în vedere faptul că, prin natura urmărilor pe care le au, nu toate infracțiunile sunt generatoare de prejudicii și nu în orice proces poate fi exercitată și acțiunea civilă [1, pag.38];

2. **Între infracțiunea săvârșită și prejudiciu să existe raport de cauzalitate.** O persoană poate fi trasă la răspundere juridică, în general și la o răspundere civilă, în special, numai dacă între fapta sa și efectul produs există, în mod obiectiv, un raport de cauzalitate [1, pag.38];

3. **Prejudiciul trebuie să fie cert.** Această condiție impune ca acțiunea civilă să fie exercitată pentru recuperarea unui prejudiciu sigur, atât sub aspectul existenței sale, cât și sub aspectul posibilităților de evaluare [14, pag.189]. Caracterul cert al prejudiciului înseamnă că acesta este un prejudiciu sigur, s-a produs în realitate și poate fi evaluat [2, pag.390];

4. **Prejudiciul să nu fi fost reparat.** Repararea prejudiciului cauzat prin infracțiune nu exclude posibilitatea exercitării acțiunii civile în procesul penal. O asemenea concluzie se degajă deoarece trebuie avut în vedere dacă prejudiciul a fost acoperit integral sau parțial și, de asemenea, trebuie văzut titlul cu care prejudiciul a fost acoperit [1, pag.38];

5. **Să existe o manifestare de voință din partea celui vătămat** (*constituirea ca parte civilă*). Această manifestare de voință este o condiție specifică exercitării acțiunii civile în procesul penal, iar ea se realizează prin constituirea ca parte civilă. Condiția are în vedere caracterul disponibil al acțiunii civile, în lipsa acestei manifestări de voință exprese procesul penal rezolvând numai latura penală a cauzei [4, pag.42].

Pornirea și exercitarea acțiunii civile în cadrul procesului penal depind de voința persoanei în dauna căreia s-a produs paguba ca urmare a infracțiunii comise. Aceleași concluzii rezidă din prevederile art. 219 Cod de procedură penală , în cadrul căruia se stipulează că „acțiunea civilă în procesul penal poate fi intentată la cererea persoanelor fizice sau juridice cărora le-au fost cauzate prejudicii...”. Astfel, intentarea acțiunii civile reprezintă un drept, nu și o obligație.

Caracterul disponibil al acțiunii civile se manifestă și în dreptul de retragere a acțiunii civile intentate. Partea civilă poate retrage acțiunea civilă în orice moment al procesului penal, însă nu mai târziu de retragerea completului de judecată în camera de deliberare pentru soluționarea în fond a cauzei (art. 224 Cod de procedură penală).

Exercitarea acțiunii civile se face fie prin alăturarea acțiunii civile procesului penal, fie în fața instanței civile, în cadrul unui proces civil separat. Ca și în procesul civil, în procesul penal se menține principiul disponibilității de exercitare a acțiunii civile. În

cazul copiilor victime, dreptul de decizie în alegerea uneia dintre aceste posibilități revine reprezentantului legal, care are dreptul de opțiune în desemnarea căii prin intermediul căreia înțelege să valorifice dreptul său la despăgubire.

Reprezentanții minorului sunt în drept de a înainta acțiune civilă în procesul penal în baza unei cereri scrise în orice moment de la pornirea procesului penal până la terminarea cercetării judecătorești (art.221 Cod de procedură penală).

Totodată, există posibilitatea procesuală a reprezentantului legal al minorului de a încheia o tranzacție sau un acord de mediere cu privire la daune; de asemenea, inculpatul, cu acordul părții responsabile civilmente, va putea recunoaște pretențiile părții civile.

§2. Despăgubiri pentru prejudiciul moral cauzat victimei minore prin infracțiune.

Acțiunea privind repararea prejudiciului cauzat prin infracțiune este, în esență, o instituție de drept civil, însă poate deveni o instituție a dreptului procesual penal, în măsura în care este exercitată în cadrul unui proces penal. În raport cu această particularitate, acțiunea privind repararea prejudiciului cauzat copilului victimă, exercitată în procesul penal nu poate avea ca obiect decât repararea prejudiciului moral cauzat prin infracțiune și a celui material, dacă este cazul. Să presupunem că reprezentații interesele unui copil victimă a unei infracțiuni de viol. Această faptă este susceptibilă de a produce atât prejudicii morale, cât și materiale. În situația în care reprezentantul legal al copilului victimă își manifestă disponibilitatea înaintării acțiunii civile în cadrul procesului penal, obiectul acestei acțiuni va fi acordarea despăgubirii pentru prejudiciul moral și material. De multe ori în urma actelor de viol victima poate rămâne însărcinată. Dacă ca rezultat al violului victima a născut un copil, atunci acțiunea civilă înaintată în cadrul procesului penal nu poate avea ca obiect, în afara daunelor materiale/morale și constatarea paternității copilului născut în urma violului. Într-o astfel de situație se poate înainta în cadrul unui proces civil distinct o cerere cu privire la stabilirea paternității.

Atunci când apărăm interesele copilului victimă a unei infracțiuni, nu putem să facem acest lucru fără să încercăm a ne întreba: poate avea copilul victimă o viață normală după traumatismul produs prin infracțiune? Dacă studiem literatura de specialitate vedem că șansele de reabilitare depind de persoanalitatea victimei, vârsta acesteia, existența/inexistența persoanelor de suport, de calitatea asistenței primite după producerea infracțiunii și de mulți alți factori. Unele victime își revin total ori parțial, există însă și multe situații în care victimele suportă consecințe grave și iremediabile.

Pentru a fi explicit și a oferi instanței o claritate, la etapa pregătirii proiectului acțiunii civile ce urmează a fi intentată în cadrul procesului penal, se recomandă documentarea privind consecințele și efectele infracțiunii asupra copilului.

Consecințele suferite de victime pot fi de ordin material, fizic, social și moral (psihologic). Nu toate infracțiunile produc consecințele expuse mai sus. Spre exemplu, actele de violență săvârșite asupra copilului care s-au soldat cu vătămare corporală gravă pot produce consecințe de ordin moral (imposibilitatea frecventării instituției de învățământ, care limitează posibilitatea de dezvoltare personală), fizico-biologice, cum ar fi pierderea auzului, de ordin material – pierderea unor posibile venituri periodice, psi-

ho-sociale – apariția tulburărilor de memorie și de comportament. Infracțiunile contra patrimoniului, de exemplu furtul, rareori determină consecințe de ordin nematerial.

Printre consecințele cele mai frecvente determinate de comiterea infracțiunilor se numără prejudiciul de natură materială. Astfel, în cazul infracțiunilor contra patrimoniului victima pierde o valoare materială echivalentă cu valoarea de circulație a bunului în cauză. Prejudiciile materiale se pot produce și în cazul infracțiunilor contra persoanei. Spre exemplu, în situația vătămării corporale soldată cu pierderea capacității de muncă are loc diminuarea sau pierderea veniturilor victimei. De asemenea, victima poate face cheltuieli medicale, cum ar fi cumpărarea de medicamente, proteze etc.

Analiza consecințelor rezultate din infracțiune devine utilă avocatului la identificarea strategiei de caz cu referire la argumentarea cuantumului despăgubirii pentru prejudiciul moral și material (dacă este cazul) rezultat din infracțiune.

În această ordine de idei, amintim că prejudiciul constituie consecințele negative cu caracter patrimonial sau nepatrimonial (moral) ale faptei ilicite, apărute ca urmare a lezării drepturilor subiective. În funcție de posibilitatea evaluării, deosebim prejudiciu moral și prejudiciu patrimonial.

După cum rezultă din art. 1422 alin.(1) din Codul civil, prejudiciul moral se compensează numai atunci când a fost cauzat prin fapte ce lezează drepturile personale nepatrimoniale ale persoanei vătămate.

Dacă în privința prejudiciului patrimonial lucrurile sunt clare, cât privește prejudiciul moral chiar dacă este tot mai des invocat, trebuie să recunoaștem că în practică deseori apar dificultăți în determinarea mărimii acestuia și administrării probelor, fapt pentru care am considerat util abordarea acestui subiect.

De cele mai multe ori atunci când formulăm o acțiune civilă, în procesul penal apar incertitudini de ordin terminologic cu referire la solicitarea „prejudiciului moral” sau a „daunelor morale”, cerem „acordarea sau repararea prejudiciului moral”. În esență toate aceste formulări au drept scop despăgubirea victimei pentru prejudiciul moral și recomandăm folosirea termenului *despăgubire a prejudiciului moral* întrucât în Codul civil acest termen generic poate fi utilizat pentru toate cazurile de răspundere.

Prejudiciul moral rezultă din art.1422 Cc și include două componente, și anume suferințele fizice și psihice (morale) pe care le-a suportat copilul victimă în urma infracțiunii.

Sistemul Codului civil se bazează pe principiul general al repunerii victimei în situația în care era înainte de săvârșirea faptei. În cazurile în care prin infracțiune victimei i-a fost cauzat un prejudiciu patrimonial, atunci prin admiterea acțiunii civile aceasta ar putea fi repusă în situația în care era până la comiterea faptei prejudiciabile. Pot exista cazuri când victima a fost deposedată de un bun ce prezenta pentru ea o valoare morală inestimabilă care îi provoacă suferințe fizice.

Mult mai complexe sunt lucrurile atunci când prin infracțiune copilului victimă i-au fost cauzate suferințe fizice și psihice pentru că repunerea în situația anterioară nu poate fi realizată cu adevărat. Într-o astfel de situație, unicul mod posibil de a diminua aceste suferințe este compensarea lor prin echivalent bănesc.

În acest sens, considerăm util a face trimitere la jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului pentru a stabili unele principii de ordin general aplicabile cu privi-

re la acest prejudiciu. Așa cum rezultă din argumentarea pe cauza *Comingersoll S.A. c. Portugaliei*, § 29³⁶, prejudiciul reprezintă repararea „stărilor de neliniște, de disconfort și de incertitudine ce rezultă din acea încălcare” [3, pag.1031-1071].

Un principiu clar al Codului civil este că prejudiciul moral se determină indiferent de mărimea prejudiciului patrimonial, format din dauna reală și profitul ratat, cauzat prin aceeași faptă.

Repararea prejudiciului moral are ca scop oferirea unei satisfacții victimei și, prin urmare, chiar dacă suferința a fost cauzată prin încălcarea unui drept patrimonial, ea va fi despăgubită victimei. În situația în care victima a decedat, așa cum rezultă din art.219 alin.(4) Cod de procedură penală, legislația internă recunoaște doar rudelor victimelor infracțiunilor un drept separat la despăgubire. Considerăm util a face trimitere în acest context și la Rezoluția Consiliului Europei nr. (75)7 referitor la repararea prejudiciului în caz de leziuni corporale și de deces³⁷. Potrivit Principiului 13 din Rezoluția enunțată, tatăl, mama și soțul victimei care, din motivul lezării integrități fizice sau mentale al acesteia, suportă suferințe psihice, vor obține o despăgubire pentru acest prejudiciu doar în prezența unor suferințe de caracter excepțional; alte persoane nu pot pretinde la o asemenea reparare. Suplimentar se cere și existența unei legături directe de afecțiune cu victima la momentul decesului.

Condițiile reparării prejudiciului moral sunt condițiile standart ale răspunderii delictuale, adică: prejudiciul, fapta ilicită, raportul causal dintre faptă, prejudiciu și vinovăție.

Din dispoziția art.1398 alin.(1) Cod civil reiese că instanțele de judecată, la judecarea acțiunilor civile înaintate în procesul penal ce au ca obiect acordarea despăgubirilor patrimoniale și morale, urmează să stabilească cu certitudine prezența tuturor elementelor esențiale și suficiente pentru angajarea răspunderii civile delictuale. Prin urmare, întinderea despăgubirilor patrimoniale și morale poate fi dovedită prin orice mijloc legal de probă, administrate în cadrul dezbaterilor judiciare în conformitate cu prevederile art.117 și art.118 Cod de procedură civilă.

§3. Proba prejudiciului patrimonial și moral.

Așa cum a fost specificat mai sus, în practică deseori apar dificultăți în ceea ce privește administrarea probelor și determinarea mărimii despăgubirii pentru prejudiciul moral cauzat prin ifracțiune victimei. Aceste obstacole apar și din cauza că legislația nu oferă nici o formulă de calcul matematic al prejudiciului moral.

Aplicabilitatea principiului aprecierii de către instanță a mărimii despăgubirii acordă instanței libertatea de a stabili după intima convingere mărimea despăgubirii morale pentru victimă. Respectiv, la determinarea mărimii despăgubirii pentru prejudiciul moral instanța nu ține cont de sumele numite de părți sau de experții invitați. Având la bază circumstanțele relevante ale pricinii, la stabilirea mărimii despăgubirii instanța de judecată urmează să acorde victimei acea sumă care îi poate oferi o satisfacție echitabilă.

³⁶ Cererea nr.35382/97, CEDO 2000-IV.

³⁷ *Notă*: Adoptată de Comitetul de Miniștri la 14 martie 1975, la a 243-a Reuniune a Delegaților Miniștrilor.

Caracterul vag al criteriilor de determinare a mărimii despăgubirii conduce la calcularea, cu titlu de despăgubiri morale, a unor sume simbolice, comparativ cu cele acordate de CtEDO.

De fapt, la înaintarea acțiunii civile în procesul penal nici avocatului sau reprezentantului legal al victimei minore nu îi este simplu să stabilească suma cerută cu titlu de despăgubire pentru prejudiciul moral.

Evident că ar fi imposibil să cuantificăm și să stabilim o formulă matematică pentru calculul suferințelor psihice ale unui copil victimă. Chiar dacă legislația nu stabilește formula matematică aplicabilă la determinarea compensației, instanțele de judecată nu pot stabili **arbitrar sau nejustificat** despăgubiri. Astfel, instanțele de judecată au datoria de a studia minuțios toate aspectele relevante pe caz, inclusiv caracterul ifracțiunii săvârșite asupra copilului, intensitatea și durata suferințelor fizice și psihice, consecințele și efectele traumei asupra victimei etc.

Art. 1423 alin. (1) Cod civil stabilește criteriile și metode în funcție de care instanța de judecată va stabili cuantumul compensației acordate pentru prejudiciul moral, după cum urmează:

- caracterul și gravitatea suferințelor psihice sau fizice cauzate victimei;
- gradul de vinovăție al autorului prejudiciului;
- măsura în care această compensare poate aduce satisfacție persoanei vătămate.

Pentru a ajuta avocații să argumenteze în instanță cuantumul compensației acordate pentru prejudiciul moral cauzat copilului victimă, ne-am propus în acest paragraf să abordăm subiectul ce ține de proba prejudiciului moral.

În calitate de probe în pricini civile se admit elementele de fapt constatate din explicațiile părților și ale altor persoane interesate în soluționarea pricinii, din depozițiile martorilor, înscrisuri, probe materiale, înregistrări audio-video, concluzii ale experților.

Sarcina avocatului care apără interesele copilului victimă este de a dovedi prin probe circumstanțele pe care le invocă drept temei al pretențiilor.

Prejudiciul moral se compune din suferințe fizice și psihice. Suferințele **fizice**, de regulă, au semne obiective, cum ar fi fracturi, echimoze, traume etc. Suferințele fizice suferite de copilul victimă pot fi probate prin raportul de expertiză medico-legală, dar și prin certificate medicale care confirmă boala și cauza bolii.

Pentru probarea suferințelor *fizice* avocatul poate prezenta instanței următoarele probe:

- raportul de expertiză medico-legală, în care se determină și argumentează gradul vătămarilor cauzate victimei minore;
- certificate medicale ce confirmă adresarea copilului victimă la medic sau internarea în instituția medicală, ca rezultat al infracțiunii. Certificatele medicale vor putea fi puse de instanță la baza hotărârii doar dacă sunt prezentate împreună cu raportul de expertiză medico-legală, care dovedește că loviturile ar fi putut fi cauza leziunilor corporale constatate în circumstanțele descrise de victimă, precum și gravitatea leziunilor corporale;
- confirmarea de la instituția de învățământ preșcolar sau școlar în care învață victima cu privire la nefrecventarea programului după comiterea infracțiunii;
- confirmarea de la serviciile de asistență psihologică prestate de instituții publice sau ONG-uri cu privire la adresarea victimei pentru consultații sau consiliere psi-

hologică. În cazul în care serviciul sesizat a efectuat evaluarea psihologică primară sau complexă a victimei, aceasta urmează a fi solicitată și anexată la materialele cauzei. Dacă copilul se află într-un program de asistență, atunci se recomandă solicitarea ca această informație să fie înscrisă expres, inclusiv să fie indicat cât va dura acest program și care este periodicitatea prezentării copilului la psiholog;

- înregistrările audio-video pe suport electronic sau de altă natură ce confirmă regimul de viață a copilului până și după săvârșirea infracțiunii. La prezentarea acestor înregistrări urmează a fi indicate persoana care a efectuat înregistrarea, timpul și condițiile înregistrării.

Sarcina probației devine mult mai dificilă în cazul suferințelor psihice. **Suferințele psihice** sunt greu sau imposibil de demonstrat. Astfel, pentru a convinge instanța de suferințele psihice ale victimei minore se recomandă avocaților să descrie detaliat trăirile copilului. La descrierea suferințelor psihice se va face trimitere la evaluarea psihologică în care sunt descrise amănunțit aceste suferințe, declarațiile copilului, declarațiile martorilor vizavi de acest subiect.

Așa cum a fost specificat, copiii, fiind vulnerabili, deseori devin victime ale infracțiunilor cu caracter sexual, de trafic etc., care implică acte de violență. Copilul victimă a infracțiunilor descrise se află într-o situație de victimitate, ce determină apariția *sindromului traumei*. Prin actele de violență se poate afecta sănătatea psihologică a copilului, generând depresii, sentimentul de frică, anxietate, subestimare, somn dereglat, dereglări ale alimentației, stări obsesiv compulsive, stres posttraumatic, ideeație suicidară, nivel de agresivitate înalt. Aceste tulburări pot prejudicia în cel mai serios mod integritatea psihică a copilului, dar și modul de interacțiune și comunicare cu oamenii din jur.

În situația în care audierea victimei minore în ședința de judecată se face în lipsa condițiilor care ar asigura accesul victimei minore la servicii specializate de asistență psihologică, copilul va întâlni dificultăți în relatarea reținerilor sale. Internalizarea rolului de victimă, cât și lipsa suportului afectiv din partea familiei poate determina la copil labilitate emoțională, inhibiție atât la nivel comportamental, cât și cognitiv. Astfel, repovestirea și relatarea detaliată a suferințelor fizice și psihice suportate determină reactualizarea memoriei traumatizante ce poate avea aceeași valoare emoțională ca și infracțiunea propriu-zisă.

Reieșind din cele enunțate, pentru a proteja psihicul și interesul superior al copilului, se recomandă a face uz de declarațiile martorilor care ar putea descrie reținerile victimei. Astfel, în calitate de martor pot fi chemați părinții copilului, alte persoane care îngrijesc sau interacționează cu acesta, profesorii, prietenii etc. Atunci când instanța audiază în calitate de martori persoanele indicate mai sus, se recomandă formularea întrebărilor care ar ilustra stilul de viață al copilului, speranțele și așteptările până și după săvârșirea infracțiunii, precum și gradul de socializare cu colegii, reușita școlară până și după săvârșirea infracțiunii.

Ca urmare a infracțiunii, copilul victimă poate suferi o schimbare a personalității, care se poate manifesta prin diminuarea inteligenței, dereglări emoționale și volitive. Dacă vătămarea afectează personalitatea victimei, aceasta justifică majorarea despăgubirii. Suferințele psihice și dereglările de personalitate pot fi probate prin raportul de evaluare psihologică și prin explicațiile psihologului ce a consultat și asistat victima și pe care se recomandă să fie chemat în instanță în calitate de specialist.

În planul de audiere a martorilor și a psihologului cu referire la suferințele psihice ale copilului se recomandă abordarea următoarelor aspecte:

- ce dureri și suferințe a suportat victima în urma infracțiunii?
- care a fost durata și natura tratamentului medical prin care a trecut victima?
- care a fost durata și natura programului de asistență psihologică în care a fost implicată victima?
- care este durata și natura programului de reabilitare psihologică pe care trebuie să îl urmeze victima?
- care este cea mai serioasă vătămare pe care a suferit-o victima?
- care sunt dezabilitățile cu care a rămas victima?
- în ce măsură victima nu a putut duce o viață normală ca urmare a consecințelor infracțiunii?
- în ce măsură victima abuzului sexual a păstrat capacitatea de reproducere și care sunt șansele să aibă o viață conjugală normală?

Atunci când apărați un copil victimă a unei infracțiuni sexuale sau de violență în familie, vă recomandăm să vă adresați la **Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii** (Adresa: Calea Ieșilor nr.61/2, Chișinău, MD 2069, Republica Moldova, tel.: +373 22 75-88-06; 22 75-67-87) pentru a solicita efectuarea unei evaluări psihologice a copilului. Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii este un serviciu de nivel republican, specializat în evaluarea și asistarea copiilor victime ale abuzului. Evaluarea psihologică a copilului victimă poate fi efectuată și de Serviciul de asistență psihopedagogică, psihologul școlar.

La evaluarea despăgubirilor instanța de judecată va ține cont de efectele psihologice în același mod ca și în cazul vătămarilor corporale. Astfel, chiar dacă victima s-a tratat rapid, ea are dreptul la despăgubiri pentru consecințele nefizice, așa ca schimbări de caracter, reducerea capacității mentale, deficiențe de vorbire, reducerea dorinței sexuale.

Practica judiciară națională arată că, cu cât victima este mai tânără, cu atât se măjorează cuantumul despăgubirilor morale dacă, ca urmare a infracțiunii, copilul va rata experiențele normale ale vieții. Atunci când reprezentați interesele unui copil victimă a violului, pentru a obține o satisfacție echitabilă pentru client, se recomandă să atrageți atenția instanței că victimei îi sunt reduse șansele de căsătorie datorită traumei psihice suferite, că ar putea rata posibilitatea unei educații superioare din cauza dificultăților de concentrare, că dezvoltarea unor complexe psihologice ar putea împiedica afirmarea victimei în carieră [3, pag.1031-1071].

BIBLIOGRAFIE

1. Handbook on Justice for victims, Center for International Crime Prevention, New York, 1999.
2. Păvăleanu V., *Drept procesual penal. Partea generală*. Ed. Lumina-Lex, 2001, Suceava.
3. Poalelungi M., Belei E., Sircu D., *Manualul judecatorului pe cauze civile, Ediția a II-a*, Chișinău, 2013.
4. Volonciu N., Țuculeanu Al., *Drept procesual penal. Partea generală. Curs pentru învățământul la distanță*. București: Editura Universității „Titu Maiorescu”, 2004.

Anexa nr.1

Președintelui Centrului Național
de Prevenire a Abuzului Față de Copii
Adresa juridică: Calea Ieșilor nr.61/2, mun. Chișinău
Solicitant _____
Avocat/ă _____
reprezintă interesele _____
Adresa juridică _____

CERERE

**privind realizarea evaluării psihologice și acordarea asistenței specializate
copilului victimă a infracțiunii de violență în familie**

În procedura Judecătoriei Botanica, mun. Chișinău se află în examinare cauza penală nr. _____ cu privire la învinuirea lui **Feodosie Târnăcop** în comiterea infracțiunii prevăzute de art.201¹ Cp RM (Violența în familie). Minora **Târnăcop Agafița** este recunoscută în calitate de parte vătămată pe dosarul de violență în familie.

Din informațiile obținute în cadrul interviului primar cu clientul, am cunoscut că minora **Târnăcop Agafița** a fost abuzată fizic și emoțional de tatăl ei, **Feodosie Târnăcop**. Copilul l-a caracterizat pe tatăl său că deseori consumă alcool și este extrem de violent. Agafița, povestește că de mică a fost martoră a scenelor de violență între părinți, ceea ce i-a dezvoltat o frică deosebită față de tată. De mică a fost expusă riscului de a fi pedepsită, tatăl aplicând un stil autoritar și abuziv față de copil (îi aplica diverse pedepse, pentru orice motiv real sau imaginar). Copilul susține că se simțea neajutorată și când tata o agresa fizic, nu întreprindea practic nimic pentru a se proteja acțiunile lui violente, fiind convinsă că nu poate controla sau stopa acțiunile distructive ale acestuia.

Reieșind din circumstanțele descrise mai sus,

SOLICITĂM:

1. Să realizați evaluarea psihologică a copilului **Târnăcop Agafița** pentru a determina gradul de traumatizare psihologică a copilului.
2. Să includeți copilul **Târnăcop Agafița**, victimă a abuzului fizic, într-un program de recuperare psihologică.
3. Să ne informați dacă există necesitatea unei intervenții psihoterapeutice de lungă durată.

Avocat/ă _____

_____ 20__

Judecătoria _____
Judecătorului _____

Solicitant: _____
calitatea procesuală _____
domiciliat _____
Avocat _____
sediul _____

CERERE privind audierea părții vătămate minore în condiții speciale

În procedura Judecătoriei Căușeni se află în examinare cauza penală nr. _____ cu privire la învinuirea lui **Feodosie Tărnăcop** în comiterea infracțiunilor prevăzute de art.171 alin.(3) lit.b) și art.172 alin.(3) lit.a) Cod penal al RM, minora **Tărnăcop Agafița** fiind recunoscută în calitate de parte vătămată în acest dosar.

În cadrul urmăririi penale, minora **Tărnăcop Agafița**, în vârstă de 15 ani, a fost audiată de două ori, la data de _____ și de _____.

La solicitarea procurorului, la data de _____ minora a fost audiată a treia oară. Conform concluziei formulate de psihologul ce a participat la audiere, în cursul interviului legal minora a dat dovadă de un grad crescut de timiditate, evita discuțiile care trezesc emoții negative, avea un comportament submisiv-victimizat.

În luna _____ minora **Tărnăcop Agafița** a fost încadrată într-un program de reabilitare psihologică, al cărui scop a fost modelarea comportamentului copilului, specific victimei, prin dezvoltarea unor comportamente pro-active, adaptative, dezvoltarea capacităților de apărare a sinelui.

Potrivit Raportului de evaluare psihologică prezentat de psihologul ce realizează programul, recuperarea copilului a fost parțială, cu greu iese din rolul de victimă. Psihologul susține că reabilitarea parțială se datorează în mare măsură și lipsei suportului afectiv din partea familiei copilului care nu are resurse de timp și/sau financiare pentru a asigura un mediu favorabil și stabil pentru dezvoltarea armonioasă a copilului.

În vederea asigurării interesului suprem al copilului, prin evitarea revictimizării copilului implicat în procedurile judiciare, ținând cont de argumentele expuse, solicit respectuos audierea copilului în condiții speciale, evitând procedura de confruntare cu alți participanți ai procesului.

În argumentarea prezentei cereri, invocăm următoarele motive.

Copilul **Tărnăcop Agafița** este într-un proces de reabilitare psihologică. Potrivit raportului de evaluare psihologică, reabilitarea minorei este parțială. Psihologul care a evaluat copilul a specificat în raport că minora încă manifestă comportament submisiv, labilitate emoțională, inhibiție atât la nivel comportamental, cât și cognitiv. Manifestările menționate persistă din cauza interiorizării rolului de victimă, lipsei suportului afectiv din partea familiei. Într-o astfel de situație, psihologul susține că procedura de expunere publică, cu participarea tuturor participanților la procesul de judecată are valoare de revictimizare/retraumatizare.

Având în vedere specificul traumei, lipsa suportului afectiv și reabilitarea psihologică incompletă, confruntarea copilului cu abuzatorul va determina retraumatizarea minorei. Această concluzie a fost expusă de psiholog în raportul de evaluare psihologică efectuat la solicitarea avocatului părții vătămate, în scopul determinării gradului de reabilitare psihologică a copilului.

În actul menționat psihologul a argumentat că audierea copilului în prezența inculpatului și participanților la proces va revictimiza copilul prin următorul mecanism: procedura de confruntare în cazul minorei **Tărnăcop Agafița** va avea aceeași valoare emoțională ca și abuzul sexual propriu-zis. Reactualizarea memoriilor traumatizante poate fi evocată nu doar de relatarea faptelor trăite, dar și de prezența abuzatorului în același spațiu fizic cu victima. Simpla confruntare vizuală are potențialul de a acutiza atât starea emoțională a copilului, cât și rolul de victimă.

În drept ne întemeiem prezenta cerere pe prevederile art.113 alin.(6) Cpp al RM: „nici un minor nu va fi obligat să participe la confruntarea cu persoana învinuită de infracțiuni contra integrității lui fizice și sau morale”. Infracțiunea săvârșită în privința părții vătămate **Tărnăcop Agafița** face parte din infracțiunile cu privire la libertatea și inviolabilitatea sexuală a persoanei. Minora a fost traumatizată prin infracțiune, iar întâlnirea ulterioară cu agresorul/abuzatorul va cauza revictimizarea ei. Orice acțiune săvârșită în privința sau cu participarea minorului trebuie să fie efectuată *în primul rând ținând cont de interesul suprem al copilului*. **Audierea copilului în instanța de judecată în prezența inculpatului** reprezintă o posibilitate a agresorului de a intimida victima: prin întrebări indecente, adesea cu conotații amenințătoare, prin priviri directe către victimă, ceea ce face ca ultima să retrăiască șocul traumatic și să fie intimidată.

Convenția ONU privind drepturile copilului, în art.34 prevede: „*Statele părți se angajează să protejeze copilul contra oricărei forme de exploatare sexuală și de violență sexuală*”.

Conform art.3 din Convenție, în toate acțiunile care privesc copiii, întreprinse de instituțiile de asistență socială publice sau private, de instanțele judecătorești, autoritățile administrative sau de organele legislative, *interesele copilului vor prevala*.

În pct.33 din Recomandarea Rec (2001)16 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind protecția copiilor împotriva exploatareii sexuale se stipulează ca măsuri referitoare la victime necesare a fi întreprinse de statele membre: „*instaurarea pentru copiii victime sau martori ai cazurilor de exploatare sexuală a unor condiții speciale de audiere pentru a reduce numărul audierilor și efectele traumatizării pentru victime, martori și familiile lor, cât și pentru a crește credibilitatea declarațiilor lor în sensul respectării demnității acestora*”.

Reieșind din argumentele, normele de drept internațional și intern enunțate și din necesitatea evitării revictimizării copilului, apărând interesul superior al minorei **Tărnăcop Agafița**, respectând prevederile art.110¹, art.111 și art.113 alin.(6) Cpp RM

SOLICITĂM:

Să dispuneți ca audierea copilului **Tărnăcop Agafița** să se efectueze în condiții speciale, prin deplasarea instanței și a participanților la proces la sediul Centrului Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii (mun. Chișinău, Calea Ieșilor nr.61/2).

Avocat/ă _____

Judecătoria _____

Reclamant: **Tărnăcop Agafița**, parte vătămată minoră
în numele cărora acționează Tărnăcop Apolinaria,
reprezentant legal al copilului

Avocat/a reclamantei _____

sediul _____

Pârât: **Veveriță Feodosie**
inculpat aflat în arest în Penitenciarulnr. 13, mun. Chișinău

Adresa: _____

ACȚIUNE CIVILĂ

privind încasarea despăgubirilor pentru prejudiciul moral cauzat prin infracțiune

Subsemnata, **Tărnăcop Apolinaria**, acționând în apărarea drepturilor și intereselor legitime ale victimei minore **Tărnăcop Agafița**, solicit instanței de judecată:

1. Să fie recunoscută parte civilă în procesul penal nr. _____ minoră **Tărnăcop Agafița**, în care figurează în calitate de inculpat **Veveriță Feodosie**, la moment aflat în arest în Penitenciarul nr.13 din mun. Chișinău.

2. Să fie obligat inculpatul **Veveriță Feodosie** să achite în folosul părții civile **Tărnăcop Agafița** suma de **100 000 (una sută mii) lei**, cu titlul de daune morale pentru prejudiciul moral suferit ca urmare a infracțiunii săvârșite asupra sa.

3. Să fie dispus ca prezenta acțiune civilă să fie examinată în cadrul procesului penal nr. _____ privind învinuirea lui **Veveriță Feodosie** în comiterea infracțiunilor prevăzute de art.171 alin.3 lit.a) și lit.b) și art.172 alin.3 lit.a) examinată de Judecătoria Caușeni, completul de judecată în componența: _____.

MOTIVELE ACȚIUNII CIVILE SUNT URMĂTOARELE:

În fapt, inculpatul **Veveriță Feodosie**, fiind concubinul mamei părții vătămate minore, **Tărnăcop Agafița**, profitând de imposibilitatea de a se apăra din cauza vârstei fragede, pe parcursul a trei ani a supus-o abuzurilor sexuale, fiind calificate ca **viol, acte sexuale perverse și alte acțiuni cu caracter sexual**.

Veveriță Feodosie este acuzat de Procuratura Căușeni în comiterea infracțiunilor prevăzute de art.171 alin.3 lit.b) și art.172 alin.3 lit.a) și lit.a¹) Cod penal, minoră Tărnăcop Agafița fiind recunoscută în calitate de parte vătămată în cadrul acestui dosar.

Ca urmare a faptelor comise asupra ei, partea vătămată Tărnăcop Agafița a avut suferințe fizice și psihice ce i-au cauzat o traumă mare și profundă. În prezent partea vătămată necesită asistență îndelungată pentru recuperare. Prezența suferințelor psihice suportate de minoră este confirmată și prin raportul de evaluare psihologică, anexat la materialele cauzei (f.d.155) prin care se concluzionează ca „starea psihică a părții vătămate este marcată de sindromul posttraumatic, cu afectarea stării emoțional-volitiv, relaționale și celei sexuale”, dar și prin alte probe anexate în dosarul penal și cercetate în instanța de judecată.

În vederea evitării stresului posttraumatic, partea vătămată Tărnăcop Agafița necesită recuperare psihoterapeutică de lungă durată, fapt confirmat prin recomandările expuse de psiholog în raportul anexat la materialele cauzei. În contextul celor expuse, considerăm că suma de 100.000 (una sută mii) lei, pe care o solicităm în calitate de despăgubiri morale, este justificată și ar putea aduce o satisfacție echitabilă părții vătămate pentru suferințele pe care le-a avut ca urmare a infracțiunii.

Faptele comise de către inculpat asupra fiicei minore a concubinei sale sunt clasificate de către legiuitor ca infracțiuni deosebit de grave.

În drept, ne întemeiem pretențiile pe art.58 alin.(4), art.219 din Codul de procedură penală și pe art.1422, art.1423 din Codul civil al Republicii Moldova.

_____20_____

Reprezentantul părții vătămate
Tărnăcop Apolinaria _____

Anexa nr.4

Datele de contact ale centrelor prestatoare de servicii de asistență psihologică

Denumirea	Date de contact
Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii	Calea Ieșilor nr.61/2, mun.Chișinău, MD 2069 fax: (+ 373 22) 74-83-78 tel.: (+ 373 22) 75-88-06; 75-67-87 e-mail: office@cnpac.org.md
Centrul de reabilitare a victimelor torturii „Memoria”	mun. Chișinău e-mail: rctv@memoria.md; milapopovici@yahoo.com.
Centrul Internațional „La Strada”	Mun. Chișinău, C.P. 259 tel.: (+ 373 22) 23-49-06 fax: (+ 373 22) 23-49-07 Manager: Tatiana Buianina , psiholog e-mail: tbuianina@lastrada.md e-mail: office@lastrada.md

Datele de contact ale centrelor prestatoare de servicii pentru victimele violenței în familie

Denumirea	Date de contact
Asociația Obștească „Refugiul Casa Mărioarei”	mun. Chișinău, șos. Hâncești nr. 4 tel./fax: (+ 373 22) 72 58 61 e-mail: caps@mail.md
Asociația Familiilor Monoparentale (AFMP) Centrul de informare și consiliere pentru victimele violenței	or. Cahul, str. Republicii nr.35, bir.6 Tel.: 079191203 e-mail: ao_afmp@yahoo.com
Centrul de Asistență și Protecție a Victimelor Violenței Domestice	mun. Bălți, str.31 August nr.63 tel.: (+ 373 231) 2 63 57
Asociația Psihologilor „Tighina”, Centrul Maternal „Pro Familia”	or. Căușeni, str. Ana și Alexandru nr.18 Director: <i>Tatiana Osadci</i> (0 243) 2 67 21 Coordonator servicii: <i>Ludmila Afteni</i> tel. (+373 0 243) 2 68 35, (+ 373 0 243) 2 24 50 GSM 079436300 e-mail: ap_tighina@yahoo.com

<p>Asociația Obștească „Încredere” Centrul Maternal „Încredere”</p>	<p>or. Cahul Președinte: <i>Elena Bacalu</i> tel.: (+ 373 0 299) 2 29 18, GSM 0 692 43704 e-mail: elenabacalu@yahoo.com tel.: (+ 373 0 299) 2 34 87</p>
<p>Asociația Obștească „Artemida” Centrul Maternal „Ariadna”</p>	<p>or. Drochia Președinte: <i>Simion Sârbu</i> Tel. (+ 373 0 252) 2 10 32; 2 10 33 GSM 0 798 24900 e-mail: simionsirbu@yahoo.com Coordonator Servicii: <i>Câșlari Ina</i> GSM 069488982; e-mail: cislari_ina@mail.ru md Tel. centru (0252) 21.032, 21.033, GSM. 0 798 24900 e-mail: simionsirbu@yahoo.com Coordonator Servicii: <i>Câșlari Ina</i> – GSM. 069488982; cislari_ina@mail.</p>

CUPRINS

REZUMAT.....	3
Capitolul I. REGLEMENTĂRI INTERNAȚIONALE PRIVIND REPREZENTAREA INTERESELOR COPIILOR VICTIME ȘI MARTORI AI INFRAȚIUNILOR.....	4
§ 1. Reglementări internaționale universale privind reprezentarea intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunii.....	4
§ 2. Reglementări internaționale cu caracter regional privind reprezentarea intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunii.....	8
§ 3. Principii internaționale ale protecției drepturilor copiilor victime și martori ai infracțiunii.....	12
§ 4. Aspecte de drept comparat privind reprezentarea intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunii.....	14
§ 5. Practica CtEDO cu privire la protecția intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunii.....	18
Capitolul II. INSTITUȚIA REPREZENTĂRII COPIILOR VICTIME ȘI MARTORI ÎN PROCESE PENALE.....	22
§ 1. Reprezentanții legali ai copiilor victime și martori în procesul penal.....	22
§2. Participarea autorității tutelare în calitate de reprezentant legal al copiilor victime și martori în procesul penal.....	24
§3. Asistența juridică garantată de stat solicitată în vederea reprezentării intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunii.....	27
§4. Participarea psihologului la examinarea cauzelor cu participarea copiilor victime sau martori în procesul penal.....	28
Capitolul III. SPECIFICUL REPREZENTĂRII INTERESELOR COPIILOR VICTIME ȘI MARTORI AI INFRAȚIUNII LA ETAPA URMĂRIIRII PENALE.....	30
§ 1. Instituția reprezentării în cauzele penale cu minori la etapa urmăririi penale.....	30
§ 2. Garantarea dreptului la apărare (reprezentare) a victimei și martorului în procesul penal. Intervenirea avocatului reprezentant în cauza penală.....	32
§ 3. Interviu cu copiii victime și martori beneficiari ai asistenței juridice garantate de stat... ..	35
§ 4. Participarea avocatului reprezentant al victimei minore la faza pornirii urmăririi penale.....	37
§ 5. Implicarea avocatului reprezentant al victimei minore în cadrul probatoriului.....	39
§6. Particularități ale asistenței juridice a avocatului reprezentant acordate victimei pe durata desfășurării procesului penal.....	41
§ 7. Participarea avocatului la acțiunile de urmărire penală efectuate cu participarea copiilor victime și martori (confruntarea, prezentarea spre recunoaștere, verificarea declarațiilor la fața locului etc.).....	45
§ 8. Participarea avocatului reprezentant la audierea copiilor martori și victime în procesele penale.....	47
§ 9. Asistența juridică acordată părții vătămate minore cu ocazia informării privind terminarea urmăririi penale și luării la cunoștință cu materialele cauzei penale.....	50
§ 10. Particularitățile realizării, la etapa urmăririi penale, a actului de împăcare a părților în cauzele penale cu victime minore.....	52

Capitolul IV. PARTICIPAREA AVOCATULUI ÎN CALITATE DE REPREZENTANT AL COPIILOR VICTIME ȘI MARTORI LA JUDECAREA CAUZELOR PENALE.	55
§ 1. Principiile caracteristice procesului judiciar în care figurează victime minore și martori minori.	55
§ 2. Specificul participării avocatului reprezentant al victimei minore și al martorului minor în cadrul ședinței preliminare și părții pregătitoare a ședinței de judecată. Studiarea materialelor cauzei. Dosarul în apărare.. . . .	56
§ 3. Participarea în ședința de judecată a copiilor victime și martori în procesele penale . . .	59
§ 4. Reprezentarea intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunilor cu ocazia efectuării acțiunilor procesuale în cadrul cercetării judecătorești	60
§ 5. Participarea avocatului reprezentant al (victimei) părții vătămate minore la dezbaterile judiciare. Pledoaria avocatului	62
§6. Examinarea cauzelor penale cu participarea victimelor (părților vătămate) minore în procedurile speciale	64
§ 7. Reprezentarea intereselor copiilor victime și martori ai infracțiunilor în cadrul căilor ordinare de atac	65
Capitolul V. METODE DE LUCRU ȘI TEHNICI DE AUDIERE A COPILULUI VICTIMĂ SAU MARTOR ÎN PROCES PENAL.	68
§1. Manifestările traumei la copiii victime ale infracțiunilor.	68
§2. Elementele de caracterizare psiho-comportamentală a copiilor victime ale infracțiunilor.	69
§3. Etapele audierii copiilor victime ale infracțiunilor.	71
§5. Valoarea probantă a declarației copilului victimă al unei infracțiuni.	77
§6. Audierea copilului martor în cadrul procesului penal.	78
§7. Pregătirea reprezentantului legal și a martorilor copii în vederea audierii.	79
§8. Ascultarea martorului copil.	81
§9. Consemnarea și evaluarea audierii copilului martor	82
§10. Cazurile și condițiile speciale de audiere a martorului și victimei minore.	83
§11. Măsuri pentru asigurarea securității martorului și victimei minore.	87
Capitolul VI. SERVICII DE ASISTENȚĂ PSIHOLAGICĂ ȘI SOCIALĂ DESTINATE COPIILOR VICTIME ȘI MARTORI AI INFRAȚIUNILOR.	90
§1. Servicii de asistență și reabilitare psihologică.	90
§2. Evaluarea psihologică.	92
§3. Servicii sociale.	93
Capitolul VII. ACORDAREA ASISTENȚEI JURIDICE COPIILOR VICTIME ÎN CURSUL EXAMINĂRII ACȚIUNII CIVILE ÎN PROCESUL PENAL.	96
§ 1. Înaintarea acțiunii civile în procesul penal în interesele copiilor victime.. . . .	96
§2. Despăgubiri pentru prejudiciul moral cauzat victimei minore prin infracțiune.	99
§3. Proba prejudiciului patrimonial și moral.	101
<i>Anexe</i>	105